

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

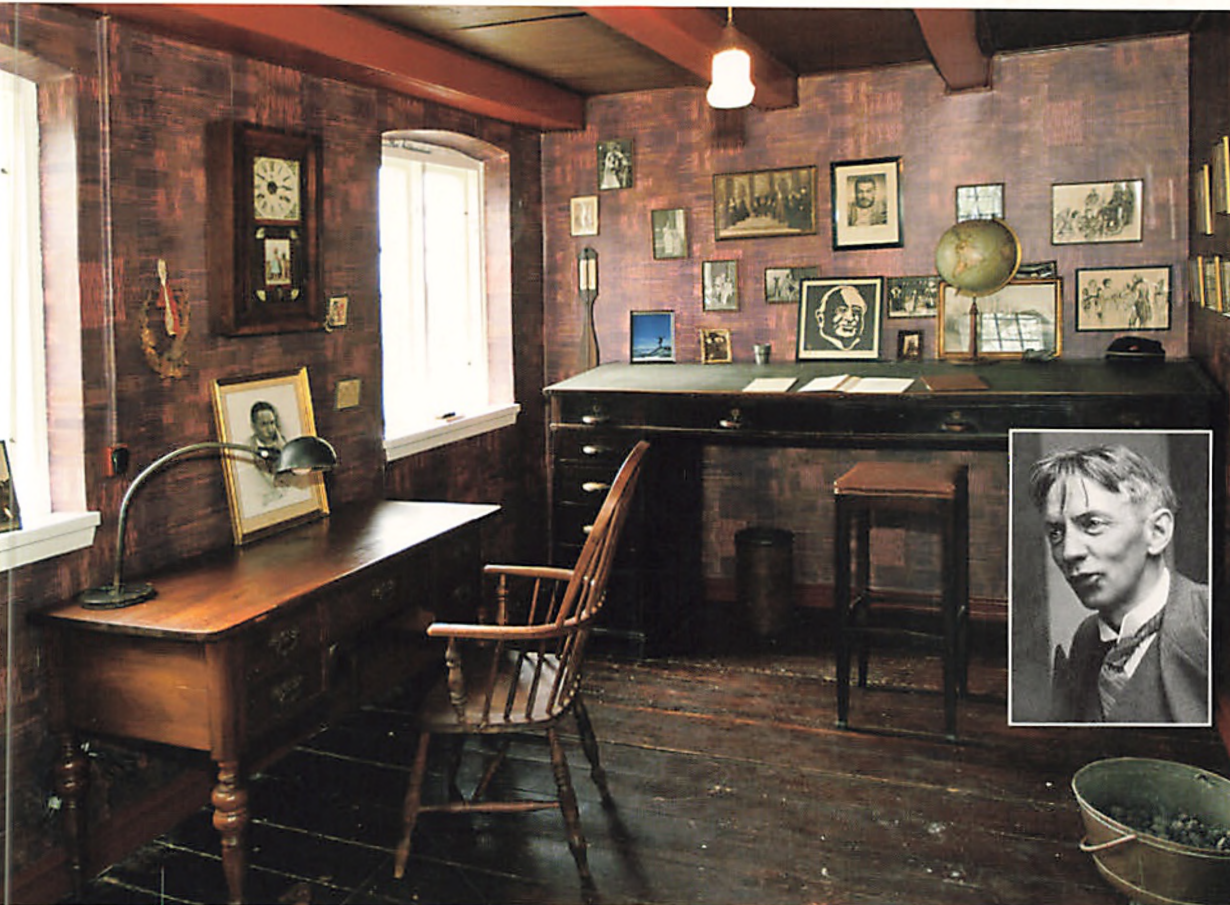
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Hardsyssels Årbog

2012

Historisk Selskab for Ringkøbing Amt

Hardsyssels Årbog

2012

ANDEN RÆKKE – BIND 46

UDGIVET AF

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Grafisk produktion:

VINDERUP BOGTRYKKERI

OMSLAGSBILLEDE:
Arbejdsværket («Størekassen») i Kaj Munks Præstegård i Vedersø.
Foto: Ringkøbing-Skjern Museum.

INDHOLD

<i>Hakon Rabbek og Bent Skaarup Pedersen:</i>	
Vendelboerne fra Borris – og deres indsats i krigene 1848 og 1864	5
<i>Vera K. Madsen:</i>	
Lars Clausen – min bedstefar fra Nørre Bork	17
<i>Kirsten Tønnes Pedersen:</i>	
Gjellerup Kommune under besættelsen 1940-45	31
<i>Anders Villadsen:</i>	
»Husker du vor skoletid...«	49
<i>Niels Skallebæk:</i>	
Den brune diamant	71
<i>Jens Kristian Lings:</i>	
Kaj Munks sidste timer	83
<i>Jon Høgh:</i>	
Dreng og ung mand i Krathede Sogn	93
<i>Niels Kayser Nielsen:</i>	
Sange fra Agger til Esbjerg – et kulturhistorisk vue over vestjysk populærmusik gennem de sidste 25 år	111
Foreningsmeddelelser	127
Regnskab	131
Register	132

ISBN 978-87-87358-33-0
ISSN 0046 6840

Hardsyssels Årbog 2012
Redaktør: Jens Grandjean Johannesen
Redaktionskomité: Kurt Guldbæk og Jens Olufsen

Gengivelse af årbogens artikler må kun ske med forfatterens tilladelse og med angivelse af,
at artiklen tidligere har været offentliggjort i Hardsyssels Årbog

De reproducerede kort publiceres med Geodætisk Instituts tilladelse nr. A 403/85

Vendelboerne fra Borris – og deres indsats i krigene 1848 og 1864

Af Hakon Rabbek og Bent Skaarup Pedersen

Som barn under den tyske besættelse af Danmark, herunder især den fysiske besættelse af mit dejlige barndomshjem »Rysensteen« i krigens to sidste år, som er omtalt i Hardsyssels Årbog 2001: »Leg bliver til alvor under besættelsen 1940-45« – og under påvirkning af modstandsbevægelsens utrolige heltemodige indsats, blev noget sat i gang i mig, som tog form og kulminerede med den kolde krigs start i 1961, og som varede ved til »Murens« fald i 1989. Der blev livsbanen til min mangeårige karriere i Hjemmeværnet stukket ud. Her blev det til 16 år som KC, kompagnichef, og 10 år som FO, forbindelsesofficer.

Nu i 50-året i det frivillige forsvar standser jeg op og ser tilbage. I besættelsestiden med de mørke, svære år lyste danske mænd og kvinder op og viste mod og vilje. Og det gjorde de så vist også i 1848 og 1864.

Danmarks Radio startede en tanke i mig ved den 18. april 2011 på en »live« måde at markere denne for vort land så utrolige indsats ved det store slag omkring Dybbøl i 1864. Det var med indslag og medvirken af forskellige civile som militære enheder fra Danmark, men også fra Tyskland. Det sidste berørte mange, som havde mistet kære slægtninge i det sønderjyske, og som

led så hårdt og dertil havde mistet hele deres landsdel op til Kongeåen til Tyskland. Denne indlemmelse af dansk jord varede ved til genforeningen i 1920. Det havde også til følge, at værnepligtige sønderjyder måtte gøre militærtjeneste og deltage på tysk side under 1. Verdenskrig, hvilket yderligere forstærkede hadet til Tyskland.

Også for andre pårørende satte markeringen af slaget den 18. april 2011 mange tanker i gang! For det var i det slag, de gæve slægtninge: Vendelboerne fra Vendelbogaard i Borris deltog med tre modige unge mænd.

Vi er to slægtninge, på hver sin gren, men med samme stamfader, nemlig Anders Pedersen Vendelbo, født på Vendelbogaard i Borris 1792, der tilfældigt faldt i snak omkring disse spændende mennesker fra slægten, og at der måske kunne blive stof til en artikel i Hardsyssels Årbog. For mit vedkommende var interessen mest omkring deres indsats i krigen og for Bent Skaarup Pedersen måske mere deres hverdag og liv, og så var det så heldigt, at historikeren Magne Lund var villig til at kontrollere og supplere med stof omkring de militære emner.

Anders Pedersen

blev født på Vendelbogaard i Borris i 1792 og arbejdede sikkert traditionelt ved landbruget i de yngre år, men i 1813 skete der noget – udover statsbankerotten. Den unge bondeknøs indskrev sig på Borris Seminarium som elev nr. 67 og gik i 3. klasse i foråret 1814. Det havde så sine fordele, som vi kan se af nedenstående, udover det rent indlæringsmæssige:

»Til

Det Høie Finants Collegium i Kjøbenhavn.

Ansøgning til Cancelliet fra Amtsprøvt Krarup om, at Seminarist *Anders Vendelboe af Borris Sogn*. Ringkjøbing Amt, 41 Lægd, No 18, der opholder sig paa Seminariet, maa, uagtet han ei er udlært Seminarist, forundes lige Rettigheder med Seminarister i Henseende til Fritagelse fra Kongens Tjeneste, naar han paa *Hør Institutet* i Fyen opholder sig, indtil han bliver en udlært Hørdryrker, om hvilket Ophold han aarlig indsender Attest til Sessionen, hvor han da fritages for at møde. At han siden, naar han har erholdt Attest som udlært Hørdryrker indtil 36 Aars Alder for Sessionen med Attest Godtgjør at have saaet aarlig i det mindste 1 Td. Hørfrø, og i standgjort Afgrøden derefter. To til fire Skpr. deraf skal han være pligtig at saae i Nærheden af Seminariet i Borris og tillige at vejlede Seminaristerne til Hørrens Behandling, hvorom aarlig fremlægges Attest fra Seminariets Forstander.

Borris Præstegd. d. 31te Dec. 1814.

Krarup.«

»*Det Danske Cancellie har under*

28. febr. 1815 tilskrevet

Ringkjøbing Landmiliees Session saaledes:

Det er Allernaadigst tilladt, at Anders Ven-

delboe af Ringkjøbing Amts 41-18- uagtet han ei som udlært Seminarist Dimitteres, Dog lige Dimitterede Seminarister maa fritages for Udskrivning, saalænge han med Attest for Sessionen aarlig Godtgjør, at han opholder sig paa Høravlings Institutet paa Lykkenssæde, samt derefter, naar han derfra som udlært afgaaer senere, indtil 36 Aars Alderen, aarlige for Sessionen Godtgjør at have saaet 1 Td. Hørfrø og istandgjort Afgrøden, samt deraf saaet 2 til 4 Skjeeper i Nærheden af Borris Skolelærer Seminarium og veiledt Seminaristerne til Hørrens Behandling, hvilket med Attest fra Seminariets Forstander aarlig bør *Bevises*.

Dette Communiceres herved indbemeldte *Anders Vendelboe* til Efterretning og Iagttagelse.

Ringkjøbing Greensfoged Comptoir.«

Vi ved ikke, om militærfritagelsen havde nogen større betydning for ham, men han kom faktisk afsted til Lykkenssæde på Fyn, fik lært hørdryrkning og måtte endda tage elever. Som elev på høravlingsinstitutet fik man løn. Man kunne få 100 rigsdaler til køb af redskaber og sædefrø og eventuelt et senere tilskud, hvis man kom i gang med egen produktion. Slet ikke så dårligt på et tidspunkt med landbrugskrise, så den unge hørbereder kunne med fortrøstning etablere sig og stifte egen familie.

I 1825 giftede Anders Pedersen Vendelbo sig i Borris Kirke med Kirsten Mikkelssdatter Nørgaard og overtager Vendelbogaard, og de nåede da også at få ti børn inden sølvbrylluppet.

Når man ser folketællingerne fra Borris, er der lidt rod med efternavnene på børnene, men selv om de alle hed Andersen i 1840, så ser det ud til, at de to ældste: Peder og Mikkell, kaldtes Andersen efter

gammel skik, og så kom Jens, Christen, Anders Pagh, Niels, Catrine Marie, Otto, Ane Kirstine, Jacob og endnu en Niels til at hedde Pedersen og med Vendelbo tilføjet som kaldenavn.

Min oldefar var Christen Pedersen, der var ud af denne søskendeflok på ti, født den 22.01.1833 i Vendelbogaard, Borris sogn, død den 23.01.1923 i Nygaard, Gudum, og han havde en bror med i krigen 1848 og tre brødre i 1864. Det må siges at være en stor indsats fra én familie.

Mikkel Andersen, født 7.4.1828 i Vendelbo, død 20.8.1900 i Bøvling, var med i Treaarskrigen. Vi har desværre ikke noget om hans oplevelser fra krigen, men min farbror, Kristen Vendelbo, f. 1890, fortæller: At han (morfar) var veteran fra Treaarskrigen og er forlængst gået til Ryes Brigade.

Jens Pedersen, f. 18.03.1830, blev indkaldt til 10. Regiment og kan muligvis have kæmpet i samme slag som sin bror, Niels Vendelbo Pedersen, f. 2.10.1838, der lå i 8. Infanteriregiments 1. Compagni, menig nr. 275.

Vi har ingen tilbagemeldinger fra de to brødre om de voldsomme kampe. Derfor vil jeg holde mig til de militære rapporter.

»Raport

fra 8. Regiments 1. Comp.
ved Affairen i Sundved
den 17. Marts 1864.

Kl. 3½ Eftermiddag modtog Compagniet Ordre til at gaa frem imellem Skanserne No. 8 og 9 i Retning på Dybbøl Kirke for ved et Flanke-Angreb paa Dybbøl By at tage denne, der var besat af Fjenden. Med to Delinger i Kjæde og to Delinger i Reserve indtog Compagniet Kl. 4 en stilling ved et Hegn ca. 1200 alen foran

Skanserne, hvor der chargeredes (affyret skydevåben), da Fjenden havde besat det foranliggende Hegn med en stærk Kjæde. Da de 2 Reserve-Compagnier vare komne nærmere, opløste jeg hele Compagniet i Kjæde, og ved et rask Angreb på Fjendens temmelige dominerende Stilling lykkedes det at tage hegnet, hvor en Stilling indtoges Kl. 4 ½.

Imidlertid var Regimentets 2den Bataillon gaaet tilbage på den venstre Fløi, hvorved Compagniet blev stærkt beskudt i venstre Flanke, og da den høire Flanke også var meget udsat, blev en Deel af Reserven beordret frem til Angreb Kl. 4 ¾. Da dette Angreb mislykkedes, saae Compagniet sig nødt til at retirere til et bagvedliggende Hegn, hvor den tidligere Stilling atter indtoges Kl. 5. Denne Stilling holdtes, og der chargeredes fra begge Sider, indtil Mørket faldt på. – Kl. 8 ½ modtog Compagniet Ordre at indtage en Forpoststilling foran Skanserne No. 9 og 10. Stillingen var indtaget Kl. 9 ¼.

Compagniet har af Døde: 2 Menige. Sårede: Commandosergent Sørensen og 5 Menige. Savnede: 14 Menige. Tabet: 1 Comdsgt. Og 21 Menige.

Compagniet har viist sig meget flinkt, navnlig i Betragtning af, at det for første gang var i Ilden. Barakkerne bag Dybbøl Skanser d. 18. Marts 1864.

Thalbitzer, Premierlieutenant, Compagni-Commandør.«

»Til Det 8de Infanteri Regiment
Raport
fra 8. Regiments 1ste Bataillon over
Fægtningen den 17. Marts 1864.

Kl. 4 modtog Bataillonnen Ordre til at gå frem og forsøge på ved et Flankeangreb at fordrive Fjenden ved Dybbøl Kirke.

Fra træfningen ved Dybbøl kirke. Billedet illustrerer tydeligt problemerne og langsommeligheden med de gammeldags forladegeværer contra fjendens bagladegeværer.

Bataillonen deboucherede (rykkede ud) gennem Slugten foran Skanse No. 7, hvorved megen tid tabtes, så at Bataillonen først kunde formere sig til Fægtning Kl. 5. Den formerede sig med 2 Compagnier i Fronten (1. og 2. Compagni). [NB. til orientering: Niels Vendelbo lå i 1. kompagni]. Og med 5. og 8. Compagni i Hovedreserve, og directionen i Terrainet diregeredes således, at Hovedangrebet mod Kirken kunne skee fra Nordost. Bataillionen gik rask frem fra Hegn til Hegn, der var stærkt besat af fjenden.

Omtrent Nord for Dybbøl havde Fjenden sat sig fast, og det 8. Compagni fik ordre til at gjøre et Bajonetangreb, det gik frem i Løb i tæt sluttet Colonne med

Hurra og blev modtaget af en sluttet fjendtlig Styrke, der paa 100 Alen Afstand chargerede (Angreb). Da den 2. Bataillon af 8. Regiment havde trukket sig tilbage, blev vi stærkt beskudt i venstre Flanke fra Dybbøl, i højre Flanke blev vi ligeledes stærkt beskudt af en fjendtlig styrke, der formodentlig var gået frem over Leddet. Det 8. Compagni måtte derfor gaae tilbage efter at have chargeret og blev hæftigt beskudt. Da Bataillonen saaledes var kilet ind i den fjendtlige Styrke og blev beskudt fra alle Sider, blev der givet ordre til Retrite, og Bataillonen indtog en Stilling omtrent 1200 Alen vest for Skanserne.

Samtlige Officerer, og navnlig Compagnicommandeurerne, der ledede Bevægelsen

serne med megen Sagkundskab og Dygtighed, må jeg meget anbefale, fortrinsvis dog Lieutenant Bern, der skjønt let såret, dog beholdt Commandoen over sit Compagni.

Barakkerne ved Sundved d. 18 Marts 1864. Grønlund, Captain, p.t. Batailloncommandeur«.

»Saarede og Savnede.

1este Compagni: Døde 2 Menige, saarede: Commandosergeant Sørensen og 5 Menige, savnede: 14 Menige.

2det Compagni: Døde 1 Menig, No 410 Nielsen, saarede: 1 Menig, No. 426 Nielsen, savnet Midlertidig: Sergeant, Coporal Larsen.

5te Compagni: Saarede: No 189, Menig C. Nielsen Schönning, haardt saaret, formentlig død: No 282, Menig C.F. Esmark, No. 197, Menig Jens Thomsen og Recrut Lars Olsen, savnede: 6 Menige.

8. Compagni: Døde Reservcorporal Christensen og 2 Menige, saarede: Secondlieutenant Koldby, 2 Underofficerer og 14 Menige, savnede: 9 Menige.

Desuden har Compagnicommandeuren, Premierlieutenant Bern, faaet et Streifskud i højre Arm, der dog ikke forhindre ham i at føre Commandoen.

8. Regiment:

1. Bataillon - 1., - 2., - 5. og 8. kompagni.
2. Bataillon - 3., - 4., - 6. og 7. kompagni.
Hvert kompagni = ca. 200 mand.«

Vi har taget begge rapporter med, fordi den første er kompagniets rapport til 8. Regiment. Den næste er regimentets rapport, der især fremhæver, at 1. og 2. kompagni blev sendt i forreste geled med hovedangrebet ved og omkring kirken. Desværre kom det slag til at koste Niels Vendelbo livet, medens Jens slap uskadt.

Vi har taget tabslisterne med, for det kunne måske være, at en evt. læser kan nikke genkendende til en af de omtalte personer.

Foruden de militære rapporter var der også soldaternes breve hjem til de kære, og jeg har valgt at tage et brev med, som omtaler en soldats oplevelse af den kamp, som blev Niels Vendelbos sidste. Brevets indhold ligger, operationsmæssigt, på linie med de militære, men får også det menneskelige og følelsesmæssige med.

Brevet er fra Jacob Jacobsen i Faster til hans kone Johanne, som han har været gift med i to år. Han skriver følgende:

»Sønderborg d. 21. marts 1864.

Jeg kan nok forestille mig, hvor meget Du længes efter at spørge fra mig, dersom du har hørt, hvor stor Slag vi har været i ... Jeg har, Gud være takket, den store og ubeskrivelige Gode at tilmelde Dig, at jeg er ved god Helsen, og den gode Gud har udfriet mig uskadt af den store Fare. Det var om Morgenen den 17., at vi afmarserede fra vort Qvarter på Als. Kanonernes Torden forkyndte os, at der var Fare på Færde. Vi marserede da igjennem Sønderborg ud til Skanserne, og det varede da ikke længe, inden vort Regiment maatte frem, thi Forposterne vare slagte tilbage, ja, det var en voldsom Kugleregn at komme ud i. 2 Kompagnier stormede med Kolonner en By, som var besat af Fjenden og led et voldsom Tab. Vores Kompagni havde Stilling på venstre Fløj, hvor Fjenden trængte frem med Kolonner og vilde omgaa os for at tage os i Flanken, men da vi fandt nogen Dækning, fyrede vi saa stærkt paa dem, at vi holdt dem tilbage, ja, kjære Kone, det er rigtignok haardt nu, jeg fyrede tillige med den stør-

ste Part af vores Kompagni 30 Skud, det gjorde hver, men vi fik dem rigtig nok besvaret, thi Kuglerne regnede over os som en Hagelbyge, og man skulde næsten undres over, at der kom mange levende derfra. Vores tab ved jeg endnu ikke, hvor stor er, men det kommer velsagtens snart i Aviserne. Der savnes mange, og jeg tror ikke saa faa der fra Egnen... *Niels Vendelbo fra Borris* er nok saaret og Christen Marup fra Skjern død, Mikkil Sørensen fra Lønborg saaret, Anders Vad fra Herborg savnet, Nr. 111 fra Nørre Bork, som sidste Sommer var min Bofælle, nok ogsaa død, en gift Mand, ja, det skær mig i Marv og Ben... i Dag bliver der nok 45 begravet her i Sønderborg... Jacob Kjelstrup og Niels Olesen har jeg dog set siden, som var raske. Knud Andersen fra Ringkjøbing savnes nok ogsaa... jeg kunde blive ved at skrive, vi staar i stor fare hver Dag, og jeg tror ikke, vi kan blive ved at holde Stillingen, thi Overmagten er jo stor, men der bliver vel nok en stor Land-Slag først... Otto og Svend Handerup er raske. Peder Toftgaard var ikke med, han bliver nok kasseret, han har Tilfælde af Besvimelse.«

Som det fremgår af rapporterne var det hårde kampe, det blev udkampet. Trods stort mod og tapperhed var det en ulige kamp, både hvad angik antal af soldater og udrustning. Geværerne var de gamle forladere. De skød godt nok, men de skulle genlades efter hvert afgivet skud, det tog tid og foregik i stående/knælende stilling og blev derfor et let mål for fjenden, som havde de nye bagladegeværer. På det gamle træsnit (billedet side 8) ses to soldater i færd med at genlade med ladestokken.

I denne træfning var der mange døde og sårede. Og desværre også Niels Vendelbo. Han blev af fjenden begravet i en fællesgrav,

beliggende lidt sydøst for Dybbøl by. Der er en mindesten på Dybbøl bygade med navne på de faldne, hvor også navnet Niels Vendelbo står. Det blev rejst i 1870 med inskriptionen:

»Hvilested for 25 Danske Soldater, som faldt i en baardnakket Kamp for Fædrelandet den 17. Marts 1864 imod 2. Bataillon af Sende Brandenb. Infan. Regtm. Nedenunder navnene står der: Derpå haver vi kjendt Kierligheden, at de satte livet til for os.«

I Borris kirke på skibets sydvæg hænger der en mindetavle over tre soldater fra sognet, som satte livet til i 1864, deriblandt også Niels. Tavlen er opsat i 1877.

»Minde = Tavle over de i Aaret 1864 ved Dybbøl faldne Krigere af Borris Sogn:»

*Ti stoute brødre –
Anders
Pagh Pedersen
(1835-1926)
og Niels
Vindelbo Pedersen
(1848-1932).*

Desværre er billedkvaliteten ikke for god.

Niels Pedersen af Vindelbo,
f. 2. Oktbr. 1837, d. 17. Marts 1864.
Jens Rahbek af Nørsgaard,
f. 22. Novbr 1834, d. 18 April 1864.
Niels R. Sørensen af Tarp,
f. 9. Septbr. 1838, d. 18. April 1864.

Denne Tavle blev ophængt til venlig Erin-
dring d. 1. April 1877 af en Deel af deres
efterlevende Vaabenfæller i Borris.«

I hjemmet i Borris sørgede man over den
dræbte søn. Som et værdigt minde ind-
rammede man et billede af ham med sølv-
blade. En skik dengang, hvis der var en,
som man ville gøre noget særligt ud af.
Nedenunder stod der: »Af Børn en Søn vi
her må savne, paa Fædrelandets Alter har
han blødt.«

Midt i sorgen havde man den glæde,
at Jens i det slag slap med livet i behold,
men blev såret 11 dage senere også i kamp
omkring Dybbøl. Mere ved jeg ikke om
ham, udover at han blev gift og flyttede til
Staby egnen.

Den 3. søn, som var med i krigen, hed
Anders Pagh Pedersen, f. 28.12.1835 i
Vindelbo, Borris, d. 7.12.1926 i Ejstrup-
holm. Han blev indkaldt til 2. dragon-
regiment i Randers den 29. juni 1858 og
lå i 3. eskadron. At blive dragon er noget
særligt, er vi da nogle, der mener. Så slap
den ud! Anders Pagh var ingen undtagelse.
Som barn husker jeg endnu tydeligt, når
farbror fortalte om dragonen Anders: »Jeg
ved knapt, hvad jeg skal begynde med og
ende med at sige om ham, der er jo næ-
sten ingen ende på, hvad han kunne for-
tælle om ungdomstiden og krigens dage.
Mest interessant var for øvrigt at høre ham
fortælle, hvorledes han engang i sogne-
rådets navn, kan vi godt sige, sadlede sin
hest og drog i krig med Kræ Najbjerg.«

Farbror husker også Anders Pagh som en,
der havde en udpræget militær anstand,
som f.eks. når Anders kom ind i kirken,
det kom han regelmæssigt, så marcherede
han som en soldat fra indgangsdøren op
ad kirkegulvet, standsede pludselig, som
var der kommanderet holdt! Gjorde derpå

højre om, trådte ind i stolerækken til sin plads i geledet. Derpå venstre om. Så stod han et øjeblik med front mod alteret og prædikestolen, før han satte sig ned. Denne indtrædelse i Guds hus var utvivlsomt udtryk for andagt. Veteranen her syntes, at til dette hellige sted skulle i hvert fald han, som gammel soldat, komme sådan. Og når farbror fortalte om det og mange andre sjove historier (han havde jo også selv været soldat), klukkede vi børn af grin.

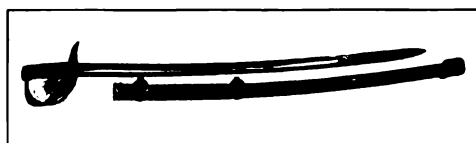
Bent Skaarups far kunne levende fortælle, hvordan det gik for sig, når dragonerne gik i kamp, og den oprindelige kilde må have været Anders Pagh. Når man i skolen havde set billedet med dragon Niels Kjeldsen og havde hørt den drabelige historie, så talte det jo vældig til fantasien, og det er måske derfor, at familien stadig kan huske historierne.

»Han var aldrig bange, når de red frem med sablerne til kamp mand mod mand, men det var grimt, når man først dannede rækker og skulle beskydes, inden man red frem med sablen.« Videre fortaltes, at dragonen langt oppe i alderen var en mesterlig rytter og kunne samle ting op fra jorden uden at sidde af. Når han besøgte brødrene i Staby, foregik det også på hesteryg, og her havde han meget morskab af, at han lignede en af brødrene så meget, at han kunne købe på kredit hos købmanden!

Den tapre dragons udtalelser om, hvordan han opfattede et slag, kræver næsten, at vi ved noget om tidens bevæbning for dragoner, og der findes denne beskrivelse:

»*Karabin*: et kortløbet gevær, der især blev benyttet af rytteriet. Når man skulle i kamp, blev karabinen ladet forinden, og man havde så mulighed for at affyre et

enkelt skud. Herefter lod man det falde, og det hang nu i en rem fastgjort med en karabinhage. Officerer kunne i stedet for en karabin have to pistoler siddende i hylstre foran på saddelen, så de havde to skud. Det var ikke muligt at lade igen, mens man sad på hesten.«

»Dansk *kavalersabel*, model 1843. Jernfæste, pladekurv med pæreformet udskæring. Kurven er tappet ind i det rillede nakkestykke, der omfatter den øverste del af grebet. Greb beklædt med mørkebrunt skind, der i store vendinger er beviklet med to snoede messingtråde. Den nederste del af grebet og nakkestykket er omgivet af en jernring, der fremefter har en øsken med læderstrop til pegefingern. Let krum klinge, enægget med bred hulslibning og midstillet od. Den yderste del af klingens rygslæbet. Jernskeden er med to bærringe.« Denne sabel, der var det danske rytteris hovedvåben i krigen 1848-50 og i 1864, blev indført efter grundige overvejelser og forsøg. At man havde konstrueret et effektivt våben, ses bedst af modstandernes respekt for dette samt af, at det er et af de få danske våben, der er blevet kopieret i udlandet. Det var et stort skridt, man tog, da man bestemte, at menige underofficerer og officerer skulle have ens våben. Dette viser måske bedst, at man i en tid, hvor skydevåben ellers var altafgørende, stadig betragtede sablen som rytteriets vigtigste våben.

BEGÆRING

om den Deltagerne i Kampen for Fædrelandet i Aaret 1864 tilstaaede livsvarige aarlige
Hædersgave af 100 Kr.

NB. Som Betingelse for at kunne komme i Betragtning skal vedkommende i Aaret 1864 have staaet ved en til den danske Hær hørende Afdeling (Institution), medens denne var paa Krigsfod eller have gjort Tjeneste om Bord i et til Krigen udrustet Skib.

1. a. Hvad er Deres fulde Navn? b. Hvilken er Deres nuværende Stilling?	Anders Pagh Pedersen (Tendelbo) Landmand
2. Hvilket Navn havde De som Soldat? (Bynavn.)	No 35 som Rekrut
3. Hvilken Dag, hvilket Aar og hvor er De født? (Sogn og By.)	Den 28/12 1835 i Tendelbo Sogn
4. Hvilken er Deres nuværende Adresse?	Anders Pagh Pedersen i 2. Felding paa Høj
5. Paa hvilken Amtstue, Toldkasse eller Posthus ønsker De Hædersgaven anvist til Udbetaling? I København udbetales Hædersgaven ved Finansministeriets 3. Departements Kasse (Børsbygningen.)	Skjern Toldkass
6. Ved hvilken Afdeling af Hæren stod De under Krigen 1864 (Overkommando, Korps, Division, Brigade, Regiment, Bataillon, Intendantur, Detachment, Depot, Magasin, Park, Lazaret, Pladskommandantskab)? Tillige Kompagni, Batteri, Eskadron, eller anden Underafdeling. Nr. i denne maa nøjagtig opgives.	Ved 2. Dragonregiment 3. Eskadron No 55
7. Har De været Militærarbejder, naar og hvor mødte De efter Indkaldelse; hvis De var Oppasser opgives Navnet paa den Officer, hos hvem De var ansat.	" "
8. Naar og hvor mødte De som Rekrut?	1858 i Randers
9. Hvad hed det Skib, paa hvilket De gjorde Tjeneste under Krigen, og hvad var Deres Nr. om Bord?	" "
10. a. Har De Erindringsmedaillen for Deltagelse i Krigen 1864? (Medaillebrevet vedlægges.) Medaillen maa ikke indsendes. b. Hvor havde De Bopæl, da De søgte om Erindringsmedaillen 1864? (Amt, Herred, Sogn, By.)	Erindringsmedaillen har jeg men Medaillebrevet er gaaet til for længe. i Rindingsvej, Amt Helsingørsk
11. a. Blev De saaret i Krigen? b. Blev De indlagt paa Lazaret? I saa Fald paa hvilket? og naar?	Jeg Nej
12. a. Har De Pension eller Invalideforsørgelse? b. Hvilket Bogstav og Nr. staar der paa Deres Pensionskort?	Middel af AB HF

Drongstrup den 11 _____ 19 10.

(Egenhændig Underskrift) Anders Pagh Pedersen

Jeg har ingen meldinger om Anders ved fronten og om hans indsats under krigen. Derimod ved vi, at han får erindringsmedalje i 1876-77. Hædersgave, som var en årlig ydelse på 100 kr., får han i 1914, som nr. 11.974 i Rigsarkivet. Adressen 1876 og 1913 er i Drongstrup, Sdr. Felding, hvor han er landmand.

Ifølge Bent Skaarups far var brødrene ret så hårdføre («de blev over 80 på nær én, og han blev stangt ihjel af en tyr»), og lidt barske! Måske er det hårde og barske noget farvet af, at historien i dette tilfælde er fortalt igennem den yngste bror, som blev taget med uden for gården på en lille høj af storebroder Peder, der overtog gården

FINANSMINISTERIETS
3008 DEPARTEMENT.

KONTORET FOR PENSIONS- OG
INVALIDFORSØRGELSESSAGER.

Kjøbenhavn, den 28/2 1914

Født d. 28/2 35.

Til videre behagelig Foranstaltning meddeles det herved Kontoret, at
der er tillagt Laurus Anders Pægl Pedersen
(Vendelbo)

som livsvarig årlig Hædersgave for Deltagelse i Kampen for Fædrelandet i
Aaret 1864

100 Kroner,

som forfalde til Udbetaling første Gang for 1914 tidligst den 15. Februar og
derefter hvert Aars 15. Januar forud for et Aar.

Naar Beløbet, der ønskes udbetalt ved Laurus Pægl.

under Bogstav V. V. Nr. 10909, er anvist, vilde Kontoret tilstille Veteranen
det vedlagte Hædersgavebrev.

1857, og fik at vide: »Det lys dernede er Borris, og nu smutter du lige ned efter en pægl brændevin til mig.« – Der var en hel mil til Borris i buldermørke!

Fortælleren var født i 1913, og regnede ellers altid med kilometer, men vi går ud fra, at historien var fortalt ham med mil, og så skulle den fortælles videre på samme måde – en mil er godt 7,5 kilometer, så det kunne da godt være grimt for knægten, hvis det skete alt for tit!

Den omtalte storebror var Peder Andersen Vendelbo. Han var blevet gift med Ane

Jensdatter fra Grindsted og havde overtaget Vendelbogaard i 1857 efter forældrene. Af deres børn døde to drenge som små, og gården blev overtaget af et par døtre, som døde ugifte.

Den næste bror i rækken var Mikkel Andersen Vendelbo. Han flyttede et pænt stykke hjemmefra og startede en slægtsgren i Brogaard i Bøvling Sogn. Her går familien nu under slægtsnavnene Brogaard og Kjølhede.

Den 3. bror flyttede til Staby som Jens Pedersen Vendelbo, men gik der under

navnet Jens Legaard efter ejendommen. Han fik ingen børn med hustruen Mariane Christensdatter, men de tog hendes søsterdatter i huset som plejebarn.

Så kom Christen Pedersen Vendelbo, og her roder det også lidt med navnene. Han overtog en parcel fra hustruens fødehjem i Krog i Nr. Vium, senere havde han Nygaard i Gudum, Rysensteen i Bøvling og så Gudumkloster. Gården i Nr. Vium blev kaldt Rahbeksminde, og en søn blev kaldt Christen Rahbek, og Rahbek er her altså opkald efter hustruens stedfader Christen Vestesen Rahbæk. Men de fik udover den 175 tønder land store hedeparcel da også lov til at tage den bedste ko i Viumkrogs stald i brudegave – og så fik de i øvrigt også lige 100 daler fra Vendelbo.

Anders Pagh Pedersen, som vi allerede har hørt en del om, kom til Drongstrup i Sønder Felding. Han var gift med Nielsine Nielsen fra Debelmose, og de fik 3 børn, hvoraf de 2 døde som børn.

Catrine Marie Pedersen blev først gift med Jens Mikkelsen Vesterby, her døde også et par børn som små, – og efter mandens død i 1875 blev hun gift med Mads

Niels Vendelbo Pedersen.

Pedersen Søndergaard fra Fastergaardslægten i Faster.

Det ottende barn blev selvfølgelig kaldt Otto Pedersen Vendelbo, men da han flyttede til Staby, blev familien til Tokkesdal, Tokkesdal Pedersen eller endda Vendelbo Tokkesdal Pedersen. – Så havde man fået det hele med!

*Vendelbogaard
i Skjern –
Adelvej 19.*

Ane Kirstine Pedersen blev gift med Mads Frandsen fra Ådum og endte som gårdmandskone i Horne i Ribe Amt.

Jacob Bonde Pedersen blev boende i Borris, fandt en kone fra Assing og er stamfader til en hel del med Bonde og Vendelbo i navnet ude i Borris-området.

Den lille Niels, der ikke brød sig om at blive sendt til Borris efter brændevin, flyttede til Albæk i Skjern, og her blev der endnu en Vendelbogaard, hvor der endda stadig bor en Vendelbo i lige linie!

KONKLUSION: *Det er ydmyge og meget taknemlige tanker, der kommer op i én, når man møder slægten så langt borte i tiden og alligevel så tæt på i tankerne, når man dvæler ved minderne og står foran mindestene. Livet har vi på begge sider af os, i fortiden og fremtiden. Vi opdager med taknemlighed, at vi er bundet sammen med stærke, usynlige bånd.*

Gårdejer Niels Hakon Rahbek.
Født 1929 på Rysensteen, Bøvling.
Brøndersgaard,
Ravnsbjergvej 8, Naur,
7500 Holstebro.

Indkøber
Bent Skaarup Pedersen.
Født 1951 i
Lille Pilegaard, Stauning.
Fælledmosen 1, Stauning,
6900 Skjern.

Lars Clausen

– min bedstefar fra Nørre Bork

Af Vera K. Madsen

Min farfar, som vi aldrig kaldte andet end »bedstefar«, var ikke nogen helt almindelig mand. Han var en person, om hvem der kunne siges mangt og meget, hvilket folk i det lille vestjyske sogn, hvor han levede det meste af sit voksne liv, da også gjorde.

Der var dem, der mente, at han ikke var til at stole på, ja, de mente rent ud sagt, at hans snak nærmede sig det løgnagtige. Andre mente nok, han havde en temmelig livlig fantasi, og at han ind imellem overdrev en del, men så var det heller ikke værre. Til den sidste gruppe hørte endog hans egen bror, som ofte sagde: »Ja, når det er Lars, der har sagt det, så kan man godt trække en del fra!«

At han havde en livlig fantasi, er der ingen i familien, der vil benægte. Hvis han

således fra et vindue i Fusgaard fik øje på et par mennesker henne ad vejen, så kunne det i hans udlægning nemt blive til, at vejen var »hiel swåt (sort) af folk.«

Men var der nogle, der så skævt til ham, så havde han dog også mange gode venner og bekendte i sognet, folk, som af og til slog et slag forbi Fusgaard, hvor de stampede op ad trappen, der fra bryggerset førte op på loftet, og hen til kammeret i gavlenden, hvor min bedstefar levede en slags aftægtstilværelse på sine gamle dage. Her fik de sig en god snak eller en livlig diskussion. En af dem, der af og til kom forbi, var en mand ved navn Kr. Vestergaard. Det var ham, der i begyndelsen af 1950'erne samlede og nedskrev hans erindringer.

Handelstalentet udvikles

Bedstefar, som i tidens løb hverken var blevet forskånet for tragiske hændelser eller voldsomme begivenheder, fik et langt liv. Sine sidste år tilbragte han på De Gammles Hjem i Nr. Bork, hvor han døde, 94 år gammel. I avisen kunne man efterfølgende læse:

»I en alder af 94 år er Lars Clausen død på De Gammles hjem i Nr. Bork. Trods sin høje alder var han næsten til det sidste rask. Han var åndsfrisk og fulgte med stor interesse med i, hvad der rørte sig omkring ham. Lars Clausen handlede en del, samtidig med at han drev

Lars Clausen 1868-1962.

landbrug. Mens han endnu var ung, gik han med uldposen og var som en rigtig handelsmand fyldt med historier, om hvilke der blev sagt, at man roligt kunne trække halvdelen fra. Det gjorde i øvrigt ikke historierne ringere. Lars Clausen var en stout mand, en personlighed, der vil blive husket af alle, som kendte ham. «

Det er en kendt sag, at min bedstefar var handelsmand, ja, endda mere handelsmand end landmand, men at han som ung skulle have gået med uldposen, er der til gengæld ikke meget, der tyder på. Derimod er det ganske vist, at han har haft sin gang på markedspladserne rundt omkring i landet og også, at han her har slået mangan god handel af. Ifølge familiehistorien skulle han – efter eget udsagn, ganske vist – også engang have været på Hjallerup marked i Vendsyssel. En anden gang i Norge efter heste!

Det med Hjallerup Marked kunne jo sikkert nok have sin rigtighed, men at han skulle have været i Norge efter heste, er der derimod ingen, der rigtig tror på. Det henregnes almindeligvis til en af hans mange historier.

Allerede som barn var han levende interesseret i og optaget af livet, som det udspillede sig omkring ham. Da han første gang oplevede, hvordan en markedsdag kunne forløbe, var han bare omkring 8-9 år gammel. Da tog hans far ham med til markedet, som hvert efterår, når kreaturerne var blevet hentet hjem fra græsning på Tipperne og Værnet, blev afholdt på Falen Kro. Det år havde faderen haft en kvie med på Værnet, og nu på markedsdagen var han, sammen med sin søn, gået ud til Falen Kro. For kvien skulle sælges. Det blev den, vistnok godt endda. Og så skulle der, sådan som det nu engang var skik og brug, drikkes lidkøb, hvor flere

af dem, der havde været med i handlens afslutning, også var med, og hvor der blev skålet, og hvor deltagerne efterhånden gav en »genstand«, det vil sige en omgang kaffepunch. Her følger min bedstefars beretning om hændelsen:

»Jeg gik imens ud og ind, og efterhaanden forstod jeg, at alle de mange Kaffepunche virkede. Især lagde jeg Mærke dertil for min Faders vedkommende. Da vi endelig var paa Vej mod Hjemmet, kan jeg huske, at vi gik over en Dæmning, hvor Vandet stod højt ved siden af. Det kneb for min Fader at holde Balancen og med eet faldt han lige ud i Vandet. Jeg husker, at han, da han kom op af Vandet, var blevet bel nøgtern. Mine Penge, klagede han, nu er de helt ødelagt. Undskyldende sig selv, sagde han: Det var jo Køppen, jeg faldt over. Paa Vejen Hjem talte han kun om de mange Penge, han havde faaet for Kvien, og som han nu troede var ødelagt. Men da vi kom Hjem og ind, fik min Moder tændt Ild paa Skorstenen og en Lergryde anbragt paa en Jernrefod derover og fik ved langsom Varme Pengesedlerne tørret. De var dog ikke saa medtagne, som min Fader havde været bange for. Tegnebogen, der var lukket med Spænde, havde næsten hindret Vandet i at trænge ind til Sedlerne. «

Handelstalented blev yderligere udviklet, mens han tjente hos Anders Poulsen i Enggaard. Her blev han i 16-års alderen for første gang sendt med på en handelstur. Hans husbond havde det år fået anmodning fra et par herregårde på Sjælland om at blive opkøber af kælvekvier, og Lars blev da sendt med som trækker. Men det var på den tur, han også lærte at handle, hvilket han siden hen har haft stor nytte og glæde af.

Tre lykkelige år

Bedstefar var gift to gange. Hans første kone hed Maren Kirstine Nielsen og var

fra Pagaard i Hemmet. De havde truffet hinanden, mens han tjente som forkarl hos gårdmanden Iver Kjeldsen i Houm. I 1890 var de blevet forlovede, og året efter blev de gift i Hemmet kirke. De kunne dog ikke straks flytte sammen og stifte bo, for Lars var i mellemtiden blevet indkaldt som soldat og skulle om sommeren 1891 til Viborg som infanterist. Derfor lejede de et lille hus til deres sager, og mens Lars sommeren over var soldat, havde Maren Kirstine taget plads hos købmanden Jens Jepsen i Nr. Bork.

I Viborg gik det nu sådan, at Lars blev indstillet til at fortsætte i tjenesten for at blive udlært til befalingsmand. Det passede imidlertid ikke ind i hans kram. Han ville hellere hjem til sin kone, hvilket da også lykkedes, men først efter at en overordnet havde lagt et godt ord ind for ham. Det var han svært godt tilfreds med.

Efter sin hjemkomst i oktober måned 1891 købte Lars og Maren Kirstine en lille gård på Holmen i Nr. Bork. På det sted lå der også i gamle dage en gård, som blev kaldt Vraagaard, og hvor min bedstefars tipoldemor, Mette Vraa, stammede fra, men det har han sandsynligvis ikke vidst noget om. De kommende år blev de lykkeligste i hans liv. Men lykken varede kun kort. Efter blot tre års ægteskab døde Maren Kirstine i barselseng efter at have født et lille pigebarn, som også døde. Hun og barnet blev begravet i den samme grav.

»Med smerten og tabet stod jeg alene tilbage. Til begravelsen gav min hustrus farbroder, Morten Nielsen, der som hun var født i Pagaard og kendt langt uden for Hemmet for sine rim til bryllup og til begravelse og ikke mindre for de om rimene kunstnerisk malede indfatninger, mig et sådant i ramme indfattet rim. Da Fusgaard i sin tid nedbrændte, brændte også disse gravers,

Lars Clausen 1954.

men jeg erindrer dog, at der i dem stod: »Det giver i hjertet og hjemmet en tomhed og et rivende ryk.«

Det var en stor sorg og en tung tid for Lars, som aldrig kom sig over tabet af sin elskede hustru. Hun havde været af den sikre overbevisning, at hun ikke ville overleve den forestående fødsel. Hvad hendes urolighed var begrundet i, er der ingen, der ved. Men hvordan det end har været, så gik det, som hun havde forudset. Hun døde på sin 25-års fødselsdag den 1. november 1893 og blev begravet på Nr. Bork kirkegård.

Da jeg så småt begyndte at blive bevidst om mine omgivelser, var bedstefar allerede en gammel mand. Jeg husker ham som en høj, senet mand med markante ansigtstræk. Tog han hatten af, kom hans vældige, men uregerlige, hårpragt til syne. Nyklippet strittede forhåret lige i vejret, og sådan havde det altid været, ellers blev det, når han skulle være præsentabel, redt pænt tilbage. Piben havde som regel fast plads i munden – ofte var den kold. Til hverdag gik han i spidsnæsede træsko, der var foret med en god halmvisk.

Bedstefar holdt til i »æ kammer« på loftet i Store Fusgaard, der lå ude i østersognet i Hemmet. Og der havde han altid været! At det kunne forholde sig anderledes, var i hvert fald ikke noget, jeg som barn spekulerede på. Det faldt mig heller aldrig ind, at han nogensinde kunne have haft en kone. Hvor skulle hun også have været? Bedstefars kammer var ikke noget stort rum.

Senere erfarede jeg, at sådan, som jeg mente, det var, havde det ikke altid været. Inden bedstefars første kone døde, havde hun sagt til ham, at når hun var død og borte, måtte han se at blive gift igen, for hun mente ikke, at han kunne klare at være ene. Og i Galgebjerg var der jo Karen, om han nu kunne få hende, ville det være godt.

Maren Kirstine døde i november 1893, men min bedstefar giftede sig dog ikke lige straks. Faktisk gik der omkring halvandet år, inden han fandt sammen med min bedstemor. Om det har været i den periode, han var ude med uldposen, sådan som der står i nekrologen over ham, er ikke nemt at vide. Men hvis der er noget om snakken, kan det næsten kun have været her.

Hvordan han er kommet igennem den svære tid efter tabet af sin første hustru, eller hvad han har foretaget sig i denne periode, er der således ingen, der ved, men den 28. maj 1895 var der bryllup i Galgebjerg i Sønder Vium. Da blev min bedstefar, Lars Clausen, gift med gårdmand Anders Sørensens datter Karen. Hun blev min farmor, men noget harmonisk eller lykkeligt ægteskab blev det vist ikke. Selv lærte jeg aldrig min bedstemor at kende, for i 1943, da jeg kom til verden, havde hun allerede ligget i sin grav i flere år.

Svære tider

Lars og Karen var kommet til Gl. Fusgaard i Hemmet i begyndelsen af året 1918. Det var ikke noget mønsterlandbrug, de kom til. Tværtimod havde gården forinden været i hænderne på såkaldte gårdslagtere, der havde ribbet den for alt af værdi, og hvad dyreholdet angik, så var der heller ikke noget at prale af. Der var sygdom i besætningen, og kreaturerne døde. Det var svære tider, men det værste var, at mine bedsteforældre på dette tidspunkt ikke havde det godt med hinanden, det var ikke lutter fred og fordragelighed, der herskede i hjemmet.

Sådan gik det i fem år, så skete der det forfærdelige, at lynet under et voldsomt tordenvejr slog ned, og gården udbrændte totalt. Det var også nær ved at koste min bedstemor livet, men i sidste øjeblik lykkedes det min far at redde hende ud af de brændende bygninger. Slem forbrændt blev hun bragt til sygehuset i Tarm, hvor der ventede hende et langt sygdomsophold.

Ude i østersognet blev der hurtigt sat gang i bygningen af en ny gård, og hen på året i 1924 stod Store Fusgaard færdigbygget og indflytningsklar. Den ny gård

Store Fusgaard 1950. Bedstefars vindue ses øverst i gavlenden.

var blevet flyttet nogle få hundrede meter længere mod nord og lå nu tæt på landevejen.

Barndomshjemmet i Nr. Bork

Bedstefar var født i Duedal i Nr. Bork. Om denne begivenhed skrev han følgende:

»Jeg er født i Nr. Bork sogn, som ligger i Ringkøbing Amt, den 24. januar 1868 og blev der døbt og fik Navn og kom til at hedde Lars Clausen. Min Fader hedte ligesom jeg Lars Clausen, min Moders pigenavn var Sidsel Larsen.«

Forældrene, Lars og Sidsel, blev gift i 1865, og året efter nedkom Sidsel med et dødfødt drengbarn. Jeg tænker, at såfremt barnet havde levet, ville det have fået navn efter farfaderen, Claus Jørgensen. Nu gik der tre år, inden det næste barn, også en dreng, blev født. Han fik navnet Lars og var opkaldt efter sin morfar, Lars Larsen,

der i daglig tale blot blev kaldt »Lars Præst«, ikke fordi han på noget tidspunkt selv havde været præst, men fordi han var ud af en gammel slægt, der i adskillige generationer tilbage i tiden havde været blandt præstegårdens annexbønder.

Det lille nye drengbarn, der må have været livskraftig nok, blev således det første levendefødte barn i Lars og Sidsels ægteskab. Siden kom der flere til: Kirstine i 1870, Kirsten Marie i 1876, Andrea i 1880 og Claus Jørgensen Clausen i 1883. Alle fem var de kommet til verden i Duedal i Nr. Bork. På side 23 ses familien i 1895, det år, min bedstefar blev gift med Karen Sørensen fra Galgebjerg.

I sine erindringer skrev min bedstefar videre:

»Min Faders Fader var ogsaa født i Nr. Bork. Han hed Claus Jørgensen. Min Faders Moder hed Kirsten Marie, og de havde en

*Bedstefar på
skødet af sin
morfar. Lars
Larsen Præst.*

Gaard, som endnu ejes af Slægten. Gaarden ligger i den lange Række af Gaarde, der den Dag i Dag ligger samlede med ganske faa Alens Mellemrum.»

Det var jo gode oplysninger for en, der som jeg, var begyndt at interessere mig for de gamle slægter. Oven i købet var Nr. Bork et sted, som jeg selv kendte en lille smule til, for her boede min faster Maren og Mourids, som vi bare kaldte »farbror«.

Maren, min fars eneste søster, var omkring 1937 kommet til Nr. Bork som husbestyrerinde, og her havde hun truffet Mourids Mouridsen. Det kan godt være, at hun nogle år forinden har været hjemme i Fusgaard og passet sine forældre, men da hun i sin ungdomstid både har været på højskole og på håndarbejdsskole og derudover har haft forskellige pladser rundt omkring, er det ikke til at vide. Men nu var hun altså blevet gift med Mourids, og i september måned 1938 blev deres datter, Karen Margrethe, født.

Faster Maren og Mourids havde en lille landbrugsejendom, der lå i udkanten af Nr. Bork by, skråt over for Brugsen. Her var vi sommetider på ferie, andre gange

var det søndagsmiddagen eller eftermiddagskaffen, det gjaldt. Så sad vi der og fyldte godt op omkring bordet, vi var jo en stor familie fra Fusgaard, når alle børn og også bedstefar var med. Og faster Maren havde kaffekopper, der var så fine, at man næsten ikke turde drikke af dem.

Når vi skulle besøge »faster og farbror« i Nr. Bork, fulgte vi som regel amtsvejen, men undertiden tog vi en anden vej, så gik turen ned forbi Houmgårdene, som engang havde været en herregård, og det lød jo både spændende og mystisk, men næsten også lidt for utroligt til at være sandt.

I min bedstefars tid var Houmgårdene for længst blevet delt i flere, og det var her i den sydligste af dem hos Iver Kjeldsen, han var forkarl i 1890. Fra Houm kunne man fortsætte ad Tangsigvej, der mandede ud tæt ved Grubbesholm, hvor man så kunne vælge vejen til venstre og komme ind til midtbyen, eller man kunne fortsætte ad Kirkehøjvej ud mod Bork havn. Ud ad denne vej var der mange interessante ting at bemærke, hvis man da ellers havde haft øje for det eller vidst noget om forfædrenes liv og levned, hvilket ingen af os gjorde på den tid.

Først var der jo Grubbesholm, hvor min tip-3 oldefar, Laurids Eskesen, var kommet til som forpagter i 1762, og hvor en tidligere forpagters datter, Kirsten Havlund, i 1742 var blevet gift med min tip-4 oldefar fra Obling. Lidt efter på højre hånd kom man forbi en gård, hvor der i gamle dage havde været både en mølle og en møllegård, og som uden tvivl har huset nogle af forfædrene fra Sdr. Vium, der var kommet hertil engang i 1770'erne.

Lidt længere ude var der vejen til Holmen, hvor Vraagaard helt fra gammel

Bagerst fra venstre: Kirstine, Kirsten Marie, Karen Sorensen og Lars. Forrest: Claus, Lars, Sidsel og Andrea.

tid havde haft sin beliggenhed, og hvor min tip-3 oldemor stammede fra, og hvor faster Maren var kommet til verden i 1896. Og så, lige inden man nåede til Kirkehøj, kom man til gården Duedal, hvor min oldefar Lars Clausen i 1865 holdt bryllup med min oldemor Sidsel.

Men inden det kom så vidt, skulle han dog igennem en krig og have overstået et krigsfangenskab.

Slægtsgården på Enggårdsvej

Min bedstefars far, Lars Clausen, var, sådan som der står i erindringerne, født i en af gårdene på Enggårdsvej. I begyndelsen af 1700-tallet var denne gård beboet af en mand ved navn Jørgen med det be-

synderlige tilnavn »Muff«. Ingen ved, hvornår Muff'erne er kommet til egnen, eller hvor de er kommet fra. Der er heller ingen, der ved, hvad navnet er kommet af. Men midt i 1750'erne blev en af Jørgen Muffs sønner, Henrich Muff, gift med Mette Clausdatter fra Vraagaard, og kort efter har de overtaget fæstet.

Her i gården på Enggårdsvej var også min bedstefars farfar, Claus Jørgensen, kommet til verden. Han var et barnebarn af Henrich Muff og Mette Vraa og blev i 1836 gift med Kirsten Marie Larsdatter, hvis forældre var gårdmandsfolk i en af nabogårdene. I Claus Jørgensens og Kirsten Maries ægteskab var der 7 børn:

Jørgen Clausen, f. 1837, g. m. Marie Gjertrud Jacobsen, Enggårdsvej.

Lars Clausen, f. 1839, g. m. Sidsel Larsen, Duedal.

Ane Kirstine Clausen, f. 1840, g. m. Niels Peder Pedersen Muff.

Niels Clausen, f. 1842, g. m. Laustine Maria Sørensen.

Ane Clausen, f. 1846, g. m. Iver Christensen.

Claus Clausen, f. 1848, g. m. Kirstine Olesen, Skuldbøl.

Anne Marie Clausen, f. 1851, g. m. Morten Nielsen Maler, Pagaard.

Næstældste søn, Lars, blev født den 26. marts 1839. Da den 1. slesvigske krig, 3-års krigen 1848-50, tog sin begyndelse, var han endnu ikke gammel nok til at deltage, men han må have oplevet, hvordan de unge karle i sognet, måske familie-medlemmer eller andre bekendte, var draget af sted for at gå i krig.

I tiden op mod 2. slesvigske krig havde han derimod netop nået den alder, hvor han inden længe kunne forvente at blive indkaldt til militærtjeneste. Endnu i 1860 var han stadigvæk hjemme på gården i Vesterby, men snart skulle alting ændre sig. Forude ventede den grufulde krig og det totale nederlag ved Dybbøl i 1864, slaget, der af soldaterne selv blev kaldt »Slagtebænk Dybbøl«.

Lars Clausen blev udtaget til at gøre tjeneste ved 8. Brigade, 20. Regiments 6. Compagni, som infanterist og mødte i Altona den 2. juli 1862.

Krigen i 1864 betød ikke blot, at hundredvis af menneskeliv gik tabt, det var også ved den lejlighed, vi mistede hertugdømmerne: Slesvig, Holsten og Lauenburg, og hvor Danmark blev reduceret til en småstat, som magtpolitisk ikke

længere spillede nogen rolle af betydning i europæisk sammenhæng.

Det var den krig, min oldefar var med i, og det var oplevelser herfra, han senere i mørkningstimen derhjemme i Duedal fortalte sin familie om, og som utvivlsomt har gjort et stærkt indtryk på min bedstefar:

»Min Fader var som Infanterist med i Krigen 1864, og jeg erindrer, at han ofte, især naar vi om Aftenen sad bænkedede uden at have tændt lys, fortalte træk fra Krigen, især fra Dybbøl. Der var han blevet taget til Fange af Tyskerne. Han var sammen med to Kammerater posteret ved et Dige, og der blev de overrumplede og blev af Tyskerne alle tre førte sydpaa, men jeg husker ikke, at min Fader klagede over behandlingen, de fik. Dog har det jo nok været et stort Savn ikke at kunde komme Hjem til sine kjære, ikke mindst til sin Forlovede, Sidsel Larsen.«

Ved preussernes angreb den 18. april blev 8. brigade indsat i et voldsomt modangreb, hvorved brigaden mistede over halvdelen af sit mandskab, enten som døde, sårede eller tilfangetagne. Blandt de tilfangetagne var Lars Clausen, der sammen med et par kammerater var posteret ved et hegn tæt ved Jensens gård, lidt syd for Dybbøl. I første omgang blev fangerne samlet i Gråsten Slotskirke, hvor de opholdt sig natten over. Næste dag påbegyndte de så den flere dage lange rejse til fire måneders fangenskab i fæstningen Torgau ved Elben, tæt ved Leipzig. Fra forskellige beretninger ved vi, at krigsfangerne herfra sendte mange bekymrede tanker hjem til deres familier, i mange tilfælde med god grund. Måske gør vi os ikke længere nogen forestillinger om, hvor hårdt det kunne være for de efterladte derhjemme, men da min bedstefar efter sin konfirmation havde

fået plads i Enggaard, tjente han sammen med en ældre mand, der var daglejer, og som havde været med i 3-års krigen. Daglejeren fortalte med stor foragt om den mand, der havde afvist at hjælpe hans unge kone, da hun i sin nød bad om lån til ½ tønde rug til brød. Hun lovede, at hendes mand nok skulle betale alt tilbage, når han kom hjem fra krigen. Men manden sagde, at det jo slet ikke var sikkert, at hendes mand kom hjem, og hun måtte gå lige så tomhændet derfra, som hun var kommet.

Sidst i august måned 1864 vendte krigsfangerne fra Torgau hjem, og uanset, hvordan der ellers er blevet set på dem, så må denne dag have været en glædesdag for dem alle i Nr. Bork. Nu skulle der lægges planer for fremtiden.

Året efter var der bryllup i Nr. Bork Vesterby. Dobbeltbryllup endda, for den 10. oktober 1865 blev Claus Jørgensens to ældste sønner gift: Jørgen med Maria Gjertrud Jakobsen. De blev i fødegården, mens Lars kom til Duedal, hvor han og Sidsel nu skulle være gårdmandsfolk.

Et nyt kapitel i familiens historie kunne tage sin begyndelse!

Duedal i Nørre Bork var min oldemor, Sidsel Larsdatters fødehjem. Her blev hun født en februar dag i 1843, som datter og eneste barn af Lars Larsen Præst og Kirsten Jensdatter. Gården er formodentlig opstået i begyndelsen af 1800-tallet ved den tid hvor Præst-slægten er flyttet hertil fra annexpræstegården.

Stedet var et boelsted, det vil sige et lille landbrug, større end et husmandssted, men mindre end en gård. Sidsels far, der var agerbruger, havde tillige ernæret sig som glarmester og også udøvet andre håndværk. Sådan var det, da Lars Clausen kom dertil i 1865. Men kort efter giftermålet fik han yderligere overdraget nogle tønder land fra sit fødehjem. Det var jordstykket »Lykkebjerg«, der lå til fjordsiden, og med denne jordforøgelse blev Duedal stor nok til at være en gård. Og nu blev der drevet landbrug herude. Foruden studene, der anvendtes til trækraft, havde de i min

Gamle Duedal fra begyndelsen af 1800-tallet.

bedstefars drengetid fem køer, og af får skulle der lægges et til for hver ny dreng eller pige, der kom til.

Der var nok at rive i, og også børnene tog tidligt del i det daglige arbejde. Det gjaldt for min bedstefars vedkommende ikke blot, når det kærnedede smør på trillebør skulle køres de fem km til en købmand i Hemmet, også i høbjergningens tid og i andre arbejdssituationer var han med.

Det blev den yngste af Lars og Sidsels børn, Claus Jørgensen Clausen, der overtog Duedal efter faderen, der pludselig en dag i 1922 faldt om og døde i armene på sin søn. De øvrige søskende var da spredt for alle vinde og Lars, min bedstefar, var for længst blevet gårdmand i Vraagaard og gift med Karen Sørensen fra Galgebjerger.

Fra Vraagård til St. Galgebjerger i Sdr. Vium

I begyndelsen af deres ægteskab blev de boende på gården i Nr. Bork. Og hvis der har sin rigtighed, at Karen da som nygift kom til et hjem, hvor alt fra møbler til service var fra den første kones tid, er der vel ikke så meget at sige til, at hun gerne ville derfra. Deres førstefødte blev født her den 22. december 1896. Hun fik navnet Maren Kirstine, og var, sådan som det var skik og brug, opkaldt efter Lars' første kone. Kort tid efter blev det imidlertid ordnet sådan, at Lars og Karen kunne overtage hendes fødehjem i Galgebjerger i Sdr. Vium.

Karen, der var den mellemste af tre søskende, har nok været godt tilfreds med den ordening. Endelig kom hun væk fra Vraagaard, der rummede så mange minder om Lars' første kone, og hjem til Galgebjerger, endda med udsigt til at blive gårdmandskone i den fædrene gård. Søste-

ren Maren havde på det tidspunkt allerede i en årrække været gift med Hans Zink og var nu købmandskone i Esbøl. Men der var et problem, og det var broderen Laurids, som endnu var derhjemme og som, måske forståelig nok, blev både skuffet og forbitret over, at han, der var eneste søn, ikke skulle have fødegården. At den derimod skulle overtages af svogeren, om hvem enhver vidste, at denne var bedre til at snakke og ryge tobak end til at drive en gård, det var rent ud sagt skammeligt. Det ville Laurids ikke være vidne til. Vred og bitter pakkede han sin kuffert og rejste til Amerika, hvor han slog sig ned og blev farmer.

Ved folketællingen 1901 ses mine bedsteforældre i Galgebjerger med børnene Maren Kirstine på 5 og en søn, Leonhardt Sigfred, under 1 år. Denne søn, som var blevet født midt om sommeren i året 1900, fik ikke nogen lang levetid. Han døde kort før sin 1-års fødselsdag. I kirkebogen er indført:

»Den 22. april 1901 død Leonhardt Sigfred Clausen. ¾ år. Dødsårsag: Moderen gav ham ved en fejltagelse morfin i stedet for brystdråber.«

Hvilken ulykkelighed! Men året efter, den 25. april 1902, kom der et nyt lille drengebarn til verden i Galgebjerger, som også fik navnet Leonhardt Sigfred. Han blev min far, og efter hvad han selv har fortalt, blev han rigelig forkælet såvel af sin mor som af sin mormor, som forståeligt nok passede rigtig godt på ham og gav ham sukkermadder at spise.

I en årrække ser det ud til at være gået godt i Galgebjerger, men hvad der så er gået galt, har det endnu ikke været muligt for mig at finde ud af. Om min bedstefar bare ikke har magtet at passe sin gård på ordentlig

Galgebjerge 1911 i anledning af faster Marens konfirmation.

vis, eller om han, sådan som svogeren mente, i højere grad har været optaget af at snakke og ryge tobak, står foreløbig hen i det uvisse. Omkring 1914 blev gården i hvert fald solgt, og familien flyttede til ejendommen Holmvang i Sdr. Lem. Efter alt at dømme er det her, familien har været i de efterfølgende 3-4 år indtil 1918, hvor de kom til Gl. Fusgaard i Hemmet.

Men alt det hørte fortiden til. I min tid var bedstefar på sin plads i »æ kammer« i Fusgaard, og det er fra den periode, jeg husker ham bedst og var tættest på ham. På det tidspunkt havde han allerede været enkemand i nogle år. Bedstemor Karen døde af lungebetændelse i 1937 efter et langt og pinefuldt sygdomsforløb. For anden gang i sit liv var Lars blevet ladet alene, og nu var han på aftægt hos sin søn og svigerdatter.

På aftægt i Fusgaard

Engang i begyndelsen af 1950'erne var han meget syg. Det var så galt fat, at han selv troede, at livet nu var slut, og derfor samlede han familien omkring sig for et sidste farvel. Så slemt gik det nu ikke, men efter den omgang opholdt han sig meget af tiden i sin seng. Når han så havde brug for hjælp, bankede han i gulvet med sin stok, så vidste vi dernede, at han ønskede kontakt. Ofte blev det mig, der fik til opgave lige at rende op og se til ham. Sommetider var det, fordi han skulle have sine tre dråber kamfer på en sukkerknald, andre gange var det selskab, han ønskede. Jeg var ikke altid i snakkehjørnet, men hvis han syntes, det gik *for* stille for sig, kunne han nemt selv sætte en diskussion i gang. Var det ved middagstid kunne den indledende replik lyde sådan: »Ja, der kan du selv høre! Det er et *drengenavn*, de har givet hende!!!«

Holmvang 1916. Det er min far, Sigfred, bag ved bestene.

Det var min lillesøster, han hentydede til. Hun hed Åse, og når han så i radioen hørte, at musikken, der blev spillet, var Danmarks Radios underholdningsorkester under ledelse af Hans Peter Åse, så var han klar til kamp. Jeg forsvarede min søster med næb og klør og efter bedste evne, men det lod ikke til, at jeg fik ham overbevist, vi vedblev i lang tid med at udkæmpe sådanne orddueller.

Men der var også rart og godt hos bedstefar. Mange af hans ting var anderledes, finere, syntes jeg, end dem, vi selv havde nedenunder. Jeg kunne godt lide at besøge ham deroppe, blot var det jo ikke altid, at mine planer passede med hans.

Det var imidlertid ikke bare bedstefar, der havde problemer med helbredet. Det var også galt med min far. Det var mavesår, mente man. Desuden havde han i lang tid knoklet med at dyrke hede op, det havde også tæret på kræfterne. Særlig slemt var det her midt i 1950'erne, og ikke mindst

for min mor må det have været uendelig hårdt. På loftet havde hun den gamle, trætte bedstefar, nedenunder sin syge mand og min lillesøster, som kun har været 5-6 år gammel. De ældste af mine søskende var alle rejst ud i livet, tilbage i Fusgaard var der af børn, udover min lillesøster, kun min bror, Egon, og mig selv.

Det var en elendighed uden lige. Men hvad skulle de gøre? Den midlertidige løsning blev, at jeg, der stod på god fod med bedstefar, skulle sove på chaiselongen oppe hos ham i »æ kammer«. Det var jeg ikke glad for, men det nyttede ikke noget. Sådant blev det bestemt, og bestemmelsen stod ikke til at ændre. Til gengæld gav det nye muligheder for diskussioner ham og mig imellem. »Du falder ned af den chaiselong«, påstod han. »Nej, *det* gør jeg ikke«, gav jeg igen. En meget tidlig morgen skete det så alligevel, at jeg rullede ned på gulvet, og selv om jeg lynhurtigt var oppe igen, var det blevet observeret.

»Ha, hvad sagde jeg!« kom det prompte fra ham henne i sengehjørnet.

Ikke nok med, at jeg skulle passe bedstefar, jeg var også den, der om morgenen inden skoletid og igen om aftenen skulle klare en stor del af arbejdet i stalden; vi havde både køer og grise. Det var et stort ansvar for en 13-årig. På længere sigt var det da heller ikke nogen holdbar løsning, men uden tvivl er tingene blevet vendt og drejet og grundigt overvejet, inden beslutningen om at sælge gården blev truffet.

Fusgaard-æraen sluttede i 1957. Det år flyttede mine forældre til »Jonstruphus« i Nordena, og min bedstefar kom på De gamles Hjem i Nr. Bork. For ham må det næsten have været som at komme hjem igen. Her var de jo alle de mennesker, han kendte fra gammel tid. Det var gode tider for ham, og han blomstrede op.

Og bedstefar på hjemmet her, ja han har gode dage,

Cecilie laver dejlig mad og mangen lækker kage.

Hun er kærlig mod enhver, bedstefar måske især?

Hej, hurra for bedstefar, som er så sød og rar.

Når Ester kommer, og siger Lars! det er i dag, vi bader,

Han siger straks, nej uha, nej, det kan du tro jeg hader.

Bare jeg ku' løbe væk, og mig gemme i en hæk!

Hej, hurra for bedstefar, som er så sød og rar.

Sådan stod der i en af de sange, vi sang til hans 90-års fødselsdag. Men havde han gode dage, så var der dog også ting og sager på hjemmet, som han ikke var begejstret for. Inge, min fars kusine, har fortalt, at da de første gang ville give ham et bad, protesterede han vældigt: »I får mig aldrig levende op«, mente han. Ellers var han godt tilfreds. En gang lovpriste han stedet med disse ord: »De er så gode ved os, at der aldrig er nogen, der dør!«

Til det sidste magtede han også at skabe nye kontakter. Min kusine, Karen Margrethe, fortæller, at da han kom på De gamles Hjem, var han meget vellidt både af personalet og af de øvrige beboere. Også genboen, dyrlægen, fik han kontakt med. Det var der ellers ikke mange almindelige mennesker, der fik. Men Lars vinkede til dyrlægens kone og børn gennem vinduet, og på den måde kom han i kontakt med dem. Da de flyttede længere op i gaden, gik han op for at besøge dem, og når han kom tilbage, fortalte han, at han bare lige havde været henne og besøge dyrlægens kone.

I 1958 blev der budt til fødselsdag på De gamles Hjem i Nr. Bork. Da fyldte Lars Clausen 90 år. Der var fint dækket op i dagligstuen, som snart blev fyldt med familie, venner og bekendte, der var kom-

met til fra fjern og nær. Og der blev holdt taler og sunget sange. Det var en rigtig festdag.

Få år senere var det slut. Han døde den 4. april 1962, 94 år gammel. Verden var blevet en personlighed mindre.

Vil nogen vide mere om familien og slægterne i Nr. Horne herred, så læs bogen: »Lars Clausen – min bemærkelsesværdige bedstefar«, udkom december 2011.

Henvendelse vedrørende bogen rettes til undertegnede, der i en årrække har dyrket slægtsforskning på amatørplan, og som i øvrigt gerne hører fra personer, der interesserer sig for lokal- og slægtshistorie i de berørte sogne, Hemmet-Sdr. Vium, Nr. og Sdr. Bork.

Vera K. Madsen.
Født 1943 i Fusgaard i Hemmet.
Fhv. folkeskolelærer.
Jagtfalkevej 9,
7620 Lemvig,
e-mail: madsen@vh43.dk

Gjellerup Kommune under besættelsen 1940-45

– Særligt om sognerådsarbejdet og det civile beredskab

Af Kirsten Tønnes Pedersen

Hvordan så dagligdagen under besættelsen egentlig ud i landsognet Gjellerup ved Herning, i luftlinje placeret tæt på Karup Flyveplads samt tæt på det centrale jernbanenet til vestkysten, – og ikke mindst med en tysk panserdivision placeret i Hammerum i krigens sidste år? Det spørgsmål satte artiklens forfatter sig bl.a. for at undersøge.

Valget af netop Gjellerup Kommune/Sogn¹ under besættelsen beror på fhv. overlæge Johan Henrik Pedersens (født 1935) altid levende berettede barndoms minder fra Hammerum.

Han voksede op og boede i Hammerum fra 1935-57. Hans far, Chresten Pedersen, var væver, født i Ikast i 1901, og hans mor, Christine Pedersen, født Christensen Dall, var sygeplejerske, født på Sundeved i 1903. Christine Pedersen kunne med tysk skolegang således tale og skrive tysk og blev da også af og til brugt som tolk af sognerådsformanden under besættelsen.

Johan Henrik Pedersens (herefter JHP) erindringer bygger på et længere interview om hans minder fra besættelsestiden, og citater herfra er blevet sat ind som kursiverede »vignetter« til undersøgelsen om dagligdagen i Hammerum, hvor interessen i øvrigt samler sig om, hvordan sognerådet

og andre lokale aktører forvaltede kriselovgivningen og beredskabet under besættelsen. Undersøgelsen kan derfor betragtes som et lokalhistorisk bidrag til besættelsestidens historie om, hvordan dagligdagen fungerede i en ualmindelig tid i et landsogn for sogneråd og borgere – også set med et barns øjne. Til gengæld bliver modstandsbevægelsen i sognet ikke berørt her.

*Gjellerup Sogn/Kommune.
Efter Trap Danmark. 5. udgave 1965.*

¹ kommune- eller sognbetegnelse bruges synonymt, idet begge betegner en administrativ enhed.

Sognerådet var pålagt at administrere en særdeles omfattende kriselovgivning, som i en lind strøm udgik fra Rigsdagen og specielt Varedirektoratet under Handelsministeriet. Sidstnævnte tog sig af fordeling af råstofferleverancerne, handlen med udlandet, specielt Tyskland, og den praktiske fordeling af de rationerede varer over for befolkningen. Efterhånden som besættelsen skred frem, skulle sognerådet også sikre et civilt beredskab, såfremt krigsfronten rykkede til sognet. Og hvordan levede borgerne i Hammerum så i øvrigt med de indkvarterede tyske soldater?

En problemstilling, som er nødvendig at opholde sig ved, er den, at Gjellerup Kommune ikke længere er en eksisterende administrativ enhed. Kommunen blev lagt ind under Herning ved kommunalreformen i 1970. Gjellerup er alene i dag et kirkesogn. Et sogn er ganske vist en åndelig samlende enhed, som fortsat giver beboerne fornemmelse af tilhørsforhold til den afgrænsede geografiske enhed, mens til gengæld de erindringer, der er knyttet til den gamle kommunale enhed og sognerådsarbejdet for længst er forsvundet i takt med, at folk dør, og intet ses overleveret som skriftligt erindringsstof.

De store oprydninger i de kommunale arkiver, der fandt sted i forbindelse med den kommunale overdragelsesforretning i 1970, efterlader os kun sparsomme kilder om lokalforvaltningen i Gjellerup Sogn. Heldigvis blev sognerådsprotokollerne fundet på et plejehjemsloft i forbindelse med en renovering omkring 1985 og blev herefter overdraget til Lokalhistorisk Arkiv i Gjellerup. De er en væsentlig kilde til denne artikel. Læserne skal dog gøre sig klart, at sagerne oftest er beskrevet meget kortfattet i protokollerne, og at en skrift-

lig forvaltningspraksis udover forhandlingsprotokollerne næppe har eksisteret, mens en mundtlig praksis: »Sådan gør vi her«, formentligt har været gængs.

Det lokale kildemateriale stammer fra Lokalhistorisk Arkiv for Gjellerup Sogn.

De væsentligste er:

Gjellerup Sogns Forhandlingsprotokoller 1939-45 (GSF).

Gjellerup Sogns Avis (GSA).

Danske Kvinders Beredskab (DKB).

Dansk Luftværnsforening (DL).

Grupperinger i sognet

JHP: »Landboerne, som udgjorde flertallet i sognerådet og flertallet af sognets befolkning, havde meget gode kår, idet landbrugspriserne var høje, og de kunne udvide bedriften, og de var de første, som fik biler efter krigen, og de byggede udbuse og nye stuehuse. Dertil kom, at de forstod at slippe billigt i skat. Mens tekstilarbejderne ikke havde den samme velstand. Deres lønninger steg ikke, mens landbrugsvarerne steg. Nogle landmænd var ikke frie for at prale lidt med deres velstand. Og kunne bruge flere penge til f.eks. klæder og til forbrug, end tekstilarbejderne kunne. Mange af dem blev socialdemokrater. Venstre var det største parti. De (arbejderne) følte sig forfordelt. Der var eksempler på, at en tekstilarbejder med et par børn betalte mere i skat end en gårdejer.«

Gjellerup Sogn var i 1940 med stationsbyen Hammerum som centrum et driftigt sogn med 2427 indbyggere, heraf 866 i Hammerum. Sognet havde to stærke religiøse bevægelser: den indremissionske omkring kirken og missionshuset Silo og den

Hammerum Hovedgade 1938. Vejtræerne bliver fældet. Johan Henrik Pedersen boede ovenpå i bus nr. 4 fra venstre – den daværende telefoncentral. Vestergade 2. (Foto: Lokalbistorisk Arkiv i Gjellerup).

grundtvigianske omkring valgmenighedskirken, højskolehjemmet og højskoleforeningen. Hammerum Landbrugs- og Husboldningsskole var en samlende institution med Kristian Møller som forstander. Her var både indremissionske og grundtvigianere lige velkomne til de gennem årene mange afholdte arrangementer også for sognets beboere.

Disse sociale/kulturelle grupperinger afspejledes også i sognerådet, hvor der til valget i 1943 var syv lister. Der blev udover en enkelt socialdemokrat og en venstremand valgt fire medlemmer fra henholdsvis nord-, midt- og sydsognet, repræsenteret fra tre lokallister, mens de to sidste medlemmer valgtes fra lokallister fortrinsvis repræsenterende de indremissionske og grundtvigianerne. Se billede af sognerådet side 35. Sognerådsformand Thomas Sepstrup sidder midtfor. Han tilhørte lokallisten fra midtsognet.

I sognet udkom en gang ugentlig *Gjellerup Sogns Avis* (GSA) med føljetoner, meddelelsesstof, reklamer og orienteringsstof af betydning for sognets beboere. Et nummer bestod normalt af 4 sider, i foråret 1945 dog kun af to sider pga. papirmangel.

Der findes et godt eksempel fra foråret 1941 om afviklingen af et alsangsstævne, som antyder en vis uforsonlighed mellem de forskellige bevægelser. Siden september 1940 var gennemført fællessang i regi af højskoleforeningen, KFUM og -K samt Gjellerup kristelige Sangkor. Initiativtager var forstander Kr. Møller, Landbrugsskolen. 20. marts 1941 læste man i GSA, at Højskoleforeningen uden nærmere oplyst grund havde trukket sig fra samarbejdet. Det gav anledning til en længere disput over flere uger i GSA, hvor højskolehjemmets aktionærer ytrede utilfredshed med formanden, som ifl. tekstilfabrikant Graves Nielsen: »vægrede sig ved

at fremkomme med nogen reel Forklaring, men ymte noget om, at det godt kunde være, at det var nogle Smaatterier, men det havde alligevel bevirket, at de havde opsagt Samarbejdet o.s.v.»

Graves Nielsen fortsatte to uger senere sin anklage mod formanden efter dennes redegørelse om opsigelsen (der ikke er optrykt i GSA): *»Naar man ser, at der ud over landet er en vaagnende Nationalfølelse, som formodentlig ikke er en forbigaaende Fremtoning, men som slaar dybe Rodder og vokser sig stærkere og stærkere i Kraft af forstaaende Samarbejde, saa er det ufatteligt, om nogen kan mene, at Smaalighed og Ufordragelighed skulde have nogen som helst Berettigelse her i Gjellerup Sogn, navnlig naar det gælder de danskes Fællessag.»* Men hvad den egentlige årsag til opsigelsen var, fik læserne ikke rede på.

Sognerådet 1939-45

Ved gennemgangen af Gjellerup Sogns forhandlingsprotokoller (GSF) fra 1939-45 har det været målet at undersøge, hvordan de særlige krav til nødforvaltning under besættelsen afspejlede sig i sognerådets møder. Der er tale om beslutningsprotokoller, hvor sagsfremstillingen, der skulle træffes beslutning om, var uddybet i et vist omfang. Beslutningsreferater kunne være: *Taget til efterretning. Henlagdes. Undersøges nærmere. Modtages* osv. Der ses ingen afstemninger eller forbehold, som kan oplyse os, om der kunne være uenighed om en beslutning. Der findes heller ikke længere nogle bilag med bagvedliggende sagsfremstillinger til beslutningsprotokollen eller regnskabsbøger.

Skolesager er ikke inddraget her, fordi de ikke ville belyse de særlige forhold under besættelsestiden for lokalforvaltningen og beredskabet. Et budgetår gik fra 1. april til

31. marts. Der er registreret 1132 sager i perioden september 1939 til juli 1945. Denne optælling viser, at ca. 20 % af sognerådets sager i perioden 1940-45 vedrørte emner, der kan relateres til de særlige forhold, som besættelsen fremkaldte, mens ca. 80 % af sagerne var almindelige kommunale sager, heraf med vægt på sundhed og sociale sager. Der var typisk tale om medicin-, læge- og kørselsrefusioner, om børneværnsager og hjælp til trængende. Mange anmodninger om tilskud til forskellige foreninger hørte ligeledes til den månedlige dagsorden. De fleste henlagdes, men enkelte fik typisk et tilskud på 10 kr. Det kunne være til KFUM's soldaterhjem i Viborg eller Kræftens Bekæmpelse. Der var ingen særlig interessante teknik- og byggesager, der var en følge af besættelsen. Her handlede det oftest om udstykninger, oprensninger af grøfter, skelsager m.v.

Påskønnelse for den ekstraordinære indsats sendte kongen via amtmændene til sognerådet. 8. oktober 1940 modtog sognerådet: *»Majestætens Hilsen og Tak for det betydelige Arbejde, der i disse for vort Fædreland saa vanskelige Tider er udrettet af Sogneraadene«*. Amtmanden tilføjer: *»Hvilket er mig en Glæde at meddele Sogneraadet, idet jeg paa Amtets og Amtsraadets Vegne tilføjer disses Tak«*.

På Sognerådsforeningens amtsmøde i Ringkøbing den 8. juli 1941 var der til gengæld utilfredshed med medhjælpsituationen. Amtmand Karberg lovede at undersøge, om der kunne skaffes bedre økonomiske vilkår for amtets sogneråd med *»Medhjælpssummen«*, men han undlod dog ikke at minde de folkevalgte om, at sognerådsarbejde *»drejer sig om et Æreshverv og Tillidshverv«*.

Det har desværre ikke været muligt at finde oplysninger i GSF, om der blev an-

Gjellerup Sogneråd 1943. Stående fra venstre: Jens Beck, Fastrup, Emil Pedersen, Hammerum, Peder Birk, Hammerum, Mads Skov Olesen, Langelund. Siddende fra venstre: Marinus Abildtrup, Nørlund, Laurids Hjørnholm, Frølund, Thomas Sepstrup, Kirkeby, sognerådsformand, J.M. Frederiksen, Hammerum, Peder Henriksen, Hammerum. (Foto: Lokalhistorisk Arkiv i Gjellerup).

sat flere i sognerådskontoret udover kæmner og skatteopkræver, der var der i forvejen. Men på landsplan blev opgjort, at landkommunerne samlet set ansatte 38 % flere administrative medarbejdere under besættelsen i følge Varedirektoratets rapport fra 1948: *Vareforsyning og varefordeling under besættelsen.*

Der var ikke altid tilfredshed med Gjellerup Sogneråd. I 1942 angreb »Titus« i GSA sognerådet for ikke at kende sin besøgstid og nedsætte et udvalg (i lighed med Ikast Kommune), der kunne kontrollere huslejestigningerne, som øjensynlig var ulovlige – eller i hvert fald lovligt høje – i Hammerum: *»...det er på Tide, der sættes en Stopper for den slags mindre fine Spe-*

kulation i andres Forlegenbed. Er det ikke på Tide, at Sogneraadet faar Øjnene op for denne Uhyrlighed?»

I artiklen vil herefter alene blive behandlet brændsels- og beskæftigelsesudvalgets opgaver, tilrettelæggelsen af uddelingen af rationeringskort og legitimationskort for at belyse nogle af den lokale administrations særlige opgaver. Opgaverne bliver kædet sammen med centraladministrationens (statens) mange anvisninger. Altså en vekslen mellem et decentralt og et centralt perspektiv.

Hvad der desværre ikke her kan aflæses i de skriftlige kilder er, om sognerådet faktisk fulgte kravene eller så igennem fingre med nogle af de detaljerede anvis-

ninger. Det ville have fordret en lokal indsigt, som ikke længere kan rekonstrueres. Næppe nogen ville dog føre ulovlige beslutninger til protokols, så ad den vej kan det ikke konstateres.

Brændselsudvalget

Sognerådet nedsatte allerede den 10. april 1940 et brændselsudvalg som foreskrevet af Rigsdagen den 3. april 1940. Det bestod af tre medlemmer, to udpeget af sognerådet, heraf en sagkyndig i brændselsspørgsmål og en indstillet og udpeget af amtet. I Gjellerup faldt den sagkyndiges lod på bestyrer G. Gram Rasmussen, købmandsforretningen N.C. Lund, og formand blev fabriksejer Martinus Frederiksen (se sogneråd, siddende nr. 2 fra højre). Udvalget havde samme tre medlemmer under hele besættelsen. De pålagdes tavshedspligt om, hvad de erfarede gennem deres virksomhed. Dette udvalg kom virkelig på arbejde. Alene 143 sager var de inddraget i. Brændselsudvalget skulle sikre forsyninger af indenlandsk brændsel og fordele det udenlandske, der var til rådighed. Brændselsudvalget indhentede jævnligt tilbud på levering af tørv til kommunen. Og de vurderede ansøgninger fra trængende borgere, der ikke selv havde råd til brændsel. I maj 1940 udstedte Varedirektoratet et brændselscirkulære på 25 sider med detaljerede retningslinjer om tilrettelæggelsen af uddelingen af rationeringskort til såvel erhverv som private kunder. Mange kriterier var opstillet for at sikre en retfærdig fordeling. Alene i 1940 udsendtes 26 cirkulærer om brændselssituationen, hvoraf brændselsudvalget skulle forholde sig til de fleste. Tørv og brunkul hørte til indenlandsk brændsel, og da Gjellerup Sogn lå midt i det midt-

jyske produktionsområde, var det ikke vanskeligt at skaffe brændsel. Rigsdagen ophævede dog i august 1940 rationeringen på tørv og brunkul for at stimulere hjemmeproduktionen. Til gengæld var brændet rationeret. Brændselsudvalget fordelte brændet, efter at Handelsministeriet havde givet besked om, hvor stor en andel af det fremkomne brænde, der skulle oparbejdes til generatortræ. Det blev allerede fra 1941 aktuelt pga. manglende benzintilførsel. Generatorgas produceredes i en slags kakkellovn – en generator, der installeredes bag på lastbiler og livsvigtige køretøjer. Generatoren blev fyret op med bølgeklodser eller tørv, som dog gav ufuldstændig forbrænding.

Brændselsudvalget fik allerede i slutningen af 1940 med amtets tilladelse et vederlag svarende til 25 øre pr. indbygger til de tre medlemmer pga. arbejdsbyrden.

Til gengæld var forbrugerne ikke glade for specielt brunkullene, som både lugtede, gav løbesod og havde ringere brændværdi end stenkul. Sognerådet lagde ofte øren til klager. I 1941 ansøgte fru K. f.eks. om brændsel: »*Har lidt Brunkul, men duer ikke til Komfuret*«. Hun bevilgedes så et læs tørv i stedet. Nogle fik økonomisk støtte til tørveindkøb, andre fik slet og ret et læs tørv. I de strenge vintre 1942-44 var der mange brændselsansøgninger fra trængende.

JHP: »Brændsel havde vi billigt, idet min far fra sit hjem havde arvet en tørvelod, der lå 18 km borte i Bording sogn – Nørlund mose. Der cyklede vi om foråret ud, og så snart jeg kunne hjælpe med til at skære tørvene, gjorde jeg det«. – »Vi kunne cykle af sted en fredag aften og overnatte i en høstak oven for mosen. Og så arbejdede vi

bele lørdagen til kl. 21 «.

»Lugten af brunkul var gennemtrængende«.

Rationeringer

JHP: »Så kan jeg huske, at vi måtte spare på varerne. Det var vi vant til, for min fars indtægt har aldrig været høj«.

»Ved min brors fødsel (12. april 1940) havde jordmoderen to bananer med, som hun forærede mig. Og gennem krigsårene stod det som et tydeligt minde, for det var nemlig de sidste bananer, jeg smagte, indtil vi igen kunne få bananer efter krigens afslutning«.

Kriselovgivningen hørte ikke kun krigsårene til. Allerede i 1937 blev lovgivet om, at »trængende personer« gives i forskud oksekød, flæsk og svinekød samt hjælp til indkøb af mælk og fisk. Kommunen fik gennem alle år hvert kvartal refunderet udgifterne hertil af staten. Der er ikke oplyst i GSF, hvor mange personer, der var trængende, men i marts 1940 indbetaltes 1.220 kr. for kvartalet, og i april 1945 var beløbet steget til ca. 6.000 kr. for et halvår. Under krigen steg priserne, og produktionen af kød og flæsk faldt til 10-15 % af førkrigsproduktionen ifl. Varedirektoratets rapport.

Sukkerrationering blev allerede iværksat i efteråret 1939, og 5. oktober meddelte kommunen i en annonce i GSA, at kortene kunne afhentes hos sognerådsmedlemmerne privat. Redaktøren skrev: *»Dette er en meget prisværdig Foranstaltning, som gør det meget lettere for beboerne at faa Kortene hentet, det sparer meget Tid og eventuelt Leje og Varme til Lokale, foruden at Medlemmerne vederlagsfrit paatager sig Besværet, der altid følger med at faa mange Mennesker inden for Dørene.«* Det var

dog den eneste gang, sognerådet påtog sig den opgave. I resten af besættelsen skulle borgerne hente kort på kommunekontoret hos kærner Lars Sepstrup. Der blev allerede i 1940 udstedt skærpede krav til opbevaring og udlevering af kortene. De skulle holdes under lås og lukke, og der skulle altid være to personer til stede ved udleveringen for at undgå svindel.

Lars Sepstrup fik også travlt med at sætte sig ind i rationeringskort-cirkulæret for basisfødevarer som smør, margarine, brød og gryn osv. Befolkningen, dvs. først og fremmest mændene, blev opdelt i »rationeringsgrupper« som *»Normalforbrugere, Haardtarbejdende og meget Haardtarbejdende«*. Dette cirkulære blev fornyet jævnligt besættelsen igennem. Varedirektoratet havde sine vanskeligheder med fordelingsprincipperne, fordi man samtidig søgte at hindre besættelsesmagten i at få fuld indsigt i fordelingsordningerne. Man ville undgå en større eksport til Tyskland og hellere sikre Danmarks egen befolkning en større andel af varerne.

Den 30. september 1943 skrev redaktøren i GSA om sin undren over, at ca. 150 personer ikke havde hentet deres rationeringskort til tiden. *»Underlig at tænke sig, der findes Borgere, der er saa velforsynede. Det oplyses i øvrigt, at der til at begynde med var ca. 500, der glemte at hente Kortene til tiden, saa varer Krigen længe nok ved, bliver de sidste Efternølere maaske klar over, at den fastsatte tid ogsaa gælder for dem«.*

Legitimationskort

Udstedelse af legitimationskort blev en anden stor opgave for kærneren. Indenrigsministeriet udstedte et cirkulære den 28. maj 1941 gældende for *»Sikkerhedsområdet i Jylland«*, der gjaldt for Vestjylland,

Legitimationskort udstedt den 16. juni 1941 til Christine Pedersen, Hammerum. (Foto: privat).

det midterste af Limfjordsområdet og ned langs østkysten til Århus.

Også her skulle iagttages en række kontrolgaver, og de opståede problemer i forbindelse med de første udstedelser blev rettet op i et nyt cirkulære året efter. I en »bekendtgørelse«, udstedt af Gjellerup folkereregister den 5. juni 1941, indkaldtes alle borgere over 15 år for at få lavet et legitimationskort. Der var sat fire hele dage af til dette formål fra den 12. juni til 16. juni ifl. avisen. Mandag den 16. juni fik Christine Pedersen sit kort udstedt. Opsamling af manglende borgere skulle afstemmes med hovedregisteret, og efter den 28. juni 1941 blev de indkaldt til folkereregistret. Udeblivelse uden lovlig grund var under strafansvar.

Ved fredsfesten i Hammerum 2. pinse-dag 1945 afslørede pastor Buus, at kæmneren faktisk havde deltaget i modstandsarbejdet med at lave falske kort: »En tak til Kæmner Lars Sepstrup for den Risiko, han havde løbet ved at hjælpe andre med Legitimationskort, og som Symbol på, at Sepstrup og Pastor Buus nu vilde være lovlydige Borgere, overrakte Pastoren Billedsiden af sit falske Legitimationskort til Lars Sepstrup og overgav Resten til Flammerne«.

Beskæftigelsesudvalget

JHP: »Nøjsomhed var nødvendig, og for at få suppleret indtægterne sad mine forældre til kl. 22 eller 23 om aftenen og trak snore gennem trøjer gennem halsåbningen på trøjerne. De fik 1 øre pr. snor, der blev trukket igennem. Senere, da jeg voksede til, hjalp jeg dermed. Det var undertrøjer. I perioder med mindre arbejde på fabrikken hjalp min far Lars Frølund (tømrermester) med at oparbejde generatorbrænde til bilerne.«

Allerede i 1941 havde regeringen vedtaget nogle beskæftigelseslove og bevilget direkte tilskud eller billige lån for at få gang i hjulene. X beklager sig i GSA den 16. januar 1941 over sognerådets langsommelighed med at få lod og andel i tilskudspengene. »Vort – af alle Beboere valgte – Raad plejer jo ikke at give de Mennesker, som har sat dem til at styre, megen Oplysning om, hvad der forhandles om«. Derefter remses en masse forslag op, som X mener kunne iværksættes i Hammerum. Han ironiserede over sognerådet og endte med en optimistisk opfordring: »Skal vi redde os gennem Vanskelighederne, maa der vises Sammenhold som aldrig før i vor Tid. Paa med Vanten!«

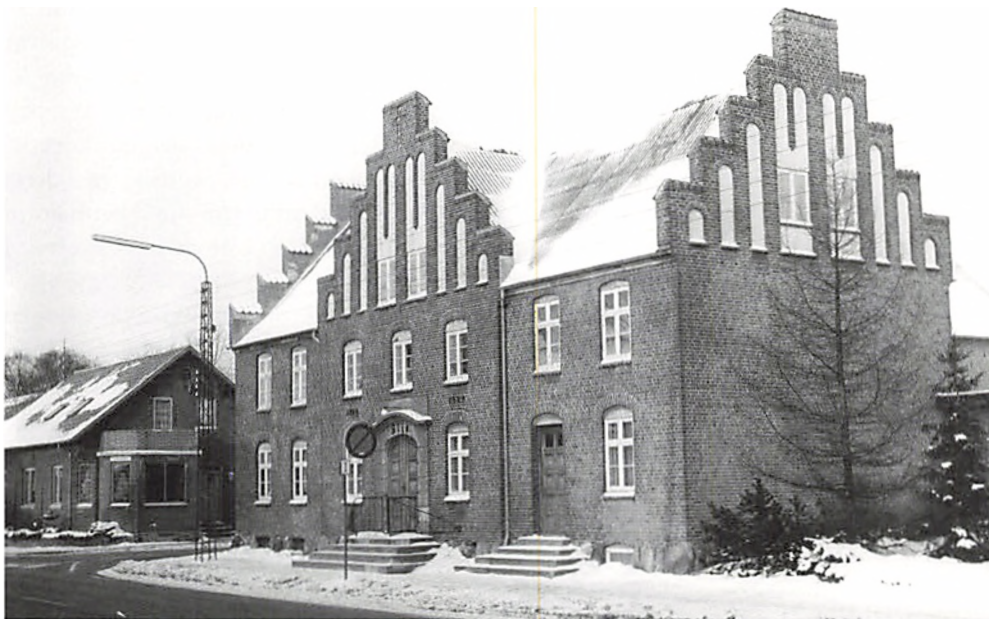
Den 24. juli 1942 vedtog Rigsdagen Lov om beskæftigelsesudvalg, og allerede 4. august havde sognerådet sagen på dagsordenen. Valgt som formand blev murermester Emil Pedersen (se sognerådet, nr. 2 stående fra venstre). Arbejdsmændene (fagforening) valgte én og sognerådet én repræsentant. Arbejdsløsheden skulle nedbringes. Udvalget fik til opgave at finde arbejdspladser i det lokale erhvervsliv og landbrug til fortrinsvis forsørgere. – Hvis det ikke lykkedes, skulle udvalget undersøge mulighederne for offentlige arbejder, der kunne iværksættes, hvis første opgave mislykkedes. En ny og stor arbejdsopgave var pålagt sognerådet i samarbejde med arbejdsanvisningskontorerne og arbejdsløshedskassen. Lovgivningen vedrørte først og fremmest arbejderne. I forlængelse af denne lov skulle der nu udstedes arbejdskort med påtegning fra arbejdsgiveren om påbegyndelse af arbejde og afslutning herfor. Arbejdsgiveren kunne meldes til politiet, hvis arbejdskortet ikke var behørigt udfyldt. Det var beskæftigelsesudvalgets pligt at sørge for dette. Arbejdsløshedstallet svingede, alt efter om det var sommer eller vinter fra 1943-45. Arbejdsanvisningskontoret meddelte månedligt fra lovens ikrafttræden til sognerådet, hvor meget der blev udbetalt i arbejdsløshedsunderstøttelse beregnet i dage til arbejdsløse i kommunen. F.eks. indberettedes i november 1943 for 108 dage og i marts 1945 for 453 dage.

Den 5. jan. 1943 behandlede sognerådet en meddelelse, som det tog til efterretning, fra Socialministeriet om at yde hjælp til arbejdere, der rejste til Tyskland i lighed med landets øvrige borgere – »og ikke fremføre Udtalelser, der kan opfattes som misbilligelse af paagældendes Arbejdsforhold«.

Vi kan ikke ud af GSA eller GSF se noget om den reelle arbejdsløshed, og hvor arbejderne faktisk blev anvist arbejde, men det er nærliggende at tro, at Søby brunkulslejer aftog deres del, og de tyske befæstningsanlæg på vestkysten deres del. Hvorvidt arbejdere fra Hammerum drog til Tyskland kan ikke bekræftes i materialet.

Borger- og Haandværkerforeningen sendte ind imellem forslag til sognerådet, når bestyrelsen fandt behov for at få gjort noget specielt for Hammerum. Den manglende gadebelysning hørte til besværlighederne, men det var ikke et anliggende for sognerådet, men for elektricitetsværket. Problemer med dårlige telefonforbindelser var også et punkt på dagsordenen. Ledningsmangel blev angivet som grund. Måske skyldtes det snarere, at telefonledningerne jævnlige blev klippet over i forbindelse med sabotage. Bygning af beskyttelsesrum blev rejst i Borgerforeningen, ligesom drømmen om en tunnel under banen var et stort ønske. Men ifl. Borgerforeningens protokol fik man ikke svar skriftligt fra sognerådet, så det vedtoges, at formanden skulle rette henvendelse til sognerådet. I GSA blev generalforsamlingen refereret: »*Det vedtoges at rette alvorlig Henvendelse til Sogneraadet om snarest at tage Spørgsmaalet op og sørge for en rationel Løsning*«.

I det hele taget syntes sognerådet i Gjellerup Kommune ikke at have været ret initiativtagende i forhold til forbedringer i byen, for der pirkedes til emnet med jævne mellemrum.

Missionshuset Silo. Hammerum Hovedgade. Ca. 2000. Foto: Lokalbistorisk Arkiv i Gjellerup.

Tyskerne i Hammerum 1944-45

JHP: »Der var næsten lige så mange tyskere i byen, som der var borgere. Og vi boede skråt over for missionshuset. Jeg husker tydeligt, når de kom marcherende fra Landbrugsskolen i vest og Højskolehjemmet i øst og hver sang deres sange. Det blev et miks, når de nåede frem til missionshusets køkken, hvor de fik deres madskåle fyldte«.

Det har været langt vanskeligere end forventet at finde kilder om tyskernes tilstedeværelse i Hammerum. GSA er totalt tavs herom. Beslaglæggelser af missionshuset Silo, højskolehjemmet og landbrugsskolens gymnastiksal fremgik ikke af GSF, måske fordi der var tale om private ejendomme. Men der findes en indkvarteringsliste, udarbejdet omkring år 2000, over de privatpersoner, der måtte

indkvartere officerer o.a., f. eks. »boede 3-4 tyskere i herrefrisør Lydiksens stue«, og der »sad 2 skræddere i Arbejds mændenes Fagforening i Nyvænget« og »en skomager hos Marie Mortensen«.

Garnisonsbiblioteket har dog oplyst, at det danske efterretningsvæsen i 1944 havde udarbejdet en oversigt over de tyske styrker i Danmark. Heri fremgår, at: »I Sommeren 1943 kantonnerede 233. reservepansergrenaderdivision i Midtjylland. Divisionen var en uddannelsesdivision eller reservepanserdivision for pansertropper og motoriserede tropper. Divisionen befandt sig stadig i tildelte områder i 1944 med bl.a. 3. motoriserede reservegrenaderregiment i terrænet omkring Herning. I Hammerum kantonnerede 2. kompagni af 3. reservepanserjagerafdeling«.

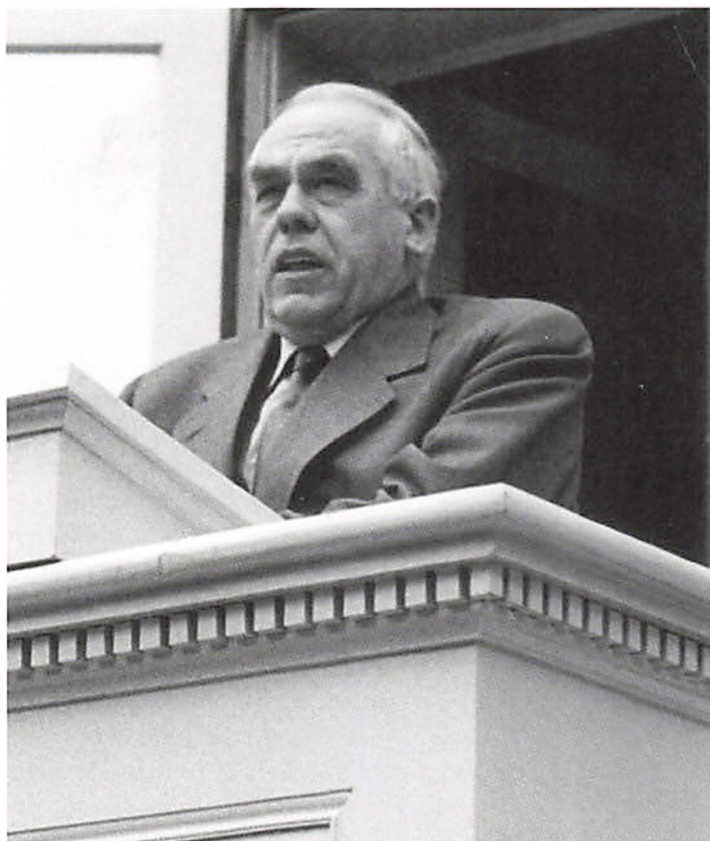
Forklaringen på de manglende informationer om tyskernes tilstedeværelse var en følge af besættelsen og af censuren, direkte

pålagt af Udenrigsministeriets Pressebureau. Allerede fra april 1940 blev det pålagt pressen ikke at oplyse noget som helst om »den tyske Værnemagts eller tyske Soldaters Forhold, Bevægelser eller Færden« uden pressebureauets tilladelse. Og den kunne man være sikker på ikke at få. Der var mange restriktioner for, hvad pressen måtte skrive om. Man ville for enhver pris undgå Værnemagts vrede eller for den sags skyld borgernes utilfredse tilkendegivelser om besættelsesmagten.

Erindringsstoffet er derfor en væsentlig kilde til, hvordan tyskerne oplevedes i Hammerum i 1944-45.

Kr. Møllers erindringer: »*Sælsomt slynges de træde*« (1975) er den bedste kilde hertil. Han skrev, at tyskerne kom omkring nytår 1943/44 og lå i Hammerum indtil maj 1945, bortset fra januar til marts 1945, hvor de var andetsteds i Jylland. Hovedkvarteret var i Silo, som også havde et feltlazaret og en kantine. Højskolehjemmet og gymnastiksalen på landbrugsskolen blev brugt til indkvartering – 70 mand det sidste sted. Der var omkring 200 mand – i barnerindringen var der 600-800 mand. Tyskernes forhandlinger om indkvarteringen foregik via sognerådsformanden, og som tolk anvendtes normalt Kr. Møller. Det gik

*Forstander
Kristian Møller
(1894 -1984).*

*Hammerum
Landbrugsskole.
År ukendt.*

*(Foto: Lokalbistorisk
Arkiv i Gjellerup).*

ikke gnidningsfrit for sig, og især Møller var om sig for at hindre beslaglæggelse af gymnastiksalen, som i øvrigt også brugtes af Hammerum Skole, men forgæves. Han »fik jævnligt besøg af officerer, der søgte enten at liste eller true mig til frivillig at afstå salen«. Han undgik, at tyskerne inddrog hele skolen, men der opstod flere gnidninger undervejs. De unge soldater ville gerne flirte med skolens piger, men det var bortvisningsgrund og forekom kun én gang.

Silo blev udlejet for 560 kr. om måneden. Efter besættelsen krævedes en mindre istandsættelse, som blev godtgjort af Forvaltningsnævnet og Krigsforsikringen af Løsøre med 1479 kr., oplyses vi om i 100-års jubilæumsskriftet for Silo (1988). Beslaglæggelserne betød også, at byens forningssliv og mødeaktiviteter var henvist til landbrugsskolens kartoffelhus og til det beskyttelsesrum, der blev bygget i slutningen af besættelsen.

Til divisionen hørte tanks, og efter D-dag i Normandiet 6. juni 1944 skærpedes den tyske bevogtning.

JHP: »Tanks blev nu parkeret enkeltvis forskellige steder. På den nordlige del af Bech Larsens mark var der også parkeret en tank i en tankgrav. Det var et ca. 2 meter dybt firkantet hul, hvoraf den ene side var skrå som en slags rampe. Tank'en blev så kørt i graven. Der blev sat nogle stolper op, hvor imellem der var udspændt et net. Tank'en blev camoufleret ved, at der på nettet blev lagt grønne kviste. Naturligvis var der vagt ved tanken, men det forhindrede ikke, at vi børn kunne lege i et par meters afstand fra tanken. Jeg husker vagterne som værende venligtsindede over for børn. Den sidstnævnte tank på

Bech Larsens mark befandt sig ca. 40 meter fra min fars hønsegård. Jeg og min legekammerat så interesserede på tank'en, og det fik vi lov til.«

Dagens trummerum for de tyske soldater kunne afbrydes af underholdning. Således kom et militærorkester engang og underholdt, afbrudt af klovnenumre. Det for nøjede også de lokale børn.

JHP: »Når de tyske soldater havde fri, var de venlige overfor børnene. Nogle af dem havde børn derhjemme. I tømrerværkstedet ved siden af var der et par timer om ugen fritidssysler for soldater i deres fritid. Så fik de små træstykker, som de lavede udskæringer i eller knagerækker til dem selv. Og der gik min bror og jeg tit rundt i værkstedet, og de talte med os, men vi kunne nu ikke rigtigt forstå noget.«

JHP: »Jeg erindrer også, der kunne være alvorlige stunder for tyskerne. Det var, når de tyske officerer holdt afskedsparade og afskedstale til soldater, der skulle sendes til fronten eller østfronten.«

Selv da tyskerne i løbet af maj 1945 forlod Hammerum, læste man ikke direkte herom i GSA eller Herning Folkeblad. Men fra generalforsamlingen på højskolehjemmet, der refereredes den 31. maj 1945 i GSA, kunne læserne forvise sig om, at de tyske flygtninge efterfulgte de tyske tropper: »(Formanden) omtalte bl.a. det store Arbejde, Gymnasterne havde paataget sig ved at gøre rent efter Tyskerne den første Gang, de rejste; havde vi vidst, at de kom tilbage, skulde de have haft Lov til at flytte ind i deres eget Snavs

igen«. Der var på det tidspunkt ikke udtrykt forståelse for de tyske flygtnings frygtelige situation lige efter besættelsen.

Dansk Luftværnsforening og Danske Kvinders Beredskab

JHP: »Mine forældre frygtede og talte om – det samme gjorde naboerne – om krigsfronten man rykkede op gennem Jylland, og der så ville blive kampe omkring Karup Flyveplads«.

Dansk Luftværnsforening (DL) var forløberen for Civilforsvaret, hvori også Danske Kvinders Beredskab (DKB) indgik. DL opstod som følge af frygten for luftkrig. Foreningens formål var at bidrage til beskyttelse af civilbefolkningen mod virkningerne af luftbombardement og giftgas. DL blev oprettet med Rigsdagens billigelse i 1934, og kort efter krigserklæringen i 1939 blev berettigelsen tydelig for alle. 7. marts 1940 blev DKB stiftet. Iht. luftværnsplanerne ved at stille kvinder til rådighed som hospitals- og sanitets-hjælpere, vagter i beskyttelsesrum, telefonvagter o.a. Allerede den 23. maj 1940 blev kvinder i GSA indbudt gennem Herning Husmoderforening til møde i Landbrugsskolen for at oprette en kreds af DKB i Hammerum. Interessen for at gøre DKB og DL til en folkesag blev gennem 1941 holdt i live med oplysningsvirksomhed og på luftværnsdage med lotterier og salg af luftværnsmærker. I oktober 1943 var Hammerum Luftværnsforening dannet med landbrugslærer Jens Foged som formand og installatør H. Johansen som luftværnsleder. En enkelt kvinde, frk. Jensen, var også med i bestyrelsen for DKB. I november 1943 afholdtes et luft-

værnsmøde om opgaverne. Det præciseredes her for medlemmerne, at der var 30 dages opsigelse. Man kunne ikke risikere frafald, hvis der skulle blive brug for beredskabet. Materiellet skulle foreningen selv skaffe. F.eks. blev der anskaffet en 200 meter lang brandslange. Værktøj, skovle og spande stillede man selv med. Der skulle bruges 80 mænd og kvinder. Der blev ved mødet vist lysbilleder med konsekvenser efter bombeangreb.

Der blev efter stiftelsen trykt en lokal plan, hvor vi kan se, at 66 personer blev mobiliseret og kendte deres nøjagtige plads i beredskabet. Christine Pedersen hørte til DKB og var knyttet til sanitetstjenesten under læge Lisagers ledelse. Den 18. januar 1944 stillede Herning Luftværnsforening forespørgsel til sognerådet, om kommunen ønskede at danne en »katastrofekolonne«. Den sag henlagdes, fordi man allerede selv havde dannet Hammerum Luftværnsforening. I slutningen af januar 1944 afholdtes en stor øvelse en søndag, og efter den var der bespisning med gule ærter og flæsk på Landbrugsskolen, hvor øvelsen efterfølgende blev evalueret: »en kraftig og belærende Kritik, man forstod, at der var meget, der skulle ændres til det bedre. men ingen er jo heller født Mester«.

Heldigvis fik man ikke brug for beredskabet i Hammerum, men med tyskernes indkvartering kunne et bombardement næppe udelukkes.

I april 1944 blev sognerådet af borger- og luftværnsforeningen opfordret til at få bygget to beskyttelsesrum. Sagen ses ikke i GSF, men må være behandlet uden for dagsordenen. For den 18. august 1944 ses en regning fra Skærbæk Savværk, anvist for materialer til et beskyttelsesrum på 1416 kr. DL opfordrede også folk med kældre,

velegnede til beskyttelsesrum, til at melde sig, da det ene beskyttelsesrum ikke var nok. I GSA kan vi endvidere konstatere alternativ brug af beskyttelsesrummet, da Hammerum Elektricitetsværk måtte afholde en ekstraordinær generalforsamling i rummet pga. tyskerne's beslaglæggelse af alle egnede mødelokaler i byen.

JHP: »En anden ting, vi mærkede til, det var, at byens mandlige befolkning blev samlet til udgravning af beskyttelsesrum. Det skete ved skovl og spade og trillebør, der kørte jorden væk op ad en sliske, og man gravede ca. en 3½ m ned i jorden og stivede det af med pæle og lavede trævægge og fyldte jord ovenpå. Et af disse beskyttelsesrum lå ca. 100 m fra mine forældres bopæl i hovedgaden. Det blev nu aldrig taget i brug. Og en fuldtræffer kunne den bestemt ikke stå for. For der var kun 3/4 m jord ovenover. Det var et ubehageligt sted. Der var kun nogle få planker, der udgjorde gulvet. Og ventilationen fik man ved at lade indgangen til beskyttelsesrummet, der nærmest var en stor hule, stå åben.«

Vagtværn

19. september 1944 interneredes det danske politi, og det betød, at politiet ikke længere kunne beskytte borgerne. I Gjellerup blev der hurtigt brug for handling, for 26. september hærgede en røverbande på gårdene fra Hammerum til Frølund, og flere blev truet til at udlevere kontanter. Befolkningen blev sat i højeste alarmberedskab. Der findes tre kilder om vagtværn. Møller skrev i sine erindringer, at da de overfaldne tog kontakt til ham, fordi de troede, det var tyskerne, der hærgede, tog han initiativ til, at sogneråd og sognefoged sammen med de overfaldne

drøftede sagen igennem. Lauritz Stampe Jensen fortalte i en anden kilde, at det endte med, at sognerådet lod »*Budstikken gå fra hjem til hjem om at lade sig repræsentere ved et møde i landbrugsskolens kartoffelbus samme eftermiddag*«. I følge Møller var Danmarks første vagtværn på plads den 27. september, hvilket bekræftedes i GSA den 5. oktober. Vagten gik fra kl. 23 til kl. 5. Sognerådet udstyrede vagtkorpset med gummiknipler. Der findes endelig en tredje kilde, en vagtværnsplan for Gjellerup Kirkeby, hvor både sognerådsformand, kæmner og præst tog hver en tjans fra kl. 23 til kl. 2 om natten en gang om ugen. I Hammerum vagtværn, hvor der ikke længere findes en liste fra, gik Chresten Pedersen vagt ifølge sønnen. Proceduren var den, hvis der blev yderligere behov for hjælp, at så kunne vagtholdet i Hammerum tilkaldes, og hvis det ikke var nok, ringede man til kommandocentralen i Herning. Ifl. Møller skulle formanden for DL, Jens Foged, og luftværnsleder H. Johansen foretage »afhøringen«, hvis evt. mistænksomme personer ikke ville ytre sig. Alene i de to vagtplaner, der er bevaret fra Lund og Gjellerup Kirkeby, kan vi se, at ikke mindre end 58 personer var involveret i runderingen.

11. oktober 1944 udsendte Justitsministeriet et cirkulære om oprettelse af vagtværn. Det var sognerådene, der skulle tage initiativ til at oprette dem. Desuden blev der udstukket retningslinjer for, hvordan man foretog anholdelser og indberettede anholdte personer. 30. september 1944 afholdtes et møde i Udenrigsministeriet med de kommunale organisationer, herunder De samvirkende Sognerådsforeninger, hvor man blev enige om oprettelse af kommunale vagtværn i forståelse med

*Bælte, knipler,
haglpose og armbind
fra Gjellerup
Kommunale Vagtværn.
(Lokalhistorisk
Arkiv i Gjellerup).*

tyskerne. Fra ministeriets side bekymrede man sig om, de lokale vagt- eller borgerværn skulle ende som et »camoufleret Ordenspoliti« og ønskede derfor hellere kommunale vagtværn. Men da man allerede havde oprettet flere vagtværn på frivillig basis i Gjellerup sogn, ses dette cirkulære ikke sat på sognerådets dagsorden. Vagtværnene i Gjellerup Kommune blev dog kommunale og mere juridisk funderet med cirkulæret ift. anholdelser, for der findes som tidligere nævnt i Lokalhistorisk Arkiv i Gjellerup fortsat knipler, en haglpose, der kan påsættes en knippel, et armbind og et vagtværnsbælte med plads til knippelen. Ifl. Møller og Stampe Jensen kom vagtværnene ikke på nævneværdigt arbejde i de næste syv måneder.

Nationalfølelse

»En dag, hvor min legekammerat Jens Linnebjerg og jeg stod og så på en tysk tank, som stod på vejen – der var et eller andet i vejen med den – kom en husholdningslærerinde – hun kunne være lidt stram – vi stod en 7-8 meter fra den. Hun kom hen til os med alvorlig mine og sagde: »Danske drenge står ikke og kigger på tyskerne«. Det blev sagt så bestemt, at vi blev lidt betuttede, og det var først bagefter, at det gik op for os, at vi måske havde udvist unational optræden.«

Vi har allerede hørt om diskussionen om alsangen i 1940-41, som må siges at være et tidligt patriotisk og i øvrigt landsdækkende initiativ. Men også andre foreringsaktiviteter fortsatte under besættel-

Joban Henrik Pedersen ved befrielsesstenen ved Gjellerup Kirke. 2011. (Foto: privat).

sen, kan vi holde os orienteret om i GSA.

På landbrugsskolen blev i 1940 ifl. forstander Møller opført et stykke, skrevet af fru Foged, »Moder Danmark«: »Et udsnit af vor historie passerede forbi »Moder Danmark«, en hvidklædt pige med Dannebrog, der stod på »højen«s top. Holger Danske (Foged) med sit skjold sad forneden og »sov«, men lod et par gange sin røst klinge – oven på 9. April 1940«.

I Borger- og Haandværkerforeningens protokol blev den særlige nationale tone slået an af formanden, brugsuddeler Peter Holmsteen, ved den årlige generalforsamling i alle besættelsesårene. 9. marts 1941 indledte han med et ønske om, »at Krigen snart maa faa Ende, og at vort Fædreland Danmark maa gaa uskadt og udelt ud af

Krigssituationen«. Der blev ligeledes indsamlet 25 kr. til kong Christian X's 70-års dag. I 1942 sendte Borgerforeningen et lykønskningstelegram til kongens 30-års regeringsjubilæum.

5. maj 1945 fik kongen et festtelegram i anledning af besættelsens ophør fra Hammerum Borger- og Haandværkerforening. Den 4. marts 1946 afholdtes generalforsamling, hvor formanden udtrykte, hvad mange tænkte og følte om befrielsen: »Det var en Lykke for det danske Folk, at selve Krigen nærmest ved et Mirakel ikke gik ud over det danske land; at Danmark atter blev frit, kan vi takke de Allierede Nationer for, der er desværre et lille men tilbage endnu – nemlig »Bornholm«, men vi haaber, at ogsaa denne

Plet gammel dansk Jord snart maa blive frit».

Endelig den 5. maj 1945 kom befrielsen, og alle følelser fik frit løb. Der blev skrevet herom i GSA. Der blev trykt frihedssange. Og den 21. maj 1945 – 2. pinsedag – fejrede 7-800 borgere en fredsfest på landbrugsskolen med mange takketalere og taler om modstandsarbejdet i kommunen. Også fru malermester Hansen, DKB, redegjorde med patos om DKB's indsats under krigen: *»Fru Hansen mindede om, at Kvinderne ikke er fri for Ansvar for, hvad der sker i Fremtiden og ønskede, at Mødrene af i Dag maatte faa Lykke til at opdrage deres Piger til fromme stærke Kvinder, og Drengene til Mænd med Staal i Armen«.*

Og ved Gjellerup Kirke sattes senere en frihedssten, hvis tekst lyder:

9. april 1940 – 5. Maj 1945

Rejst i Tak til Fredens Gud
Som 5. Maj med Almagts Bud
En Gru vi næppe sansed
ved Danmarks Grænse standsed

Rejst af Gjellerup Menigheder

JHP: »Jeg kan huske, at jeg sad og kiggede ud af et vindue, da genboen åbnede sin dør og sprang ud på gaden med hænderne i vejret og råbte, at: »Nu er Danmark frit!«. Så kom der hurtigt liv rundt omkring, hvor folk samledes på gaden og med en vis spænding, for hvad ville der nu ske. Og hvordan ville tyskerne nu agere på det. Der blev uroligheder forskellige steder i landet. I Hammerum forløb alt roligt, der var ikke utidige skyderier dér. De tyske soldater holdt sig inde og opførte sig veldisciplinerede.«

Selv om kildematerialet ikke har været overvældende stort, er der pga. GSF og GSA alligevel god basis for at rekonstruere dagliglivet i Gjellerup Sogn. Dette materiale, sat overfor det enorme kildemateriale omkring kriselovgivningens mange detaljerede bestemmelser under besættelsen, viser meget tydeligt, hvordan staten tilrettelagde en nøjagtig og smidig administration for landets kommuner med amterne som de administrative regionale støttepunkter. Om sognerådene fulgte de meget detaljerede anvisninger lokalt, kan vi til gengæld ikke aflæse – det fordrer, at de involverede sogneråd har nedskrevet eller fortalt herom. Så derfor er erindringsstoffet centralt til forståelse af, hvordan borgerne så på besættelsen og de mange restriktioner. Selv et barns erindringer levendegør dagliglivet.

Det samme gælder spørgsmålet om, hvordan tyskerne tilstedeværelse i Hammerum oplevedes. Hvis man alene læser i GSA, er de ikke eksisterende – dette pga. censur og frygt for represalier fra tyskernes side. Selv efter befrielsen blev den tyske tilstedeværelse i Hammerum ikke nævnt i GSA. Man skal helt ned i et referat fra højskolehjemmet for at læse en antydning om dem. Her belyser erindringsstoffet helt centralt, hvordan tyskernes dagligdag oplevedes i Hammerum. Vi ved fra især Kr. Møllers erindringer, at sognerådet havde megen kontakt med tyskerne om indkvarteringen. Men ikke et ord kan vi læse herom i GSF. Men også barnet, JHP, der boede overfor Silo, så tyskernes dagligdag i Hammerum.

I Gjellerup Sogn kunne ca. 20 % af sagerne relateres til forhold affødt af besættelsen. Og hvis man nærlæser GSA, er der mere, f.eks. de tilbagevendende meddelelser om

afhentning af rationeringskort osv., men også de journalistiske beretninger er fulde af beskrivelser af, hvordan dagliglivet formede sig med mange besværligheder.

Det var et meget stort arbejde for sognerådet at tilrettelægge en smidig administration – og det kunne heller ikke lykkes alene lokalt uden en stærk centraladministration og et amt bemanded med jurister, der kunne tolke de mange bestemmelser, der tilflød sognerådene.

Det normale liv var kun en tynd feris under trusselsbilledet af krig og bekræftes med de undersøgte eksempler, og andre eksempler kunne nemt findes specielt i GSA. Befolkningen blev rustet til at modstå en eventuel krigsfare, langt hen ad vejen på frivillig basis. Gjellerup Kommune er et godt eksempel herpå.

Artiklen er bearbejdet efter en opgave i faget historie, Aarhus Universitet 2009.

Kirsten Tønnes Pedersen.
Født 1945.
Fhv. vicedstadsbibliotekar,
sidefag i historie.
Skovagervej 3, 8240 Risskov.
e-mail: kirsten.toennes@mail.dk

»Husker du vor skoletid...«

Skoleliv i 1940'erne og 1950'erne på Vinderup Kommuneskole,
Vinderup Realskole og Vestjysk Gymnasium i Tarm

Af Anders Villadsen

Vinderup Kommuneskole 1947-51

Mor og far og jeg drøftede, om jeg skulle begynde i 1. klasse i Hasselholt forskole, eller om jeg skulle starte i 1. klasse i Vinderup skole. Det sidste kunne nemlig godt lade sig gøre efter ansøgning. Der blev

fremført argumenter for og imod den ene og den anden løsning – skoleskift, ikke skoleskift o.s.v. Det endte med, at jeg startede i 1. klasse i Vinderup skole omkring april 1947.

*Skoleskemaet i 1. klasse så således ud
(i alt 21 timer om ugen + lektielæsning):*

Sommer	Mandag	Tirsdag	Onsdag	Torsdag	Fredag	Lørdag
11 ^{te} -12 ^{de}	Dansk	Dansk	Dansk	Dansk	Dansk	Dansk
13-13 ^{de}	Sang	Historie	Gymnastik	Regning	Anskuelse ¹	Regning
13 ^{de} -14 ^{de}	Skrivning	Regning	Dansk	Regning	Gymnastik	Regning
14 ^{de} -15 ^{de}		Skrivning	Religion		Religion	

*30 elever i
klassen på
Vinderup
Kommuneskole
flankeret af
førstelærer
Anton
Rasmussen.*

*Ringkøbing
Amtsråd 1966.
Førstelærer
Anton
Rasmussen ses
siddende som
nr. 3 fra højre.*

Der var som nævnt store årgange i 1940'erne, og klasserne havde mange elever. Af min karakterbog kan jeg se, at elevtallet i klassen svingede mellem 27 og 31 i perioden juli 1949 til juni 1951.

Jeg blev glad for at gå i Vinderup skole. Førstelæreren var Anton Rasmussen, en noget bøs mand, der også var kirkesanger i næsten 40 år og tilknyttet Indre Mission. Han ledte skolen med sikker hånd og var en dygtig person. Vi havde respekt for Rasmussen. Han sad i øvrigt sammen med mor i haveforeningens bestyrelse, hvor han var formand. Det skete, at der blev holdt bestyrelsesmøde i vores hjem – og at haveførstelærer Rasmussen som gæst var meget fornemt. Hvorfor A. Rasmussen var formand for haveforeningen er lidt uklart, eftersom han ikke havde nogen større have at dyrke. – Men Anton Rasmussen havde flere hverv: forstander for Vinderup tekniske Skole 1930-61, forstander for Handelsskolen 1930-67, medlem af Sahl sog-

neråd 1946-58 (for Socialdemokratiet), medlem af Ringkøbing amtsråd 1956-70, i mange år formand for børneværnet i Vinderup, formand i ca. 40 år for DMS². Han havde skrevet en slægtsbog, et jubilæumsskrift for Socialdemokratiet i Vinderup samt adskillige artikler i Vinderup Avis. Når jeg skriver disse oplysninger, skyldes det en beundring for Anton Rasmussens flid og engagement i lokalsamfundet. Det kan ikke undre, at der stod respekt om ham.

Blandt mine første lærere var frk. Ingrid Knudsen, der ligesom førstelærer Rasmussen boede i tilknytning til skolen. Hun var en fremragende forskolelærer – lærte os at skrive og læse og at opføre os ordentligt på gangene. Før timen tog vi opstilling på gangen og afventede frk. Knudsens ankomst. Når hun nærmede sig, vinkede hun med højre hånd hævet som tegn til, at vi kunne gå ind i klassen. Hun var flink og rar, men noterede, hvis der var

for megen uro på gangen. Jeg fik ved én lejlighed (marts 1950) en anmærkning i karakterbogen for uro på gangen og ved en anden lejlighed en anmærkning om, at jeg forstyrrede. Jeg følte det lidt uretfærdigt, fordi jeg ikke var den direkte årsag til uroen og forstyrrelsen. Ked af anmærkningen blev jeg, fordi jeg skulle hjem og præsentere karakterbogen for mor og far, der bestemt ikke blev glade for at se den. En større sag kom der dog ikke ud af disse anmærkninger, men i den kommende tid sørgede jeg for ikke at blive indblandet i uro på skolen.

Min mor må have spurgt Ingrid Knudsen, om skolen forlangte lægeattest ved elevernes sygdomsfravær, for Ingrid Knudsen skrev i 1947 følgende lille brev:

Kære Fru Villadsen!

God Bedring med Drengen! Vi forlanger ikke Lægeattest, men en Seddel fra Hjemmet, og det har vi jo altsaa faaet. Det er dejligt, Anders Christian er glad for Skolen, vi er ogsaa glad for ham. Jeg forstaaer godt, at det er lidt svært for Mødrene at aflevere deres Børn.

Venlig hilsen

Ingrid Knudsen

Vores regnelærer var fru Johanne Antonsen, gift med Karl Antonsen, der drev en konfektur-, tips- og isforretning i Vinderup. Her købte vi »liter-is« om søndagen. Det var lidt af en begivenhed, når vi fik is, som regel med nougat. Det skulle være en ganske bestemt slags is, nemlig den på Skive-egnen verdensberømte Rønbjerg Is! - ikke Premier Is fra Esbjerg...

Fru Antonsen var også en dejlig lærerinde; dygtig til sit fag og medvirkende til, at jeg senere har kunnet lide at arbejde med tal. Hovedregning var en af disciplinerne. Fru Antonsen var vellidt. Hun kom cyklende til skolen fra sit hjem i Nørregade og var en kendt person i byen.

Jeg tror, det var i en time med fru Antonsen, at jeg i den grad trængte til at tisse. Det var meget vanskeligt, nærmest skamfuldt at bede om tilladelse til at gå på toilettet i timerne. Et sådant ærinde kunne jo ganske rigtigt forrettes i frikvarteret. Men den mulighed havde jeg altså forpasset, og der var derfor to muligheder: 1) bide i det sure æble og bede om at få lov til at gå på toilettet eller 2) tisse i bukserne. Af bare generthed valgte jeg den sidste mulighed og tisede ikke blot i bukserne, men der kom tillige en plamage på fodbrættet på skolebordet og på gulvet. Det var en meget ubehagelig episode. Da fru Antonsen opdagede det skete, tog hun det virkelig pænt – hun skældte ikke ud, men bad mig blot sørge for at gøre rent.

En anden dejlig lærer var A.C. Nielsen, der stammede fra Fur. Han underviste i religion og historie, og ingen kunne som han forklare de bibelske tekster og lignelser samt de historiske tildragelser. Han var en fantastisk god pædagog, et elskeligt menneske. Han skrev en del artikler i aviserne, bl.a. om religiøse spørgsmål. Han skrev også et lille hefte om Vinderup: »Historiske rids i hundredåret for banen«, hvoraf jeg har et eksemplar. Ved A.C. Niensens død i 1983 som 79-årig var der forskellige mindeord i de lokale blade, hvorfra citeres:

»...I skolen var han elsket af hvert barn, og de bevarede kontakten til ham, selv efter at han var blevet pensioneret. Så sent som i efteråret fik

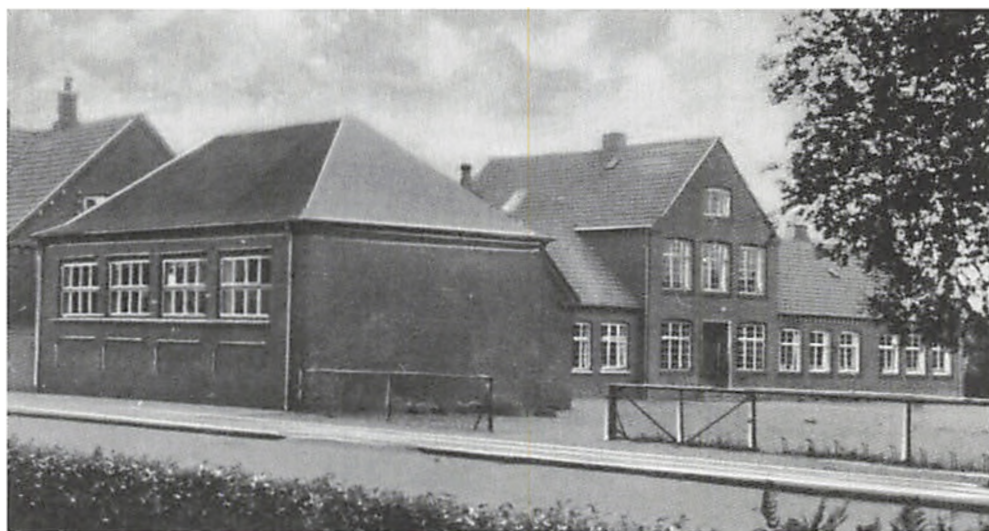
han brev fra en elev, der takkede for den måde, han havde lært ham historie på, og gamle elever var blandt gæsterne på sygehuset. A.C. Nielsen havde en sjælden fortælleevne. Hans elever lærte historie med lokalhistorien som udgangspunkt. Men alligevel kom de også langt ud i verden i hans timer. Hans grund gik op til skolegården, og det var ikke så sjældent, at en gruppe elever kom og spurgte ham om et eller andet. Flest mennesker kom han i kontakt med gennem sine artikler i de lokale blade. Han skrev for at glæde andre...«

Hans Kurt Hansen, Toften 45, Vinderup, skriver om A.C. Nielsen: »...En beretter, hvis lige er sjælden, både hvad angår tale og skrift. Han var i besiddelse af den entusiasme og medlevenhed, mange af hans samtidige og nulevende må misunde. Han var ikke den teknokratiske, men den levende. Han kunne få os børn til at sidde med gåsehud på armene, når han berettede om slaget ved Landting, eller når Peder Oxen kom hjem fra jagt til Gisselsfeld. Vi kunne næsten lugte det våde tøj og brændet fra kaminen... Men han kunne også kæmpe. Hele vor egen skylder ikke mindst ham, at vi i dag ikke har en omfartsvej gennem Rydhave skov... Altid gik han med

hævet hoved, spejdende og skuende, hilsende, og han havde grund til det, ikke af hovmod, men af ydmyghed...«

Når jeg har medtaget disse citater, skyldes det, at A.C. Nielsen var en lærer, som vi børn holdt rigtig meget af, og som var en særdeles dygtig underviser. Ikke for at forklejne andre lærere, jeg har haft – de var også dygtige, men A.C. Nielsen har krav på at blive nævnt som en meget positiv lærer fra min skoletid.

Skolestart i 1947 betød, at vi elever lige nåede at snuse til den gamle retskrivning, men kun kort tid, idet den nye retskrivning skulle gennemføres allerede samme år. Det betød, at navneord pludselig skulle skrives med lille forbogstav. Kunne, skulle og ville skulle staves uden »d«, og der var også andre regler. Det gik forholdsvis let med at lære dette, og den danske grammatik gik også ret godt ind. Vi lærte efterhånden at analysere sætninger med udsagnsled og grundled, genstandsled, forholdsordsled m.m.

Vinderup Kommuneskole. I forgrunden gymnastiksalen, i baggrunden hovedbygningen.

Den piberygende lærer Steen Andersen stod for undervisningen i regning i en periode. Han var tør og lidt kedelig og talte ikke megen uregelmæssighed i klassen. Hvis en skejdede ud eller ikke kunne lektionen, hev han vedkommende i de korte hår på tindingen, og av!, hvor gjorde det ondt.

På vej til eller fra skole skete det, at vi drenge lavede et stop hos bager Morsing på Søndergade, der var kendt for sine gode »fedtebrød« – to sammenlagte flade kager med rødt syltetøj imellem de to lag. Øverst var der glasur. For 12 øre kunne vi købe denne himmerigsmundfuld, hvis korrekte faglige betegnelse er hindbærnsnitte. Rugbrød købte vi hos bager Asmussen på Sevelvej til 52 øre pr. stk.

Om foråret så vi drenge frem til at måtte få de korte bukser på. Det var en stor begivenhed, når tidspunktet oprandt, og det gav prestige at være den første eller blandt de første, der fik lov at bære dem i det kolde forårsvejr. Det kunne godt give en forkølelse.

Af og til kom opdagelsesrejsende Jens Bjerre til byen og fremviste sine sidste film. Der var farvefilm fra bl.a. Afrika og fra Ny Guinea. Så gik der bud til skolen, og der blev vist film i Hotel Vinderups store sal for alle elever. Det kostede omkring 1 krone i entré. Det var spændende oplevelser at se filmene, som alle havde stor tilslutning. Derimod forblev vi på skolen, når der var film fra Statens Filmcentral. De var som regel i sort/ hvid, og i dag ville vi sige af dårlig kvalitet. En af disse film var »Bord dæk dig« med forskellige filmiske tricks; og vi var imponerede. Disse film blev vist i et bestemt klasseværelse, hvor fremviseren efter en del besvær var blevet opstillet. De enkelte klasser blev så efter tur indladt i dette klasseværelse i løbet af dagen.

En gang havde vi på skolen besøg af en skoleleder fra Nakskov, Victor Cornelins (1898-1985). Det særlige ved denne skoleleder var, at han var sort og dermed noget af en sensation. Han rejste rundt i landet og holdt foredrag om emner, som jeg desværre ikke erindrer. Han stammede fra de dansk-vestindiske øer. Men ét var, at vi havde læst om negre, noget ganske andet var også at se en neger.

Som årene gik, blev vi jo større, og de stærkeste drenge begyndte at markere sig i skolegården. Faktisk gik de fleste af os og håbede på, at der i frikvarteret ville blive slagsmål. Så strømmede vi til og heppede, så det forslog. Ofte ret sent ankom gårdvagten for at skille parterne. Slåskampene foregik som hovedregel inden for samme alderskategori eller klasse, idet det blev anset for upassende at udfordre mindre eller større elever end ens eget klassetrin.

En anden populær beskæftigelse i frikvartererne var »at hønse«. Her kunne også pigerne være med. Mange af os købte hønseringe i forskellige farver, og der blev så arrangeret spil, hvor det gjaldt om at vinde modstandernes hønseringe. Spillet gik i store træk ud på at stå med et kvantum hønseringe i hånden og kaste dem, så de ramte de hønseringe, der allerede lå på spillearealet. Uheldigvis var der nogle, der hele tiden tabte i spillet og på en måde forsynede dem, der altid vandt, med hønseringe, indtil de til sidst havde enorme mængder. Også marmorkugler – dog ikke ægte marmor – kunne bruges til spil i skolegården.

Også på toiletterne eller lokummerne var der aktivitet i frikvartererne. På drenge-toilettet var der selvfølgelig et pissoir; det lugtede værre end en hestestald. Herudover

var der kabiner med vandskyllede toiletter, men undertiden var det så som så med vandskylningen. Det gjaldt for nogle af drengene om at snige sig til at proppe afløbet til med toiletpapir. En anden sport gik ud på at klatre over væggen til nabokabinen og genere den, der sad der. Det skete, at gårdvagten kom forbi, men det er mit indtryk, at dette ikke skete med den allerstørste lyst.

Når der var hedebløge – det vil sige 25° C eller derover – blev der dekretet varmerferie. Det foregik på den måde, at hele skolen cyklede til Handbjerg strand, forbi *æ paviljong* og ned til badebroen. Så blev der badet, og det hændte mere end én gang, at vi blev skoldede på de bare rygge under cykelturen hjem.

Hvert år var der skoleudflugt. Den foregik med toget, hvor nogle af vognene var reserveret til os fra Vinderup skole. Vi var bl.a. i Hobro (i øsregn!), Viborg og Skive. Det kunne være vanskeligt for vore forældre at fastsætte, hvor mange lommepege, vi måtte medbringe, idet der gjaldt forskellige »niveauer« for de forskellige deltagere. Til Hobro medbragte jeg 5 kr., et beløb, der klart lå i overkanten af gennemsnittet. Også i Toftum Bjerge var vi et år. Det må have været med bus, og det var spændende at løbe op og ned ad skråningerne.

En anden adspredelse fra den daglige skoledag var, når der kom besøg af en omrejsende zoologisk have. Zoologisk have er så meget sagt. De få dyr, der blev fremvist, stod indespærrede i båse på en lastbil, og for en beskedent entré kunne vi elever få adgang til at se de vilde dyr. Det var egentlig ikke ret interessant. Jeg syntes, at dyrene havde kummerlige forhold.

Hvis det blev meget koldt om vinteren – og det skulle virkelig være koldt – fik vi kuldeferie. Omkring 1947 var vintrene strenge, og der faldt meget sne til tider. Så kom snekasterne fra Vinderup under ledelse af snefogden og ryddede vejen ud for vores og de andres huse i Hasselholt. For at sneen skulle slippe skovlene, blev de smurt med olie. Somme tider nåede vi at stille en snemand op midt på vejen, krøb i skjul og holdt øje med, hvorledes de vejfarende ville tackle denne hindring.

Det var vanskeligt at trække legekammerater fra Vinderup til Hasselholt, hvor vi boede. I jordbærsæsonen gik det bedre, og mor henlagde derfor min årlige børnefødselsdagsfest til omkring Skt. Hans og trakterede deltagerne med jordbær med det resultat, at flere fik mavepine og måtte hvile sig på græsplænen.

På Vinderup skole var der tilbagevendende undersøgelser af eleverne for tuberkulose. Tuberkulosevognen fra Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse kom én gang om året, og så blev vi alle gennemlyst. Armene ud til siden, en dyb indånding, holde vejret og klik! Så var røntgenbilledet taget og det helt smertefrit.

Den store polio-epidemi (børnelammelse) rasede i 1950'erne. Mange gange kørte ambulancen forbi vores hus, og hver gang sagde vi til hinanden, at der nok var en poliopatient i ambulancen. Epidemien førte til, at alle børn skulle vaccineres mod polio. Det foregik på skolen.

Ved slutningen af skoleåret 1950/51 søgte jeg optagelse på Vinderup Realskole. Jeg kom til optagelsesprøve og blev optaget ved starten af skoleåret 1951/52, det vil sige august 1951. Jeg var da 11½ år gammel. Der kunne jo aldrig ske noget ved at gå lidt længere i skole, tænkte jeg.

Vinderup Realskole. Friekvarter i skolegården. Billedet er fra begyndelse af 1960'erne.

Vinderup Realskole 1951-56

Realskolen var privat og blev bestyret af O. Harder-Nielsen, til hvem vi skulle indbetale skolepenge hver måned. Det sørgede »Harder« – som han blev kaldt – for, at vi aldrig glemte, idet han i slutningen af måneden erindrede tydeligt om det i klassen. Så vidt jeg husker, skulle vi betale omkring 30 kr. om måneden. Nogle havde dog en form for friplads. Om det kneb med inddrivelsen af skolepengene, ved jeg ikke, men en kendsgerning var det, at Harder og hans hustru Betty havde det vanskeligt med den private økonomi. Det vidste hele byen, og det vidste alle i klassen. Parret levede over evne til daglig, og ved censorfrokosterne gik det helt over gevind. Der blev serveret dyre og sikkert vel-

smagende oksestege m.m. – En dag tog det magten fra fru Betty, idet trykkogeren eksploderede, og al sovsen sad pludselig oppe under loftet! Uheldet gav selvfølgelig anledning til megen snak på skolen, såvel blandt elever som lærere. Betty underviste i faget husgerning på realskolen.

Betegnelsen realskole er egentlig ikke helt korrekt. Den eksamen, vi til sin tid bestod, hed præliminæreksamen eller almindelig forberedelseksamen, og undervisningen varede 1 år længere end undervisningen til mellemskoleeksamen. Det særlige ved almindelig forberedelseksamen var, at alt det i årenes løb indlærte stof var eksamensstof til den afsluttende eksamen i modsætning til mellemskoleeksamen og realeksamen, hvor der kun blev eksamineret i årets indlærte stof.

Harder var en branddygtig matematiklærer, hvad jeg skal komme tilbage til. Der stod respekt om ham, endskønt han som følge af bl.a. et tillidshverv som formand for turistforeningen (måske var det ham, der sørgede for, at Vinderup fik hejren som sit bymærke på skiltene ved indfaldsvejene, hvem ved) ofte kom for sent til sine timer. Også det vidste alle i byen, og forældrene snakkede om det og var lidt forargede. Men ingen turde rigtig påtale det over for Harder. Han nåede jo sine resultater med hensyn til elevernes indlæring. Det var vel det vigtigste. Harder var simpelthen symbolet for Vinderup Realskole.

Han havde fremragende pædagogiske evner. Engang skulle skolen i gang igen efter sommerferien, og vi skulle have Harder til matematik – et nyt fag for os. I den allerførste time kom han gående målbevidst ind i klassen og sagde på vej op mod katedret og tavlen meget hurtigt og uden at se på os elever: »*x er lig med minus kvotienten til b +/- kvadratroden af b² - 4 gange a gange c, hvor a er kvotienten til x², og c er et tal, det hele divideret med 2 gange a*«. Vi sad måbende og tænkte, hvad han dog mente med det, og samtidig bredte sig en vis følelse af respekt og angst for, hvor vanskeligt matematik kunne være. Bedre blev det ikke af, at han umiddelbart efter gentog samme sætning, bare lidt hurtigere.

Han opnåede to ting: Vi fik respekt for Harder og for matematikken og lærte, at formler var godt at kunne på fingrene. For han afslørede hurtigt, at den læresætning, han lige havde delagtiggjort os i, var formelen for løsningen af en 2. grads ligning med én ubekendt, x, og med to løsninger, nemlig ligningen: $ax^2 + bx + c = 0$,

$$\text{hvor } X = \frac{-b \pm \sqrt{b^2 - 4ac}}{2a}$$

Harder lærte os meget i faget matematik og fik i hvert fald mig til at respektere dette fag meget. Jeg kunne lide at løse opgaver. Ved siden af matematikundervisningen havde vi faget regning. Vi benyttede de såkaldt Lomholt'ske opgavehæfter, indeholdende alskens eksempler på handelsregning, obligations- og aktiehandel, forholdsregning (én mand kan grave 50 m grøft på fire dage – hvor lang tid vil 3 mand være om arbejdet?), husholdningsregning etc. Her gengives et eksempel³:

»I 1952 var en kvindelig tekstilarbejders timeløn 1,07 kr. plus 93 øre i dyrtidstillæg. En mandlig tekstilarbejders timeløn var 1,61 kr. plus 1,42 kr. i dyrtidstillæg. – Hvor mange procent tjente en mandlig tekstilarbejder mere pr. time end en kvindelig tekstilarbejder? I en arbejdsuges 6 dage havde en mandlig tekstilarbejder arbejdet i henholdsvis 10 timer, 9 timer, 11 timer, 8 timer, 10 timer og 8 timer. – Beregn hans samlede ugeløn, naar timelønnen for de første 8 timer daglig var som ovenfor nævnt, medens der for 1. og 2. time ud over 8 timer daglig ydedes et tillæg paa 71 øre pr. time og for 3. time et tillæg paa 1,19 kr. – Ved akkordarbejde passede en tekstilarbejder 16 væve, der hver gav 126 skud (tværgaaende traade) pr. minut. – Hvor stor blev hans dagløn (8 timer) i alt, naar betalingen var 15,5 øre pr. 10000 skud, og der til hver time ydedes et dyrtidstillæg paa 1,42 kr.? En tekstilarbejder havde et aar en samlet arbejdstid paa 2310 timer. Han havde i aarets løb arbejdet dels paa daghold til en gennemsnitlig timeløn af 3,25 kr. og dels paa nathold til en gennemsnitlig timeløn af 3,60 kr. Ved aarets slutning fik han udbetalt 510,51 kr. i feriepenge, der udgjorde 6,5% af den løn, han i aarets løb havde faaet udbetalt. – Hvor mange timer havde han arbejdet på nathold, og hvor mange på daghold?«

Harder kunne et pædagogisk trick med hensyn til at fastholde elevernes opmærksomhed. Hans undervisning bestod selvsagt af en hel del læresætninger, og tricket be-

stod i, at han påbegyndte sætningen, tav derefter midt i sætningen og lod os elever fuldføre den. Og det gjorde vi troligt... Harder havde virkelig udstråling.

Harder ledede som regel morgensangen i forhallen, hvor alle skolens elever og lærere tog opstilling. Fra den lille forhøjning, som han stod på (Harder var ikke så høj, men til gengæld lidt rund), gav han også relevante meddelelser til os om, hvad der skulle ske på skolen, f.eks. meddelelse om en kampagne for vask af hænder efter toiletbesøg, fridage og lignende. Han var ikke bange for at tage nyt tøj på. En dag mødte han i et rustrødt jakkesæt, hvor bukserne gik til lige under knæene, såkaldte plusfours bukser. Det var virkelig modigt og en dyb kontrast til det ret kedelige tøj, som de øvrige lærere bar. Vi

elever snakkede om, at Harders præference for nyt og moderne tøj måske kunne være en af årsagerne til, at familien hele tiden kæmpede med den private økonomi.

Fysik var også et spændende fag ikke mindst på grund af underviseren, som også var Harder-Nielsen. Han kunne gøre læren om hydraulik, lufttryk, elektricitetslæren og andre fysiske fænomener levende for os. Det gjorde for eksempel et stort indtryk, da han spurgte, om vi kunne tænke os at få sendt en svag elektrisk strøm gennem os fra induktionsapparatet? – Ingen protesterede grundet et vist gruppepres, og vi tog så hinanden i hænderne og dannede en stor kæde. Så satte Harder strøm til kredsen, og det gav et ordentligt sæt i os. Det var ikke spor behageligt, men vi følte os alligevel lidt som helte efter

35 elever i klassen på Vinderup Realskole flankeret af lærer Oluf Thorn.

dette fysiske eksperiment. Det skal lige bemærkes, at Harder ikke selv var en del af kæden. Han forklarede dette med, at han nødvendigvis selv skulle indstille og passe induktionsapparatet...

Vi var op til 36 elever i klassen, og den største del af undervisningen foregik derfor i et stort, men lavloftet lokale, der lå separat i forhold til skolens hovedbygning. Med så mange elever i klassen var det en relativ smal sag at undgå at blive hørt i lektien, med mindre læreren hørte til den type, der førte systematisk kontrol med sine overhøringer.

I den såkaldte læseferie i realskolen mødtes Peder Wernberg og jeg i Hasselholt kl. 5 om morgenen og repeterede stoffet. Det havde vi faktisk megen glæde af. Peder Wernberg kom – ligesom jeg – senere på Århus Universitet, hvor han læste til læge.

Realskolens elever kom mange steder fra. Skolens opland gik et godt stykke uden for Vinderup, og nogle elever kom til skolen med rutebil, andre – dem fra Borbjerg – havde deres egen skolebus. Efter sigende var der stort set altid uro og ballade i bussen, idet chaufføren ikke formåede at køre bussen og samtidig holde ro og orden.

En virkelig god lærer på realskolen var hr. Vig, der underviste i engelsk. Han underviste også i naturhistorie (= botanik og zoologi). På seminarieret havde han været til eksamen i emnet »sælen« og havde åbenbart fået opgivet emnet forud for sin eksamen. I hvert fald, fortalte han os, havde han øvet sig meget i at tegne en sæl, der svømmer i vandskorpen. Så meget, at han aldrig havde glemt det. Så den fik vi at se adskillige gange på tavlen. Men der var en anden spændende side ved hr. Vig. Han havde som ung sejlet på de store have, før han læste til lærer. For os elever bestod

kunsten i at få hr. Vig til at fortælle om sine oplevelser på havet og i de fremmede lande – helt i Afrika og Asien havde han været! Der var tre store fordele ved disse fortællinger: de var spændende at lytte til, vi slap for at blive hørt i lektien, og hr. Vig nød også selv at fortælle.

I de ældre klasser fik vi Oluf Thorn som lærer i engelsk og tysk. Også han var en dygtig lærer, og så var han storryger. Han gjorde sin entré i klassen ved at styre mod papirkurven, hvor han skoddede sin cigaret, før undervisningen kunne begynde. Også han kom med et slags »overraskelsesangreb« i første time i engelsk, hvor teksten drejede sig om Stillehavet. For at fastslå en gang for alle, hvorledes *The Pacific Ocean* udtales på engelsk, nærmest råbte han den korrekte udtale ud over klassen, så vi for sammen, men ét er sikkert: jeg har aldrig glemt udtalen af Stillehavet på engelsk! – Thorn var også læreren, der satte os til at skrive stileøvelser på engelsk som lektie hjemme. På klassen kom vi så på skift op til tavlen og afskrev et par sætninger fra disse stileøvelser. Disse blev derefter diskuteret i plenum (dette ord var dog ikke opfundet dengang), og det var efter min mening en meget frugtbar undervisningsform. I det hele taget blev tavlen brugt flittigt af de fleste lærere. Oluf Thorn var aktiv hjemmeværnsmand, og det drog han fordel af i timerne. Med taktfaste skridt marcherede han langs bænkerækkerne og øvede militære vendinger ved top og bund af rækken. Ingen disciplinære vanskeligheder i hans klasse!

Oluf Thorn og hans kone Tinna tog os på lejrskole på Bornholm. Turen foregik i sommeren 1954 efter vores konfirmation, som pastor K. Østergaard havde stået for, og gik via Tivoli i København og van-

7. classes tur til Bornholm 1954. På bageste række ses lærer Tinna Thorn og i midterste række lærer Oluf Thorn.

drethjemmet på Østerbro til Rønne med dæksplads på skibet. Her blev vi indkvarteret på vandrerhjemmet, der bestod af nogle tidligere tyske barakker fra krigens tid. Maden var god og udflugterne spændende. Vi havde det rigtig sjovt i Paradisbakkerne, i Ekkodalen, ved Rokkestenen, på Hammershus og på Christiansø, hvortil vi sejlede med færgeren »Ellen«, og ikke så få af os blev søsyge. Vi sang af fuld hals i bussen og hyggede os på vandrerhjemmet om aftenen eller gik rundt på havnen i Rønne, der havde amerikansk flådebesøg. Med vore begrænsede engelskkundskaber vovede vi ikke rigtig at tale til dem, men fulgte i hælene på dem, og nogle forsøgte at tigge sig til cigaretter hos dem.

Tinna Thorn var vores dansklærer. Og hun var dygtig til sit fag. Lille og buttet, et varmt menneske og altid i godt humør,

når hun dikterede en tekst, som vi skulle skrive. Tinna Thorn lærte os at skrive dansk!

Oluf Thorn købte som en af de første blandt lærerne en bil, en Ford A 1930. Den kom til nytte under skolens færdselslære. En gang om året blev der afholdt en cyklistprøve, der skulle vise, hvor gode vi var til at færdes i trafikken. Nu var der jo ikke megen trafik i Vinderups gader, så det kunne undertiden være svært at simulere krævende færdselssituationer. – Jeg tror, jeg kører en tur i min bil for at skabe lidt trafik, sagde Oluf Thorn, og som sagt så gjort: vi prøvecyklistere mødte ganske rigtigt af og til Thorn i hans Ford A 1930 på vores vej gennem prøveruten.

Oluf Thorn afløste senere O. Harder-Nielsen som skoleinspektør.

Der var andre dygtige lærere: J. Her-skind, som underviste i fransk, der var et

tilvalgsfag af to års varighed. Jeg meldte mig til fransk og havde glæde af det. Det lettede jo også overgangen til fransk i gymnasiet.

Nævnes skal også Bjørn Westh-Hansen, en retskaffen lærer, der tog sin lærergerning meget alvorlig, men som dog med sit lune ind imellem kunne aftvinge os elever et smil, og vi hørte også til tider om hans fortid som lastvognschauffør.

Nævnes skal også Herluf Elmegaard. Han var også en fremragende lærer, som underviste i historie og dansk. Hans ønske var at være med på noderne og at sætte sig ind i vi unges tankegang. Han var leder af de gule spejdere, og nogle af klassens drenge var medlem af spejderkorpset. Desværre gjorde Elmegaard i sit virke på skolen lidt forskel på spejdere og ikke-spejdere, hvilket var medvirkende til, at jeg ikke indmeldte mig i spejderkorpset. Jeg forstod i øvrigt aldrig, hvorfor den begavede Elmegaard ikke gjorde sig mere umage for at behandle alle ens.

Vi skrev danske stile og afleverede dem til retning hos ham. Han havde ofte en frisk kommentar til indholdet og skrev den i stilehæftet ved tilbageleveringen til os. Eller han læste op fra de bedste stile på klassen, så alle kunne høre, hvorledes ordentlig skriftligt dansk skulle lyde. Det var ikke tilladt at skrive direkte af efter en kilde, men kilder måtte gerne benyttes for at søge viden.

Og så var der frk. B. Bjerg. Hun var ny på skolen, og vi så frem til at møde hende med stor spænding. Mødet blev en overraskelse. Navnet til trods var hun meget lille, tynd og indtørret, og så var hun helt nyuddannet. Alle disse ting kostede hende adskillige prøvelser i klassen, der jo talte 36 elever! – Hun var næsten ikke

i stand til at skabe ro, og vi havde ingen respekt for hende. Den forsøgte hun at give os ved at uddele lussinger til de værste af os stående på reposen ved kateteret. Især min klassekammerat Peder Wernberg stiftede bekendtskab med hendes iltre temperament, og en dag skete følgende: Ved timens begyndelse, og inden undervisningen var begyndt, blev Peder kaldt op til tavlen og stillede sig på reposen, altså i samme niveau som frk. Bjerg. Han blev beordret til at træde ned fra reposen, og derefter fik Peder en ordentlig lussing. Vi syntes, dette var meget uretfærdigt, men vores gæt var, at frk. Bjerg muligvis ikke var kommet sig over et raseri over Peder fra dagen i forvejen, og at lussingen mere var den endelige afregning herfor end en forskudsstraf. Underligt var det, og det hele bidrog selvfølgelig til, at vi fik endnu mindre respekt for den hårdt prøvede lærerinde. Hun var i øvrigt ikke særlig faglig dygtig (dansk).

Nu jeg er ved lussingerne: En af de unge lærere underviste i gymnastik og boldspil. Arne Elbæk var hans navn. Han var et dejligt menneske, nærmest en filmhelt at se til. Desværre medførte uro og snakken i gymnastiktimen, at han forløb sig og gav Mogens Jonassen et par på kassen. Det skal bemærkes, at Mogens ikke var hovedmanden bag uroen, men tilfældigvis den, der blev »anholdt«. Lussingen medførte, at Mogens' trommehinde blev skadet, og læreren måtte på bodsvandring til Mogens' forældre og undskyldte episoden. Mogens kom sig heldigvis.

Vi havde en god tradition på Vinderup Realskole. Hvert år før jul drog vi via Sahl og Stockholm, der ligger nogle kilometer øst for Vinderup, til Skallesøgaard, der lå i kanten af Estvadgaard plantage, for at

hente julegran, kogler, mos og deslige. Når julepynten var bjærget, blev der budt på en forfriskning i plantagens bygning, hvorefter vi drog hjem igen. Denne juletradition fandt sted på en ikke-skoledag og havde stor tilslutning blandt os elever.

En anden årlig tradition var skolekomedien, der blev opført på Hotel Vinderup. Den blev spillet af 8. klasse eleverne – altså året før afgangseksamen – og vores klasse spillede Hoststrup »Genboerne«. Oluf Thorn var instruktør, og Tinna Thorn var suffløse. Jeg medvirkede ikke i stykket, men var dog behjælpelig med kulisserne. Ikke alene kunne jeg ikke spille teater, men udøvelse af musik og sang hørte heller ikke til mine kompetencer; jeg har ikke en tone skabt i livet, og det har jeg papir på fra skolen!

Andre aktiviteter i hotellets store sal kunne være et besøg af Aalborg Byorkester, der kom og spillede klassisk musik. Dirigenten forklarede om musikken, og alt i alt var det en god oplevelse og afveksling i den daglige undervisning.

En anden adspredelse var, når skolen fik besøg af en slags talmagiker. Hans kunst bestod i at huske store talmængder samt at sammentælle talrækker usædvanlig hurtigt. Dette demonstrerede han i klassen med regnelærerens tilstedeværelse og til hans og elevernes måbende miner. Vi sad som fortryllede.

Elmegaard var vores klasselærer det sidste år på realskolen og tog som sådan initiativ til, at vi skulle på en rejse efter eksamen. Han startede en opsparingsordning, der fungerede på den måde, at vi elever medbragte 5-10 kr. pr. uge, som vi afleverede til Elmegaard, der indførte beløbene på vore »konti« i en lille bog. Pengene satte Elmegaard i banken, og ved

skoleårets slutning var der penge nok til, at vi kunne rejse til Norge. Elmegaard og hans kone Lise var rejseledere på turen til Setesdalen. Vi rejste med toget til Hirtshals med overnatning på vandrerhjemmet og videre derfra med færgeren »Jylland«, en ombygget britisk fregat, til Kristianssand og derfra videre med bus. – Vi boede på forskellige vandrerhjem i Setesdalen og kom en aften i forbindelse med nogle amerikanere, der var på besøg, og blev af dem tilbudt amerikanske Chesterfield cigaretter.

Der skete også ting uden for skolens verden. Sjældent har en begivenhed været dækket så intenst af pressen, herunder Danmarks Radio, som det amerikanske fragtskib »Flying Enterprise«s forlis den 10. januar 1952 i farvandet sydvest for Cornwall. Skibet førtes af den danske kaptajn Kurt Carlsen og var lastet med ukendt gods. Der blev gisnet en del om, hvorvidt godset kunne være beregnet til fremstilling af atomvåben? – I den rasende storm⁴ kom slæbebåden »Turmoil« til hjælp, men på trods af flere forsøg og fæstning af trosser mellem de to skibe lykkedes det ikke at bjerge »Flying Enterprise«, der gik til bunds med Kurt Carlsen stående på boven, lige indtil han måtte springe i bølgerne. Alle besætningsmedlemmer inklusive Kurt Carlsen blev reddet. Snakken gik i skolegården om vor helt Kurt Carlsen og hans bedrift – spørgsmål som: »Har du hørt, at de fik en trosse om bord i aftes?« og »De sidste besætningsmedlemmer er sprunget fra borde efter ordre fra Kurt Carlsen – hvad gør han nu?«

Kurt Carlsen blev kort efter sin kamp for sit skib hyldet ved en ticker-tape parade på 5. Avenue i New York City, en hædersbevisning, der kun vises meget få

personer. Mine kammerater og jeg var meget optaget af forliset og af helten Kurt Carlsen.

En anden begivenhed gjorde indtryk: I 1955 var der store demonstrationer på Færøerne, især i Klaksvig. Beboerne var fortørnede over den danske dominans med hensyn til lægefunktionen på sygehuset. Herhjemme diskuteredes, hvorledes sagen skulle gribes an. Skulle forsvarer i aktion? – Eller var det en politimæssig opgave? – Det endte med, at 120 danske politibetjente indskibedes i Esbjerg og afsejlede mod Færøerne. Tilstedeværelsen af den danske ordensmagt i Klaksvig bragte efterhånden gemytterne til ro, og sagen blev løst. Måske ikke nogen verdensbegivenhed, men jeg syntes, den var spændende at følge.

Også opstanden i 1956 i Ungarn og russernes brutale nedkæmpning af den gjorde et stort indtryk. Reportagerne var noget sparsomme og måske ikke pålidelige, alt efter om der var tale om de vestlige nyhedsmedier eller fra dem øst for jerntæppet. Dog havde jeg ingen kildekritisk erfaring dengang og stolede i det store og hele mest på de »vestlige« nyheder.

Skoleåret sluttede med O. Harder-Nielsens uddeling af eksamensbeviser til præliminaristerne, og i sin dimissionstale gav han udtryk for sin følelse af ansvar over for dem, fordi han havde undervist os i over 1000 timer; her gengives et kort uddrag⁵:

»... Jeg er dog ikke bange for at slippe jer løs; jeg tror på jer; men til gengæld har jeg svært ved at sige farvel til jer. Et savn vil I efterlade, thi eders klasse har fra starten været gennemsyret af noget af det, jeg sætter højest – mod på livet – tro på, at der er en fremtid for den som kan og vil.

Jeres gode humør har hjulpet mig over meget, har fået mig til at forstå, at ingens gerning er som lærerens. I har været et dejligt instrument at spille på – humør, arbejde og diskussioner parret sammen, – men altid forstod I, når grænsen var nået, – og altid parat til at arbejde – og i det tempo, jeg kan lide...«

Vestjysk Gymnasium 1956-59

I den sidste tid på realskolen blussede diskussionen om fremtiden – ikke overraskende – op igen. Skulle jeg vælge en handelsuddannelse i herreekviperingsforretningen Boston i Holstebro? – En uddannelse som lærer på Skive Seminarium? – Eller skulle jeg forsøge at komme på gymnasium i Struer? – Eller skulle jeg gå i fars fodspor og blive landmand eller kreaturhandler?

Valget af videre skolegang faldt på gymnasiet. Men ligesom det ikke er nok bare at vælge en øl på en restaurant (tjeneren spørger straks: Hof eller Tuborg?), måtte der også vælges mellem Struer Gymnasium, der kun lå 15 minutters togtur fra Vinderup og gymnasiet i Tårn, der var en kostskole. Jeg valgte sidstnævnte.

Skolen tog vældig pænt imod os nye elever, men der var en lidt spændt og nervøs stemning: Forældrene skulle jo aflevere deres ganske vist ikke helt små børn, og børnene skulle jo nødig vise, at de måske allerede havde hjemvé...

Jeg fik værelse i den gamle elevfløj i stueetagen. Det var vel egentlig flot, at alle vi alumner boede på enkeltværelser og ikke på 2- eller 3-sengs værelser end-sige sovesale. Værelserne var små, ca. 6 m², og havde vindue mod parken mod øst. På værelset var der en ottoman, en skrivebordstol, et skrivebord og et rummeligt

skab samt en lampe i loftet. På 1. sal var der et lille tekøkken. Der blev brygget mange kander te, når vi sad over bøgerne og opgaverne.

På hver kostafdeling var der en eller flere kostinspektører, der samtidig var lærere på skolen. Nærmeste kostinspektør for mig var lektor Lydik Holst, der regnedes blandt de mere strenge i relation til overholdelse af ordensregler. Om eftermiddagen efter det fælles tebord skulle vi læse lektier, så blev der serveret aftensmad, og derefter var der igen lektielæsning. Aftenen sluttede med »stille time«; lyset skulle være slukket omkring kl. 23. Det blev kontrolleret af kostinspektørerne ved kig gen-

nem det matterede vindue i værelsesdøren. Det skete også, at de tidlige morgentimer måtte tages i brug for at udføre hjemmearbejdet; det var nemlig mere reglen end undtagelsen, at dansk stil blev skrevet umiddelbart før afleveringsfristen.

Lørdag aften havde vi mulighed for at se sort/hvidt TV i fællesstuen. Dengang stod den russiske rumfart med astronauten Gagarin og rumskibet Sputnik højt på programmet. Det blev kun overgået af Svend Petersens »Kvit eller dobbelt«-underholdningudsendelser, der sluttede med de berømte 10.000 kr.'s spørgsmål.

Der kunne forekomme kontroverser med kostinspektørerne; det kunne f.eks. skyldes

*Vestjysk Gymnasium
cirka 1953. I midten
rektorboligen med
karnap.*

fund af øl- eller snapsflasker på værelserne eller uro på gangene. Stemningen var mere løssluppen i week-end'erne, hvor en del tog hjem, og hvor kokkepigen sørgede for særlig lækker mad = lidt mere kød og brun sovs + en dessert. Ofte var vi kun et par håndfulde elever om søndagen.

For at kunne forlade skolen i week-end'en krævedes en passerseddel, der blev udstedt af kostinspektøren. Den var som regel ikke vanskelig at opnå i forbindelse med et hjemmebesøg. Gjaldt rejsen et andet mål, skulle der mere forklaring til. På passersedlen var angivet det nøjagtige tidspunkt for afrejse og seneste hjemkomst. Lå hjemkomsttidspunktet ret sent søndag aften, kunne det ske, at kostinspektøren blot stolede på, at vi var kommet tilbage, men kontrol blev også foretaget. Kostinspektøren følte jo et ansvar for os.

Ca. hver anden eller tredje weekend tog jeg hjem til Hasselholt. Den billigste transportform var »på tommelfingeren«. Vi fik fri fra skolen lørdag omkring kl. 11, måske kl. 12, og så gjaldt det om at komme ud på landevejen i en fart og håbe på billejlighed. Jeg havde gennemgående held med at komme den ca. 80 km lange strækning fra Tarm til Hasselholt igennem på 4-5 timer, det vil sige, jeg var hjemme i Hasselholt ved 18-riden lørdag. Som regel var det nødvendigt at spadsere gennem Skjern og Holstebro, idet bilisterne næsten altid skulle videre ad en for mig ikke brugbar rute, når de forlod disse byer.

Tilbage til skolen:

Andre kostinspektører udover den lidt kølige lektor Holst var adjunkt B. M. Jensen (kaldet »BM«), der var lærer i oldtidskundskab og lidt af en spøjs type, flink og interesseret i kostelevernes vel. Han var

ugift ligesom adjunkt Gunnar Hanghøj, der havde fysik og astronomi med os. Også en godmodig type, der var ugift, men som fik en kæreste – en yndig pige, der vistnok var gymnastiklærer på skolen. Vi kostelever drillede ham med kæresteriet, og det skete, at Gunnar Hanghøj rødmede over hele ansigtet og blev tvunget til et forlegent smil. Det sidste søgte han ellers konsekvent at undgå, fordi han ikke ønskede at blotte sine tænder. Han holdt sig for munden, når latteren overmandede ham.

Endelig var der den korte og trinde kostinspektør Einar Bækgaard, der var »almindelig« lærer, det vil sige, han var ikke akademisk uddannet. Han underviste dog gymnasieeleverne i gymnastik, fodbold og idræt hans korpulence til trods. Også Bækgaard blev ramt af Amors pil, idet han fik et godt øje til den frodige 1. kokkepige (jeg har glemt hendes navn), til hvem han sneg sig ind om natten og hyggede sig med. Sådan gik i hvert fald rygterne på gangene, endskønt vistnok ikke et eneste vidne kunne påstå virkelig at have set ham komme eller gå til hendes værelse... Parret blev faktisk senere gift med hinanden og forlod Tarm.

Da jeg kom til skolen, var der altså de tre ungarle Hanghøj, Jensen og Bækgaard, der alle var kostinspektører, og en fjerde ungarl adjunkt Th. Olesen, som underviste os i fransk og boede – ifølge rygterne – på et usselt værelse ude i byen grundet sin udtalte nærighed. Tre af disse ungarle rejste på sommerferie og efterårsferie sammen. En gang gik turen til Paris, og denne rejse gav hos os elever anledning til ikke så få gisninger om, hvad d'herrer havde oplevet og foretaget sig i byernes by. Vores fantasi kendte ingen græn-

ser, og vi gjorde os stor umage for at lokke ud af hver af rejsedeltagerne, hvad de øvrige deltagere havde på samvittigheden fra deres Paris-ophold. Der kom enkelte antydninger – også antydninger, der ledte os på fantasifulde vildspor – men et er sikkert: vi elever fik ikke alt at vide.

Alt i alt var disse mennesker søde og rare imod os, og vi havde stort set alle et godt forhold til dem, og når jeg ellers tænker tilbage på VGT, tænker jeg først og fremmest på skolens lærere, hvoraf jeg vil omtale nogle i det følgende.

En lærer, der bogstaveligt og åndeligt talt fyldte meget på skolen, var lektor C. E. Larsen, også kaldet »Store Lars«. Han var i min skoletid en af de ældste lærere på skolen og underviste i religionshistorie. Hos ham lærte jeg for første gang om islam og andre store verdensreligioner. Larsen havde betydelig indsigt i disse religioner, men hans formidling var ikke den bedste. Han ville ind imellem og i al uskyldighed gerne småflirte med pigerne. Vi var ikke særligt opmærksomme i hans timer. Grunden hertil var vel til dels også, at religionskundskab ikke var eksamensfag. Han var en god historiefortæller, og endskønt han ikke stammede fra egnen, udgav han senere små trykte historier om mennesker i Vestjylland.

Helt anderledes levende og inspirerende var adjunkt, senere lektor, Kristian Boas. Han underviste i historie og engelsk med hovedfag i historie. Han fortalte levende og forsøgte altid at give os et overblik over europæisk historie. Havde han just fortalt om eller overhørt os i Tysklands historie i en given periode og troede vi, at nu var det slut for i dag, tog vi grueligt fejl. Hans yndlingsspørgsmål umiddelbart efter f.eks. en lektion om Tyskland var: »Og hvad ske-

te der så i England og Frankrig på samme tid? – Og hvem var konge i Spanien dengang?« – Disse tværgående spørgsmål var modbydelige, i hvert fald for mig, der ikke havde historie som mit yndlingsfag. Boas var et elskeligt menneske, der sjældent slap piben af hånden eller munden, og som holdt meget af sin hjemmegående hustru – »Blomsten« kaldte han hende! Boas havde et lyst sind og kunne smile til det meste. Når vi som kostelever beklagede os over, at nu var lommepengene sluppet op, sagde Boas hver gang: »Kostelever har altid penge!« og grinede. Og det var jo slet ikke hans opgave at have omsorg for os kostelever, men han fulgte alligevel godt med i vores liv.

Adjunkt Holm var vores matematiklærer. Også han var rar og altid i godt humør. Han havde lyst krøllet hår og var blandt de yngste lærere. Han tog opgaverettelse alvorligt og gav sig god tid til at rette dem og forklare de fejl, vi havde lavet. Han rejste vistnok senere til amts gymnasiet i Vejlbj-Risskov. Helt tæt ind på livet af ham kom vi ikke.

Adjunkt Henning Buhl Nielsen var god til dansk. Han gik meget op i udlægningen af tekster og var ikke ræd for at lade os læse tidens digtere, både poesi og prosa. Han læste også Shakespeare med os (på dansk) og forsøgte i øvrigt at lære os almindelig dannelse. Han var blandt initiativtagerne til, at vi kom på teaterture til Odense⁶ og til Det Kongelige Teater i København. Sidstnævnte sted kunne det undertiden knibe med vores opmærksomhed under forestillingen, især når nogle af drengene havde været på værtshus umiddelbart forinden. De fleste af os var ikke vant til at gå i teatret, og det skete en aften, at en af os ikke lige hørte en bestemt replik fra

Lærerkollegiet september 1959. Forreste række: Tb. Olesen, Arne Henriksen, Ellen M. Pedersen, rektor Arndal, Gudrun Holst, C. E. Larsen. Bagerste række: Søren Mørch, Erik Riis-Olsen, Børge Rasmussen, Børge Jensen, Margrethe Lütken, Kristian Boas, Lydik Holst, Henning Bubl Nielsen, B. M. Jensen, Olga Schröder, Erik Munk Nielsen, E. Bækgaard.

scenen, hvorefter en sagde: »Det fik jeg sgu ikke helt fat på – kan vi ikke få det gentaget?« – De ledsagende lærere var selvfølgelig pinligt berørte over episoden.

Vores sang- og musikleærer hed Erik Riis Olesen og var et glad menneske til trods for en i mange tilfælde svigtende deltagelse og opmærksomhed hos eleverne i hans timer. Det er ikke for meget sagt, at vi var nogle enkelte elever, der undtagelsesvis på det nærmeste saboterede hans undervisning på grund af mangel på interesse og engagement. Han benyttede de nyeste B&O båndafspillere og radioer og forsøgte at lære os glæden ved at lytte til musik. Desværre i nogle tilfælde forgæves, men hvem ved, måske har han åbnet ørerne på nogle. – Siden har jeg fået glæden ved at

høre musik, navnlig klassisk og jazz, men det er en anden historie.

Sang- og musikundervisningen foregik i samme lokale, som elevforeningen »Ekbatana« havde fået stillet til rådighed for arrangementer, og her gik vi til foredrag og forfatteraftener. En aften var det fru Anne Sofie Seidelin fra Djursland, som holdt foredrag, og en anden gang var det Finn Søborg, der under oplæsningen fra et af sine værker blev viklet ind i scenetæppet, men han slap dog fri til sidst. Det lille optrin virkede vældig morsomt på os.

Skolen rådede over en hytte i Klegod på Holmslands klit. Her var plads til, at klassen kunne overnatte på sovesale. Spadsereturen til landevejen, hvor der lå en købmandsbutik, var ikke lang, og det be-

tød, at der kunne hentes øl til forsødelse af lejrlivet. Den mest gængse ølsort var Ceres' Dortmund, senere – efter trussel om sagsanlæg fra det tyske Dortmund Actienbier bryggeri for plagiering af navnet – ændredes navnet til Dansk Dortmund; også dette navn måtte Ceres opgive at benytte.

Niels Krukow var klassens fagligt kvikkeste elev. Han hjalp os med vanskelige lektier. Han lærte os også at smøre Brylcreme i håret, når vi skulle til fest. Han mente, at det gjorde stærkt indtryk på pigerne. På den tid var der i biograferne en reklame, hvor skuespiller Preben Mahrt brugte nævnte hårcreme, og budskabet var: »Manden i centrum – han bruger Brylcreme« eller: »Vil De have succes? – brug Brylcreme!«

Adjunkt Olesen forsøgte af alle kræfter at lære os fransk. Det var heldigt, at jeg havde haft fransk i sidste præliminærklasse, og det var en udmærket introduktion til den gymnasiale franskundervisning. Men Olesen havde ikke tilstrækkeligt held med sin undervisning – han begik efter min og andres mening den fejl at søge sine elevers hengivenhed ved at være morsom, sige vittigheder og lave ordspil etc. Der var bare det ved det, at disse udsagn var kendt af os i forvejen, idet ældre elever havde genfortalt dem til os. Fra at være en afholdt lærer i 1.g blev forholdet mellem ham og klassen mere anstrengt i 2.g for til sidst i 3.g at være nærmest ulideligt for begge parter. Rygterne på skolen sagde, at dette scenarie havde gentaget sig klasse efter klasse med Olesen som fransklærer. Dybest set var adjunkt Olesen et ensomt og ynkværdigt menneske.

Sidst – og måske mindst afholdt af alle – var der rektor A. Arndal. Var lektor

Larsen stor af sind og krop, var rektor det stik modsatte: lille, tætbbygget med tætsiddende øjne og med brillerne sidende et stykke ude på næsen. Hans gang var underligt vrickende som følge af en rygs-kade. Det sagdes, at han gik med støt-tekorset. Han indgød frygt og respekt; rygten gik, at stillet over for at skulle give en høj elev en irettesættelse stillede rektor sig op på en stol for at opnå den rette kontakt.

Jeg tror, at en del elever havde en eller flere kontroverser med ham. Jeg husker, at jeg en gang havde vanskeligt ved at få en passerseddel, måske fordi jeg havde fået en del i den forløbne periode. I hvert fald krævede det rektors godkendelse, der dog blev givet, efter at jeg i døren til hans privatbolig havde stået og udstrålet ydmyghed. – Jeg fik ved en anden lejlighed brug for ydmyghed, lidt uretfærdigt syntes jeg. Nogle klassekammerater og jeg skulle lave elektriske fysikforsøg. Hertil skulle benyttes nogle voltmetre og ampèremetre, som stod i fysiksalen. For nu at fremskynde vores fysikrapport »lånte« vi et par apparater en søndag fra fysiksamlingen og gjorde vore forsøg på værelset og satte derefter apparaterne på plads. Fraværet af fysikapparaterne denne søndag kom rektor for øre, og jeg blev udpeget som hovedmanden i sagen og blev kaldt op til rektor til en regulær skideballe, hvori blandt andre forekom ordet »brugstyveri«. Et forsøg fra min side på bortforklaring af en så alvorlig sigtelse blev i første omgang afvist, men der skete dog ikke mere i sagen.

Den mest afholdte person på skolen var efter manges opfattelse Søren, vores pedel. Han holdt skolen i pæn og nydelig stand og var altid indstillet på at hjælpe os kostelever med mindre ting. Og altid med et

varmt smil og et glimt i øjet. Søren var ikke den, der sladrede, hvis vi havde været en tur på cykel til Skjern for at købe øl eller en lille flaske snaps, en såkaldt »kylling«, til indtagelse på værelset. Problemet lå i, at vi med vore cykler ved hjemkomsten til skolen skulle passere parken, hvortil rektor havde en panoramaudsigt og meget let kunne spotte, hvis der blev transporteret noget mistænkeligt. At købe øl hos købmændene i Tarm var ikke muligt som følge af, at skolen havde henstillet til købmændene at undlade salg til kosteleverne. Solgte de øl, kunne skolen jo komme til at springe dem over, når der skulle købes varer til skolen!

Der blev holdt fester på skolen. Hvert år var der den traditionelle skolefest; den blev holdt på Bech's Hotel, og det var nu drengenes opgave at finde frem til en pige, som de ønskede at invitere med til festen. Der var store diskussioner i skolegården blandt drengene desangående, og selv følte jeg mig meget, meget genert over at skulle gå hen til en pige i skolegården og invitere hende til skolefesten. Men det hørte med til kostskolelivet, så jeg – og andre drenge – måtte bide i det sure æble (for sådan føltes det). Det lykkedes vel også, men meget samvær med pigen til skolefesten blev det nu ikke til.

Bech's Hotel blev – før skolens store, nye sal blev bygget – også benyttet til et mere seriøst formål, nemlig skriftlig eksamen. Eksamen forløb helt efter traditionelle linier med små borde opstillet og en højtidelig stemning. Her blev der ikke fuset med uret, som tilfældet var på realskolen i Vinderup, hvor skoleinspektøren stillede uret tilbage til kl. 09.00, hvis ikke eksamensopgaverne lige var nået frem til tiden!

Den afgørende fest, festen over alle fester, var naturligvis festen i forbindelse med translokationen ved studentereksamen i 3.g. Forud var gået måltagning til studentehuen i byens førende ekviperingsforretning (den samme, som solgte skoleuniformer), prøvning af huen og endelig køb af denne ret dyre hovedbeklædning. Mine forældre deltog i translokationen og kørte efter overrækkelsen af eksamensbeviserne tilbage til Hasselholt med mine ejendele. Vi studenter blev tilbage en stund på skolen, sørgede for at slukke tørsten og begyndte så den for studenterne så traditionsrige togtur til Ringkøbing, hvor »togelevernes« forældre gav mildt gav husly, aftensmad og rødvin på karaffer. Disse forældre må have haft en engleagtig tålmodighed over for en flok drukne studenter, der gik rundt i deres haver og ind imellem dyppede fødderne i Ringkøbing Fjord for senere på natten at indfinde sig i de plagede forældres hjem, hvor vi sad og sov i lænestole og på sofaer. Når vi blev tålt lige til den lyse morgen, hang det sammen med, at traditionen nærmest bød, at vi skulle feste, til det første morgentog gik til Tarm.

Vi kom med morgentoget, mere døde end levende og stærkt berusede. Næste problem var, at vore værelser på skolen skulle være rømmet dagen efter translokationen, så der var ikke meget tid at spille. Jeg husker, at jeg forlod skolen omkring kl. 11 formiddag og nåede »på tommelfingeren« hjem i løbet af dagen. Tømmermændene var nærmest ubeskrivelige, men de kunne dog ikke ødelægge den næsten uendelige følelse af befrielse og glæde, ja nærmest lykke, over at have taget studentereksamen! Det var og vil fortsat være en af de største dage i mit liv.

53 studenter 1959 på Vestjysk Gymnasium i Tarm.

Selv om terminsprøver og den årlige eksamen var vigtige, og selv om lærerne betød meget, var også samværet med de øvrige kostelever og togeleverne selvfølgelig af stor betydning. Mine nærmeste kammerater var Thomas Elkjær, Allan Vinge Nielsen og Jørgen Jørgensen. Thomas kom fra Borbjerg syd for Vinderup, Allan fra den lille landsby Skovlund ved Ølgod og Jørgen fra Roslev i Salling. Allan var hjemmeboende, men kom af og til på skolen i fritiden. Han ejede sammen med nogle venner i Ølgod en Ford T fra 1920'erne med navnet »Rosalie«. Den fortalte han ofte om og fremviste den af og til i Tarm. Allan var et kvikt hoved og havde altid en rask bemærkning på læben og var altid parat til at hjælpe andre. Han har været praktiserende læge i sit arbejdsliv. Stubkjær var lidt afvigende fra os andre, nok den mest modne dreng i klassen. Han blev landinspektør og professor ved Landbohøjskolen. Poul Erik Nissen var en dygtig elev, der aldrig lavede noget forkert, og

han var ferm på fodboldbanen. Han blev professor i astronomi ved Københavns Universitet. Henning Grønborg-Pedersen blev uddannet dyrlæge og vendte hjem til sit hjemsovn Borbjerg som praktiserende dyrlæge hos sin far. Selv drog jeg til universitetet i Århus, hvor jeg bestod økonomisk embedseksamen som cand. oecon.

Flere af min årgang klarede sig godt senere i livet og fik gode karrierer. Det hænger nok sammen med, at vi var nogle temmelig smalle årgange, som fik lov at gå i gymnasiet, og efter studentereksamen var der plads til os på de højere læreanstalter, ligesom der var brug for de kandidater, der dimitteredes herfra. Nogle kom til forsvaret, og andre blev lærere, (over)læger, farmaceuter, ingeniører, bibliotekarer, tandlæge og præst for nu at nævne de fleste.

Et par vigtige begivenheder optog os meget i gymnasietiden:

I oktober 1957 sendtes som nævnt den sovjetiske rumfartsindretning Sputnik i

kredsløb om jorden. Den begivenhed gjorde et stort indtryk på os, og de fleste tænkte vist: hvad er status på de amerikanske rumfartsplaner? – Jeg tror, at Sputnik ikke alene kom bag på os almindelige gymnasieelever, men formentlig også bag på de amerikanske rumforskere. I hvert fald blev der meget hurtigt givet betydelige bevillinger til NASA, og den 31. januar 1958 kunne USA sende satellitten Explorer ud i rummet. Det var en spændende tid for os gymnasielever. Begivenheden bidrog selvfølgelig til interessen for at kigge gennem skolens stjernekikkert for at følge de to rumfartøjers kredsløb om aftenen.

I januar 1959 forliste Den Kgl. Grønlandske Handels nye flagskib »Hans Hedtoft«; 95 mennesker omkom. Det var en tragedie og et prestigetab af rang for dansk søfart og skibsbygning. Skibet, der var bygget til sejlads i arktiske farvande, forsvandt sporløst. Kun ganske enkelte ting fra skibet er fundet. Også den begivenhed gjorde indtryk.

Det siger sig selv, at indholdet af denne artikel bygger på helt subjektive erindringer – andre har sandsynligvis oplevet en anden virkelighed. Skulle læseren ønske at kommentere artiklen eller drøfte den med mig, er hun/han velkommen til at kontakte mig.

Noter:

1. Anskuelsesundervisning = en pædagogisk metode, som ved brug af konkret materiale søger at udvikle børns iagttagelsesevne ~ give anskuelsesundervisning i noget. Jeg husker intet fra timerne i anskuelse.
2. DMS er en forkortelse for Dansk Missions Selskab. A. Rasmussen tilhørte Indre Mission.
3. A. Lomholt: »Matematiske opgaver«, 1955, opgave nr. 160, juni 1955
4. Den samme storm bevirkede, at Vinderup Realskoles cykel-halvtag blæste omkuld og antog form af en skibsstævn!
5. Kilde: Skive Folkeblad.
6. Vi overværede en god opførelse af Anton Tjkehovs skuespil »Kirsebærhaven«.

Anders Villadsen, født 1940
Fhv. kommunaldirektør.
Byens Mose 15,
4400 Kalundborg.

Den brune diamant

Erindringer om nogle spændende ungdomsår i brunkulseventyret i Ejstrup

Af Niels Skallebæk

Da brønden løb tør

En sommerdag i 1941 løb brønden tør hos Marius Christensen Hemmet i Ejstrup. Han sendte bud efter smed Ejlersen i Faster. Da han gravede den 12 alen dybe kampestensbrønd dybere, var det mest brunkul, der kom op fra bunden. Men han mente nu ikke, at det var noget særligt, for alle vidste jo, at der i det meste af Faster sogn lå 10-15 centimeter kul under muldlaget. Og det var ikke nok til noget brunkulseventyr.

Men der blev gravet kul længere nordpå, så næste dag cyklede Marius Hemmet over til Fiskbæk Briketfabrik. På bagagebæreren havde han en sæk halv fyldt med kul fra brønden. Dem ville han gerne have driftsleder Thaysen til at se på – men det skete nu ikke lige med det samme, og sækken med kul fra Ejstrup blev foreløbig smidt hen i et hjørne i smedjen.

Fiskbæk Briketfabrik var blevet startet i 1934 – her pressede man Dania Briketter af brunkulssmuld. Driftslederen Thaysen, som var tysker, havde god forstand på brunkul. Men han kunne ikke forestille sig, at den »brune diamant« fandtes i større mængder i Ejstrup – et forholdsvis højtbeliggende sted. Der, hvor det kunne betale sig at bryde brunkullene, var mest på lavereliggende arealer. Desuden fandt

man sjældent større mængder brunkul i lerjord som i Ejstrup – de fandtes mest i arealer med sandjord.

Men Ejstrupperne var nu altså blevet interesseret. Der blev skrevet i avisen om brønden i Ejstrup, der løb tør for vand, og at der måske var brunkul. Marius Hemmet blev da kontaktet af en mand, der hed Samberg, som arbejdede i et brunkulsleje i Nr. Vium. Her var to københavnere, Hesselbjerg og Hvalsø, engageret til at passe pumpe-anlægget i Fischer Simonsens leje. Der blev skrevet meget i aviserne om brunkulseventyret – og da man nu i kantine i Nr. Vium læste om, at der måske var fundet brunkul i en brønd i Ejstrup, bad de Samberg om at komme til at snakke lidt med de folk i Ejstrup. Han boede i Skjern. Hver morgen cyklede han på arbejde i Nr. Vium. Han aftalte så med Marius Hemmet, at han ville gøre holdt en dag, når han nu alligevel cyklede gennem Ejstrup.

Den første, han talte med, var min far Christian Pedersen og hans nabo Kristian Jensen. Samberg var sådan en flink mand, og det var meget spændende alt sammen – det drejede sig jo ikke bare om en prøveboring, men også om rettighederne til at grave kullene op.

De fandt ikke ret meget kul i min fars jord, ikke så meget, at det kunne be-

tale sig at bryde dem. Men hos naboen Kristian Jensen var der kul – meget kul! Almindeligvis et ca. 4 meter tykt lag brunkul – i en dybde af 1,5-7 meter. I et lille område fandt de brunkul i et lag på ikke mindre end 11,2 meters tykkelse.

Så begyndte vi jo at tro, at der virkelig var store muligheder i Ejstrup-området. Vi vidste dog også, at det blev man ikke millionær af – staten havde skarp kontrol med priserne, og de lå fast: 1 krone pr. ton til landmændene, som ejede jorden, men når brunkullene var læsset på jernbanevogne på det ladespor, der blev bygget, så købte staten kullene for 17, 19 eller 21 kr. pr. ton, alt efter kvalitet. I Ejstrup var kvaliteten som regel i top, så her blev brunkullene næsten altid solgt for 21 kr. pr. ton.

Da tyskerne kom

Det var 2. verdenskrig og den tyske besættelse af Danmark, der pludselig gjorde brunkulsgravningen interessant. Krigen havde standset importen af de gode over-

søiske kul – og skulle vi holde varmen i de kolde krigsvintre, skulle vi finde nyt brændsel under vores egen muld.

Jeg var 18 år, da tyskerne kom den 9. april 1940. Jeg tjente på den tid på en gård i Faster, og den 9. april havde jeg som sædvanligt været tidligt oppe – jeg var i fuld gang med arbejdet kl. 5.30, da jeg så en masse tyske flyvemaskiner flyve lavt hen over markerne, ja kun godt og vel i træhøjde, i nordlig retning. Hvad det betød, fik jeg først at vide op ad formiddagen, da en af mine kammerater kom forbi – han gik på gymnasiet, men her blev alle sendt hjem, efter at de havde fået at vide, at tyske soldater havde besat Danmark.

Besættelsen kom ikke øjeblikkeligt til at betyde noget for mig, og jeg fortsatte mit arbejde i Faster. I november kom Niels Holk og sagde til mig, at Chr. Søndergaard i Borris gerne ville fæste mig for det næste år. Jeg skulle køre det første spand heste, men være andenkarl, da forkarlen samtidig skulle være fodermester, og det

Herlige og brave kammerater blandt brunkulsarbejderne – og mystiske gæstearbejdere med vabler på bænderne.

var jeg godt tilfreds med. Det var jo ikke så langt fra mit hjem, så jeg cyklede gerne hjem søndag formiddag, når vi var færdige i stalden, men jeg fik også ofte en ekstra fridag.

Niels Holk købte kreaturer op til Chr. Søndergaard; han samlede dem mandag morgen i sin gasdrevne lastbil – og efter tidens skik blev kreaturerne betalt, når de var på lastbilen. Så jeg havde gerne 5.000-7.000 kr. med til ham om søndagen, så han kunne betale kontant.

Kreaturerne blev kørt til Grindsted. Chaufføren var en ældre mand, der i øvrigt også havde telefoncentralen i Borris, og når han kørte til Grindsted, var Chr. Søndergaard gerne med – han var salgsleder i Grindsted.

Jeg begyndte som andenkarl hos Chr. Søndergaard, men efter 8-9 måneder købte forkarlen Anders Møller Nielsen en gård i Klokmose, og så var jeg forkarl hos Søndergaard året ud og næste år med – det sidste år fik jeg 1.400 kr. i løn.

Da flyet ramte kirketårnet

Tyskerne var her, men vi var jo ikke i verdensbegivenhedernes centrum og havde ikke så meget med dem at gøre. Og alligevel glemmer man jo ikke den dag, da en tysk flyvemaskine ramte kirketårnet i Trolldhede.

Jeg kørte ajle ud den dag på en mark ikke langt fra Trolldhede, så jeg så også flyvemaskinen kredse lavt over landskabet. Det var ikke usædvanligt at se tyske fly, men pludselig så jeg en røgsky fra flyet, da det havde ramt kirketårnet og styrtede ned på kirkegårdspladsen.

Piloten overlevede styrtet, og de første, der kom hen til vraget, var en flok børn og en af landevejens færende svende. – Han

rodede i pilotens lommer og fandt noget chokolade, som han gav til børnene. Men der var noget, der interesserede ham mere end den forulykkede pilot, nemlig hans støvler. Dem kunne han godt bruge, så dem tog han. I et års tid så man ikke mere til ham, men så dukkede han pludselig op i dagslyset, nu som arbejder i brunkullejet i Ejstrup – usædvanlig at se på, for hans hår var klippet meget kort.

I november 1942 flyttede jeg hjem til Ejstrup for at være karl hos mine forældre. – Vi var tre sønner, som skiftedes til at være hjemme, men nu var mine to ældre brødre begge blevet gift, så det var min tur til at hjælpe far derhjemme. Midt i det hele skulle jeg på session, og jeg blev udtaget til Livgarden. Men indkaldelsen lod vente på sig i årevis – de danske soldater var blevet sendt hjem på grund af den tyske besættelse. Men i Vest- og Midtjylland var der brug for arbejdskraft, så det varede ikke længe, før jeg selv var i brunkullene det meste af tiden.

Netop på den tid begyndte de med de rigtige prøveboringer, der skulle kortlægge brunkulsforekomsterne i Ejstrup. Trods den faste pris kunne det blive til store penge, så de ville ikke grave i blinde – de ville vide præcis, hvor det kunne betale sig at grave. Jeg var med til prøveboringerne, et meget spændende arbejde, hvor vi med skylbor borede efter kul helt ned til 20 meters dybde. I hver boring målte vi, hvor dybt nede kullene lå, samtidig med at vi fik gjort præcise notater om både overjordens og kullagets tykkelse. Vores boreformand, der var vores gode ven, var rigtig i sit es, når direktøren kom på besøg for at orientere sig – vi gik jo med den

konkrete viden om den kulmængde, der var. Rigtig spændende blev det, når vi så gav os til at finbore – med en indbyrdes afstand på 10 meter. Her fik vi helt præcise tal for, hvor det kunne lønnes sig at indlede gravningen, hvor dybt nede kullene lå, og hvor meget vi kunne regne med, der var at hente.

Det var meget interessant, men også et strengt arbejde. Vi brugte en håndpumpe, som sad på et kar med et 1 tomme-rør med en mejsel i enden til at løsne brunkullene i bunden af borehullet, mens der var tryk på vandet. Borede vi igennem en sandrevle, som trak vand, hældte vi kogøgødning ned i pumpevandet, og dermed tætnede vi det vandsugende lag; det skulle være helt tæt, så alt kom med op – så kunne vi meget nøjagtigt sige, hvor tykt kullaget var.

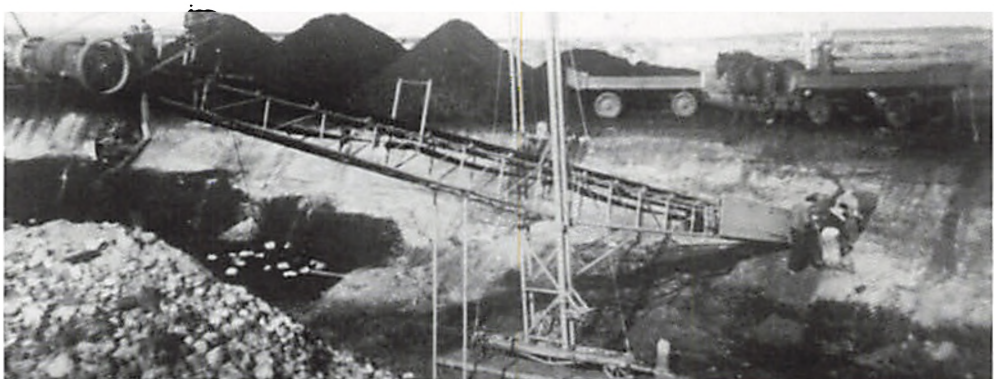
Da de første brunkul kom op

I vinteren 1943 kom de første brunkul op i Ejstrup. Det var en stor dag for os

allesammen. Hesselbjerg og Hvalsø holdt indvielsesfest, og min far og mor var inviteret med. De fik kaffe med brød – og et enkelt glas kirsebærvin. Men ingen spiritus! Der blev holdt tale af statens tilsynsførende, som hed Grand. Han fortalte om den sorte og den brune diamant – hvordan de lignede hinanden, og hvor forskellige de også var.

De første brunkul, der blev hentet op, lå under kun 2 meter overjord, så dem trillede vi lige op med trillebør. Men det var et omstændeligt arbejde – og Hesselberg og Hvalsø viste sig ikke at have nogen særlig ekspertise, så det varede ikke længe, før tørre lommemesmerter tvang dem til at opgive gravningen og overlade brydningen til firmaer, der havde mere forstand på det og bedre udstyr.

Der var penge i brunkullene, men da priserne lå fast, var der ingen lodsejere, der blev rigtig rige. Det sørgede skattevæsenet også for, for gik de tjente penge lige ud i

De første brunkul blev fejret med kaffe og brød – og et enkelt glas kirsebærvin.

forbrug, blev de beskattet hårdt. Derimod kunne landmændene med fordel bruge pengene til at købe supplerende jord eller en ny og bedre gård, hvis der var meget brunkul under mulden.

Det var heller ikke uden risiko. – Var uheldet ude, f.eks. når en udgravning blev fyldt med vand hurtigere, end det kunne pumpes væk, kunne selv magtfulde entreprenører gå fallit.

Og alligevel oplevede købmand Hansen i Astrup, at Hvalsø en dag kom ind i butikken og købte en pakke cigaretter, der dengang kostede 40 øre – og betalte med en check på 20.000 kroner!

Da Hesselbjerg og Hvalsø havde givet op, blev det et entreprenørfirma fra Århus, Laumann & Haugaard, der blev engageret til at fortsætte brydningen i Ejstrup. De kom med en transportør til at fjerne overjorden, der nu havde en dybde på 5-8 meter. Det var noget af en kunst at køre med en sådan transportør, der var 25 meter lang og havde motoren monteret i den yderste ende. Den var meget tung, men når den skulle flyttes, kunne det kun ske med håndkraft.

Vi gravede i helt løs jord, som var meget vandtung, og det kunne ske, når vi mødte om morgenen, at hjulene var sunket mere i den ene end den anden side, så transportøren hældede lidt faretruende. Så måtte vi have fat på en »kaffemølle« – en dunkraft, der kunne få det hele løftet på plads, inden vi kunne køre ordentligt igen.

En dag skred en tung lerklump på ca. 3 kubikmeter ned og slog transportøren skæv. Laumann blev fnysende gal og insisterede på, at transportøren skulle skilles ad nede i graven og bæres op stykke for stykke. Det hele skulle køres til stationen i Borris og sendes med toget til Århus for

at blive repareret – det kom til at koste 70.000 kroner, og vi fik først maskinen samlet igen tre uger efter.

Alle folk i graven på tre nær blev fyret imens. Da vi fik maskinen tilbage fra værkstedet i Århus, skulle vi selv rette den til, meget nøje, for kørte den ikke præcist, ville det lange gummibånd blive ødelagt – og den slags kunne man ikke få erstattet i disse krigsridere. I to dage baksede vi med dunkrafte, stålwirer og hammere, men så kunne den også køre igen.

Arbejde til 3-400 mand

I 1944 var der ved at være rigtig gang i kulbrydningen i Ejstrup – ikke bare på Kristian Jensens jord, men også hos Marius Hemmet og Vilhelm Poulsen. Ikke alene Fiskbæk Briketfabrik og Oskar M. Haugaards firma fra Århus, men også entreprenørfirmaet Hoffman & Sønner gravede i Ejstrup-området. I det hele blev der travl beskæftigelse til 300-400 mand fordelt på de tre store lejer og nogle få mindre.

Hoffmann & Sønner kom med den helt store udrustning – en spande-kædemaskine, der kunne grave effektivt og hurtigt og to lokomotiver med hver 20 vogne. Hver vogn kunne læsses med to kubikmeter overjord eller brunkul.

Vognene blev dybt nede i graven læsset af 20 mand. Det tog dem ca. 40 minutter at læsse hvert træk. Halvvejs oppe blev der lagt et skiftespor, hvor det fyldte træk passerede det tomme træk, der var på vej ned efter nyt læs. Det var gerne Morten Bjerg fra Dejbjerg, der betjente sporskifterne. På vej op måtte de også drysse sand på skinnerne lige foran lokomotivets hjul, meget fint hvidt sand, så man var sikker på, at hjulene ikke snur-

Et hårdt og risikofyldt arbejde var det i lejerne. 300-400 mand havde her i de sidste krigsår fast arbejde.

rede rundt på skinnerne uden at trække – det var nødvendigt, når de 20 tunge brunkulsvogne skulle kunne trækkes de mere end 20 meter op. De kørte al overjord op i en stor tip, der stadig ligger langs med FASTERLUNDVEJ. På grund af faldet i terrænet kunne den blive 25 meter høj, og alligevel gik det nedad det sidste stykke vej, når overjorden skulle tippes af. Det skete da også flere gange, at vognene hoppede ud af koblingen, og så løb de med mægtig fart ud over kanten og 25 meter ned – med fuldt læs! Efter et sådant uheld var det ikke rart at skulle rydde op – der skulle man tage fat med skovl og bare næver.

Der var anlagt en svellevej til hvert kulleje, og da det var lerjord, var det også nødvendigt med en god vej omgivet af en grøft, hvor det oppumpede vand fra kulgraven fik afløb.

Et trygt fællesskab

Nu var også Fiskbæk Briketfabrik kommet i gang i Ejstrup-området, og der var efterhånden flyttet mange familier derud. Nogle af dem boede meget primitivt, og vi havde også en ret hård vinter i disse år, så kakkellovnen var gloende – men der var jo også kul nok.

Det var også spændende at være sammen med alle de interessante mennesker, som kom fra nær og fjern for at grave brunkul. Jeg husker f.eks. Villy Røper, hvis bror var kongelig operasanger. Han kunne fortælle historier og blive ved i dagevis. Bl.a. om alt det, han havde oplevet, da han var bryder i København. Men der var også mange andre dejlige folk imellem. Jeg kendte dem alle, da jeg også færdedes meget iblandt dem i min fritid. Når vinteren blev særlig hård, var der mange, som fik ærinde ind til min

mor. – Hun tog venligt imod dem, der fik man lidt varme i kroppen.

Med så mange arbejdere blev der efterhånden indrettet en spisekantine, tre sovesale, et fritidshjem og en lille købmandshandel. Folkene havde altid penge, i hvert fald når der havde været lønningdag. Det store problem var, at man ikke kunne købe ret meget for pengene. Der var en udbredt knaphed på varer på grund af krigen, men for nogen slap pengene alligevel op, for der blev spillet meget flittigt på 6'eren.

Kammerater med vabler på hænderne

Vi havde en god kontakt med dem alle, vi gik meget i fritidshjemmet. Der var meget rart at være, og det var meget hyggeligt at sidde der om aftenen og snakke stilfærdigt med dem, der kom der. Også med en del kammerater, som vi faktisk ikke skulle spørge for meget ud – her var de brunkularbejdere som vi andre, men i virkeligheden var de f.eks. politifolk eller præster eller andre, som helt bogstaveligt var gået under jorden for ikke at risikere at blive taget af tyskerne.

Det vidste vi godt, men det snakkede vi ikke så meget om. Den slags kammerater dukkede pludselig op – eller rejste pludseligt igen efter en tid. Vi lagde godt nok også mærke til, at de slet ikke var så særlig gode til at grave brunkul, eller at de fik vabler på hænderne – det fik vi andre jo ikke. Men det var en uskreven regel, at det snakkede vi ikke om – vi hjalp dem blot, hvor vi kunne.

Ansgars mange penge

Selv om mange spillede flittigt på 6'eren – og undertiden tabte store summer, så var der andre, som var bedre til at holde på deres penge. Jeg husker f. eks. en dag, da Snap –

ja, han hed egentlig Frederik Hansen – og Jens Luff kom til at diskutere, hvor mange penge mon Ansgar havde på sig. Han hed egentlig Jens Ansgar Simonsen, og han gjorde ingen hemmelighed af, at han ikke brød sig om cheks – han ville have sin løn udbetalt i kontanter. Og dem havde han altid på sig.

Snap og Jens Luff gættede hver sit beløb, og de væddede en kasse øl om, hvem der kom nærmest – så tog Ansgar sine penge frem og talte dem op. Da han havde nået 7.000 kroner, var væddemålet afgjort – men han blev ved med at hale pengesedler op af lommen.

Vi havde dengang det dejligste lille træhus der ved lejerne – her havde Henny travlt, for hun fandt på at sy for de mange fruer, der også boede der. I en lang periode boede der 20-30 familier i området, ikke altid særlig komfortabelt, men som regel så rent og pænt, som de nu engang var muligt. Vand hentede de på gårdene rundt om – elektrisk lys var der ingen, der havde, men der var et trygt fællesskab, så kunne man godt leve med, at der manglede lidt stads. Henny var meget afholdt i dette nabolag. Hun var dygtig og meget efterspurgt som syerske. Men hun havde lært det på Frk. Laursens Tilskæreskole i Skjern, hvor hun både var tilskærerske og syerske. I Ejstrup fik hun nok at lave. – Jeg husker f.eks. en dag, da der hang hele fire lange festkjoler på rad og række klar til levering, deraf en flot brudekjole.

De lange brunkulstog

Statsbanerne havde lagt et spor fra Trolldhede Station til Nr. Vium, og da kullejerne ved Ejstrup viste sig at rumme en masse brunkul, blev sporet forlænget fra Nr. Vium til Ejstrup. Det var med sine 11

kilometer det længste sidespor, de danske statsbaner havde. Og Trolldhede Station var i en periode en af landets allermest benyttede jernbanestationer i hele landet, hvad godsmængderne angik.

Ejstrup-sporet blev lagt på en speciel måde – i samarbejde med Hoffman & Sønner, som skulle have to store dampgravemaskiner ud til Ejstrup. Det var et par kolossale maskiner, som vejede 70 ton. De bevægede sig langsomt på jernmadrasser, så de jævned jorden foran sig, efterhånden som de kom frem – samtidig med, at Michael Christensen sørgede for at forsyne dem med kul og vand, som der var brug for i store mængder. Denne transport tog 3 uger.

Da de kæmpemæssige gravemaskiner kom i position, stod de på kullene og gravede i store mundfulde overjorden op og læssede den på tipvogne. – Maskinerne tog

to kubikmeter i én kæbefuld, så når de tog fat, skete der noget.

I kølvandet efter gravemaskinerne lagde Statsbanerne så deres ladespor fra Nr. Vium til Ejstrup. Hoffman & Sønner anlagde samtidig sit eget tipvognsspor sådan, at hvert tog med 20 vogne – hver med to kubikmeter – kunne køres op på en læsserampe, hvorfra tipvognene kunne losses direkte ned i Statsbanernes store åbne jernbanevogne.

På denne måde blev der læsset 20-23 jernbanevogne hver dag. På samme måde blev der i de andre kullejer læsset 6-8 jernbanevogne dagligt.

Hver morgen ved 7-tiden – 7 dage om ugen – kom Statsbanernes store lokomotiv fra Trolldhede og hentede de fyldte vogne. Vi kunne godt mærke, at der skulle et mægtigt ryk til at sætte det lange brun-kulstog med 28-30 fyldte vogne i be-

Ned i brunkulsgreven – med mere end 7.000 kr. kontant i lommen.

vægelse – især når vognene faktisk ofte havde overlæs. Mange af jernbanevognene blev fra Troldhede kørt til Bramminge, hvor de blev vejjet, og så fordelt til de forskellige afgangene. Dampcentralen i Esbjerg – i dag hedder den Vestkraft – tog en stor del af vognene hver dag. – Her brugte man 1.100 ton om dagen. Der blev desuden kørt næsten lige så megen brunkul fra Ejstrup i lastbiler. Store mængder blev kørt til Fiskebæk Briketfabrik til fremstilling af Dania Briketter, men der kom også lastbiler fra alle egne af landet.

72 timers arbejdsuge

I en periode i 1944 havde jeg job i et mindre firma, entreprenør Simonsen fra Herning, som gravede i Agner Frandsens jord. Jeg var efterhånden velkendt i kullejerne, og det var en let sag for mig at få en af de bedste pladser – her havde jeg et godt job som fyrbøder og smører.

Jeg begyndte hver nat ved midnat og arbejdede i 12 timer – det blev til 72 timer om ugen. I denne periode var jeg på fast ugeløn – 150 kr., men det var jo også mange timer og skiftevis dag og nat. Jeg var ikke i fagforening, så der var mange alvorlige miner omkring mig, når jeg som ny mand kom ind og fik et ønskejob og fast ugeløn.

Men det var ellers robuste og hårdføre mænd, f.eks. pumpemesteren Otto Hus – en stor og stærk mand. En tidlig morgen fik han en fod i klemme, da gravemesteren drejede maskinen for at sænke grabben ned på jorden. Gravemesteren syntes nok, at Otto Hus havde stået lidt for tæt på grabben, så han løftede den igen – og Otto Hus trak foden til sig. Han gav ikke et kny fra sig, men gik stille og roligt hen og tog sin cykel og kørte op til købmand

Mommne Pedersen i Ejstrup for at spørge efter sin bror Niels Hus, der var statens tilsynsførende i lejet.

Nu kunne de godt se, at det vist ikke var så godt fat med pumpemesteren – overlæderet på hans træsko var i stykker, og det blødte betænkeligt fra foden. Otto Hus måtte køres til sygehuset – med et par tæer færre, end han havde, da han stod op den morgen.

Firmaet havde ikke nogen forsikring mod den slags ulykker, det var for dyrt – men han stillede sig tilfreds, da de tilbød ham et bedre job som formand. Til sidst gik det galt for firmaet – pengene slap op, og alle maskiner blev hentet. De 10-12 arbejdere, som undgik at blive fyret, fortsatte med at hente kul op – men nu med trillebør. Og der var lang vej op med kullene. Vi havde lagt tre broer ud oven over hinanden, den øverste på 25 meter, den mellemste på 17 meter og den nederste på 8 meter. De fleste havde vænnet sig til den smalle tur over broerne med trillebøren fyldt med kul – smal, for broerne bestod af tre forskallingsbrædder lagt ved siden af hinanden, og så skulle man sørge for at holde trillebørens hjul på det midterste bræt. Her skulle vi altså holde tungen lige i munden, og det kunne de fleste af os; men der var en fynbo, som aldrig fik styr på sine nerver til turen over den øverste bro – han nærmest kravlede over broen og skubbede trillebøren forsigtigt foran sig.

Vi sled i det for 1,20 kr. pr. time. Så længe det varede, for til sidst kom Oskar M. Haugaard fra Århus og overtog gravningen. – Han skulle have folk, så han satte straks lønnen op til 2 kr. pr. time, men han havde sine begrænsninger: Han måtte ikke ansætte folk fra de andre lejer i området.

Tyskerne skød til måls

I begyndelsen af 1945 havde tyskerne besat Kristian Jensens gård. Han havde solgt den og i stedet købt en stor og god gård, Svanholm ved Horsens.

Nu blev hans gamle gård i Ejstrup brugt af den tyske værnemagt til skydeøvelser med skarpt. Der var et lille krat lige ved mit hjem. Derfra skød tyskerne efter mål i brunkullejet – lige der, hvor vi arbejdede 10 meter længere nede. Men tyskerne havde dog i det mindste stillet en vagtpost op, som skulle passe på, at vi ikke kom op, mens de skød med skarpt.

1945 blev således endnu et begivenhedsrigt år. Danmark blev befriet, men kullene blev stadig brudt – også i Ejstrup. Desuden blev 1945 det år, da jeg fik fast arbejde på Fiskbæk Briketfabrik.

I den meget hårde vinter 1946-47 blev samtlige lejer enige om at standse alt arbejde 10 dage i julen. Det var så hård en vinter, at alt arbejde var besværligt. Men pumperne skulle jo passes og holdes i orden, ellers ville gravene jo blive fyldt med vand. Så kom vores formand Robert Bjergbæk hen til mig og spurgte, om de ikke kunne leje mig til at passe alle pumper. 11 pumper i alt! Jeg kan godt forstå min fars uro dengang, da jeg – ene mand – drog af sted ved midnatstid i bælgravende mørke og på isglatte stier på en halvanden times runde til alle de 11 pumper for at være sikker på, at de alle kørte, som de skulle.

Jeg havde tjent godt i brunkullene. – Den vinter kunne jeg købe Anne og Christian Ludvigsens dejlige hus for 7.000 kroner. Så jeg var vel forberedt på at gifte mig med Henny om foråret, da vinteren omsider fik ende – og så fik vi alle tiders varme og tørre sommer. Det var en som-

mer, der fik sveden frem, og da ingen havde badeværelse, cyklede vi sommetider til Astrup Mejeri for at bade. Det var den krone værd, som det kostede, for vi var kulsorte og svedige, da vi åbnede for vandet – og det var bare dejligt at få det hele skyllet af. Den sommer lavede vi selv vores egen badekabine ved at stable sveller oven på hinanden i to meters højde og ved at anbringe en blikbalje til 1000 liter vand øverst. Et grundigt bad her, mens solen varmede, var også en uforglemmelig oplevelse.

Ulykken

Den sommer skete der også noget, som vi heller aldrig vil kunne glemme – en grim ulykke i Hoffmann & Sønners leje i Ejstrup, da en 60-70 meter lang kulkant væltede ned over 22 arbejdere nede i gravens bund. De var ved at fylde de store tipvogne – og de havde koblet vognene fra hinanden for at få bedre plads. Det var deres held, for ellers havde ingen af dem kunnet komme væk, da omkring 3.000 kubikmeter jord og kul pludselig væltede ned over dem. Jeg arbejdede da i Fiskbæk-lejet ca. 100 meter derfra, da et lokomotiv rullede igennem lejet, mens fløjten gik ustandseligt for at kalde folk til hjælp. Ingen kunne sige, hvor mange der savnedes, for mange af de arbejdere, som var sluppet uskadt op af kulgraven, havde skyndt sig hjem til kone og børn.

Det var en mærkelig stemning – der blev ikke mælet mange ord, man hørte faktisk kun lyden af de 70-80 skovle, hvormed vi desperat gravede så hurtigt vi kunne i håb om at nå at grave dem fri. For tre kammerater kom vi for sent – to af dem var tilrejsende børster, som hed Ejnar og Anders, den tredje var Arne Kirkegaard

Gode kammerater var vi. Fællesskabsfølelsen prægede os alle i det ikke usfarlige arbejde i lejerne.

fra Faster Kirkeby. Et hårdt slag for hans kone og fire børn. For os alle var det hårdt, for det var gode kammerater, som vi havde lært at kende rigtig godt og satte stor pris på.

I 1947 forlod Henny og jeg Ejstrup for at overtage den gård i Gundesbøl, der skulle blive vort hjem i de næste 30 år. Dermed begyndte et nyt livskapitel for os. Jeg indrømmer gerne, at det var lidt svært at tage

afsked med alle de gode kammerater, jeg havde fået i de spændende år i brunkulslejerne. Man vil måske forstå det, når jeg fortæller om kammeraternes sidste gestus. – Da vi skulle drage af sted, fyldte kammeraterne en lastbil med brunkul, kørte den til Gundesbøl og læssede den af ved vort brændeskur som en passende afskedshilsen – den første vinter skulle vi i hvert fald ikke fryse.

Niels Skallebæk.
Født 1923 i Ejstrup, Faster sogn.
Fhv. brunkulsarbejder,
gårdejer og arbejdsmand
ved Egvad kommune.
Lønhøjvej 68, 6880 Tarm.

Kaj Munks sidste timer

Af Jens Kristian Lings

Dramatikeren Kaj Munk blev martyr, og interessen for ham som en sådan lever godt verden over. Måske er netop hans martyrium årsag til, at der stadigvæk opstår nye rygter om en forudgående lidelseshistorie? Hans sidste timer er aldrig blevet overbevisende beskrevet. Sidst har jeg hørt, at en nu afdød sygeplejerske på Silkeborg Sygehus så, at Kaj Munks lig var uden negle.

I sin bog fra 1993 om mordet refererer Bjarne Nielsen Brovst udførligt den enkelte morders udsagn under de senere forhør, hvilket forvirrer læseren, fordi de fire (Söhnlein, Schwerdt, Nebel og Carstensen), man fik fat i, alle er store løgnere.

Generelt kan man ikke stole på deres oplysninger og forklaringer. Ingen af dem har f.eks. skudt Kaj Munk. De udpeger alle to af de andre. Det skal tilføjes, at selv om mordet fandt sted i klart måneskin, kan det have været svært for den enkelte at skelne skarpt. Dertil kommer, at forhørene fandt sted næsten to år efter drabet. Hvor mange kan huske præcise detaljer så længe efter en hændelse?

Hvad foregik der mon i bortføernes bil? Hvorfor lå Kaj Munks lig i den nordre vejgrøft på Hørbylunde Bakke, når bilen kom fra vest? Og hvordan kunne køreturen fra Vedersø til Århus vare næsten 6 timer?

I årenes løb har der blandt mange andre verseret rygter om, at Kaj Munk skulle have snakket en del med både Nebel og Schwerdt, inden de nåede Herning, at han skulle have fået en giftsprøjte i bilen, og at

han skulle have været til afhøring og endog udsat for tortur på Silkeborg Bad, hvor den tyske øverstkommanderende, general Hermann von Hanneken, fra november 1943 havde hovedkvarter.

I et familiealbum, som general von Hannekens enke overlod til et barnebarn, lå en amerikansk artikel¹, hvori der bl.a. står: »Kaj Munk, great pastor and patriot, lost no time giving Hanneken a Danish answer in these few words: »I would rather see the relations of Denmark deteriorate with Germany than with Christ«. Senere i artiklen står: *Crowning infamy was the assassination of Doctor Munk. The fearless pastor was taken to Hanneken's headquarters supposedly for questioning. The following morning his mutilated body was found in a public park.*

Artiklen havde ingen kommentarer på sig, hvilket kan betyde, at von Hanneken, hvis han selv har anbragt den i albummet, har accepteret fremstillingen.

Formålet med min undersøgelse af Kaj Munks sidste timer er at få klarhed over hele forløbet, og at få aflivet eller bekræftet

rygterne om besøg, forhør og tortur på Silkeborg Bad.

Efter at have fundet frem til Rigsarkivets materiale og det, Statsadvokaten har afleveret til Landsarkivet i Viborg, har jeg nu læst både politirapporten, vicepolitichef Otto Himmelstrups mange undersøgelsesresultater fra dagene umiddelbart efter mordet, ligsynserklæringen, obduktionsrapporten og afskrift af forhørsprotokollerne fra de senere retssager. Min mistanke om, at bilen med Kaj Munk har været en tur omme ad Silkeborg Bad, er derved vokset betydeligt.

Det eneste, jeg er helt sikker på, er, at de fire ovenfor nævnte personer og Gföller var med i Vedersø Præstegaard for at hente Munk, at Munk blev placeret på bagsædet mellem Nebel og Schwerdt, og at alle var med på Hørbylunde Bakke, da mordet fandt sted. Resten kan man ud fra de forskellige udtalelser om det ene og det andet og en slags sandsynlighedsberegning endnu kun gisne om.

I det følgende vil jeg forsøge at *rekonstruere* hændelsesforløbet. Måske kan en sådan rekonstruktion fremkalde nye oplysninger i sagen?

Mildner (chefen på »Dagmarhus« i København) udarbejdede en liste over emner, der egnede sig til brug for tyskerne mod terror. Kaj Munk var på denne liste. Mildner og Best drøftede aktioner. Best foreslog sprængning af Det Kgl. Teater, men Mildner foretrak at likvidere Kaj Munk, som han og andre anså for at være en af modstandsbevægelsens åndelige ledere (havde han mon fået en (in)direkte bekræftelse af dette fra f.eks. en dansk samarbejdspolitiker?). Himler sendte plud-

selig besked til Mildner om, at Kaj Munk skulle »under observation«, hvilket betød, at han skulle fjernes. Hvad sporede mon Himler ind på Kaj Munk? Havde han haft Mildners liste til gennemsyn og måske fået et dansk tip?

Til at udføre likvideringsopgaven indkaldte Mildner SD-lederen (SD = Sicherheits Dienst) i Esbjerg, Söhnlein, fordi Vedersø lå i hans distrikt, og fordi han talte flydende dansk. Han vægrede sig ved personligt at skulle skyde Munk med henvisning til, at han psykisk ikke kunne klare sådan noget. Det bøjede Mildner sig for og sagde, at det skulle scorzenyfolk nok gøre (Otto Scorzeny befriede Mussolini og uddannede »terrorister«. Tre af Vedersømorderne, Schwerdt, Nebel og Gföller, var scorezenyfolk). Söhnlein skulle undersøge og planlægge mordet. Schwerdt skulle derpå lede selve aktionen.

Den 20.12.1943 var Söhnlein (efter at han var blevet maskeret i Tyskland ved at få hår og skæg affarvet) i Vedersø for at undersøge vejforholdene m.m. Han kom på cykel. Under sit besøg hos Præstegaardens forpagter sagde han, at han var rejsende i papir og kontorartikler.

Den 30.12.1943 var general von Hanneken, Pancke og Best til frokost og »stovask« hos Hitler i »Ulveskansen«. De fik ordre til hårdhændede gengældelsesaktioner (clearingmord) i Danmark: »Mord på tyskere og tysksindede danskere skulle gengældes med tilsvarende foranstaltninger«. Best underrettede naturligvis Mildner og hauptsturmführer Hans Pahl om denne »opsang«.

Forsøg på rekonstruktion

Den 3.1.1944 mødes de fem mordere på »Husmandsskolen« i Odense sammen med

Hans Pahl for at planlægge drabet på Kaj Munk. Hans Pahl medbringer et nummer af »Billed Bladet« med billeder af Munk-familien. Nebel nægter da af hensyn til børnene at skyde Kaj Munk ned i hjemmet. Desuden var den metode netop mislykkedes for dem, både da de skulle likvidere Chr. Damm og Ole Bjørn Kraft.

Ingen af morderne bryder sig om at skulle myrde Kaj Munk, fordi han ikke blot er en betydningsfuld person, men også er præst. Især er Schwerdt utilfreds, hvilket Pahl ringer til Mildner om i forsøg på at få ordren annulleret. Han får klart afslag.

Uden enighed om drabsmåden kører de fem af sted i en sølvgrå Opel Kaptajn, som var stillet til rådighed af Mildner.

Morderne overnatter i Herning på Missionshotellet og Gregersens Hotel og slapper af næste dag. Gruppeleder Schwerdt ringer hen på dagen til Mildner i endnu et forsøg på at slippe for opgaven. Han får et klart afslag og endog ordre til at udføre drabet samme dag.

Kl. ca. 16.15 får de benzin på ved Herning Motorkompagnis tank. De bestiller 35 liter. Lærling Erik Madsen fylder på, men tanken er fuld efter godt 30 liters påfyldning. Resten kommer han i en dunk, som de derpå forærer ham.

Kl. 18.11 ringer Söhnlein fra en kiosk i Ringkøbing til nr. »Ulfborg 3v« (Kaj Munks nummer) og konstaterer, at Kaj Munk er hjemme.

På turen fra Ringkøbing til Vedersø kører de i forskellige retninger for at undersøge, hvordan de lettest og hurtigst kan komme væk fra præstegården. Nogle steder er der en del sne. De dækker nummerpladen til med en klud og bliver undervejs enige om ikke at skyde Kaj Munk ned i hjemmet,

Kaj Munk.

men at bortføre ham til en skov et godt stykke derfra.

De ankommer kl. 20. Kaj Munk sidder og taler i telefon med sagfører Dalgaard-Knudsen, Ringkøbing. Munk afbryder samtalen med ordene: »Tyskerne er her!« Bemærkningen overrasker ikke Dalgaard-Knudsen synderligt, fordi han ved, at rigtig mange har tyskere indkvarteret. Söhnlein, Schwerdt og Nebel går ind. Gföller bliver siddende ved rattet, og Carstensen står vagt og gænger tjenestepigen Thyra ind, da hun kommer ud for at hente hjælp. Söhnlein har et dansk politiskilt med krone på. På bagsiden står »Reservepolitiet«. Schwerdt har et tysk politiskilt, som han formodentlig har lånt af Carstensen, der

havde været kriminalassistent ved grænsepolitiet i Flensborg.

Munk har i pressen dagen før hørt om de mislykkede skudattentater mod Chr. Damm og Ole Bjørn Kraft og ved, at turen nu er kommet til ham. Derfor bliver hans sidste ord til Lise: »Stol på Gud!«

De kører fra præstegården kl. ca. 20.15. På bagsædet sidder fra venstre: Nebel, Kaj Munk og Schwerdt. Da de har kørt lidt, siger Kaj Munk: »Hvad vil I med mig?« »Du skal likvideres!« svarer Söhnlein kort. Munk bliver tavs og synker ind i sig selv. Senere fryser han, selv om han både er iført gummistøvler, overfrakke, halstørklæde og skindhue med øreklapper og skygge og sidder midt imellem to mænd. Han får sit medbragte uldne, blå tæppe over sig.

Da Nebel tror, at likvideringsordren er kommet fra Schwitzgebel, Gestapo-chefen i Aarhus, fordi de bagefter skal aflægge rapport til ham, foreslår han, at de afleverer Munk dér. Det afvises, fordi ordren er kommet fra Mildner. Så får Söhnlein den idé at forsøge sig hos von Hanneken på Silkeborg Bad. Han tror pludselig, de endog kan glæde von Hanneken ved at hjælpe ham til på så markant vis at efterkomme Hitlers og Himlers ordre. Da de alle helst vil være fri for at likvidere Munk, enes de om dette tredje og sidste forsøg på selv at slippe. Lige før Silkeborg drejer de til højre mod Lysbro.

Mens Söhnlein søger foretræde hos von Hanneken, som måske er ved at gå i seng, står Carstensen (som han også gjorde i Vedersø) vagt ved bilen, hvori Gföller sidder ved rattet, og Nebel, Munk og Schwerdt sidder på bagsædet. Tilfældigvis kommer von Hannekens oldfrue (husbestyrerinde), Alma Jensen, ud. Hun fortæller¹ (citater): »En dag kom de kørende

med en mand, som jeg den dag i dag mener, var digterpræsten Kaj Munk. Vedkommende sad på bagsædet i en bil mellem to tyskere, og han så ud, som om han var død. Da jeg spurgte en vagt, om manden var død, svarede han: – Nej, endnu ikke!«

General von Hanneken, der er en barsk og kontant soldat, bryder sig ikke om terror-metoder. Og på trods af Hitlers op-sang den 30.12. har han ikke skiftet holdning. Han beordrer Söhnlein og hans folk til at forsvinde.

De kører derpå langsomt tilbage mod hovedvej 15 og er slukørede over fiaskoen. Nu er der ingen vej udenom. Desuden har de uden at ville det givet von Hanneken en klemme på dem. Og det har Mildner allerede, for pjækker de fra at gennemføre ordren, bliver de selv skudt.

Det er midnat. De standser for at skrive en seddel, som skal efterlades på liget. Drabet skal efter ordre camoufleres og se ud, som om det er foretaget af danske modstandsfolk. Söhnlein nægter at skrive sedlen med henvisning til, at hans skriftlige dansk er for dårligt. Carstensen, som også kunne dansk, skriver derfor efter diktat fra Schwerdt, men hans sproglige formåen er afslørende: »Du Svin har alligevell arbejdet for Tyskland«.

Da de husker, at de var kørt gennem et stort skovområde, inden de drejede fra mod Lysbro, og da de ikke ved, om der er mere skov før Aarhus, drejer de til venstre og kører op ad Funder Bakke. Endelig holder vejen op med at slynge, og da de ser, at skoven slutter et lille stykke henne, standser de næsten oppe på toppen af Hørbylunde Bakke. De stiger alle ud, og Munk er »underlig rolig«. I tankerne er han vel allerede langt inde i sin død?

De skyder ham. Nebel placerer liget i

grøften, tørrer sine blodige hænder af på vejtræet, får sedlen og sætter den fast på den gulbrune håndkuffert, lægger det blå tæppe sammen og placerer det oven på Munks sorte pelshue ved højre knæ (da Munk havde skindhuen på, må han have haft pelshuen med i hånden ved afgang fra Vedersø). Schwerdt forlanger at sidde ved rattet. Derpå kører de et lille stykke mod vest, vender bilen og kører mod Aarhus for at aflægge rapport til Schwitzgebel.

Undervejs til Aarhus drøfter de bl.a.:

Hvordan skal vi kunne forklare den lange køretid uden at nævne vort besøg på Silkeborg Bad?

Hvorfor ligger Kaj Munks lig i den nordre vejgrøft?

Ad 1): De er enige om ikke at røbe noget om udflugten til Silkeborg Bad. Söhnlein foreslår: Vi siger, at vi har kørt meget langsomt (ca. 20 km/t), fordi vi var så mange

i bilen, og fordi der var sne på vejen. Det vedtages.

Ad 2): Det er gået op for dem, at de gjorde en fejl ved ikke at vende bilen før mordet og foretage det i sydsiden af vejen. En foreslår derfor: Vi siger til Schwitzgebel, at da vi kom fra Vedersø, kørte vi impulsivt over i venstre side af vejen og udførte drabet dér.

Camouflage

Ved at køre tilbage til Hørbylunde Bakke kommer morderne ubevidst(?) til at skabe en dobbelt camouflage, idet mistanken nu ikke blot falder på modstandsfolkene (sedlen), men også på general von Hanneken og hans folk. Da von Hanneken dagen efter hører om mordet, bliver han da også stærkt ophidset og råber (her oversat): »Sådan et fordømt svineri! Så skyder man de arme karle ned som skabede køtere og smider dem derpå foran vores dør for at demonstrere, at sådan gør vi her!«

Silkeborg Bad, som bygningen så ud dengang.

Politiets foto er set mod øst og taget om formiddagen den 5.1.1944. Der er ikke faldet yderligere sne i nattens løb, og der er i den værende sne ingen dækspor tværs over vejen til mordstedet, som er angivet i venstre side med en hvid firkant.

Det er altså ikke Kaj Munks død som sådan, der ophidser von Hanneken, det er det, at der er skabt mistanke om, at han har del i mordet. Og hvad nu hvis det endog rygtes, at han havde besøg af morderne inden mordet?

Fundet af Munk

Den 5.1. kl. 8.15 blev liget fundet af murer Anton Seithen, der boede midt på Hørbylund Bakke i et hus, der lå lidt tilbage trukket i skoven nord for vejen. Han var på cykel på vej mod Pårup, da han opdagede skindhuen i vejkanten og liget i grøften. Han kørte ind på Pårup Kro og ringede til politiet. Derpå cyklede han tilbage og blev ved liget, til politiet ankom.

Politirapporten

Kriminalpolitiets tekniske afdeling fra Aarhus blev omgående tilkaldt. En overgang var der i alt 25 mand på stedet. Også statsadvokaten fra Viborg kom til stede. I politirapporten, der er udfærdiget meget omhyggeligt, står, at der på den anden side af begge vejgrøfter var skov. I sydsiden var granerne 7-8 m høje. I nordsiden var de kun 1-1½ m høje («Den Jensen-Buckske Plantage»). På politiets foto synes nordside-træerne dog lidt højere. Der er unge vejtræer [løv] i begge sider af vejen af en »arms tykkelse« (på fotoet synes de lidt tykkere). Vejbanen »er tjæret« (formodentlig tjærede brosten). Snelaget er tyndt og dækker ikke helt. For eventuelt at kunne identificere bilen ledte

politiet efter dækaftryk i den tynde sne. De fandt ingen brugbare, fordi der var for mange fodaftryk.

Fordi morderne under de senere forhør erklærer, at de på Hørbylunde Bakke drejede skråt over vejen, kan man undre sig over, at politiet intet skriver om dækspor skråt over vejen til og fra mordstedet. Det må vel betyde, at der ingen spor var? De to fotos af vejbanen, som kriminalpolitiets tekniske afdeling tog den 5.1.1944 kl. 11.30 henholdsvis set fra vest og øst i nogen afstand fra mordstedet, viser heller ingen dækspor, der krydser vejen. En særdeles omfattende efterforskning kom straks i gang og blev ledet af vicepolitiinspektør Otto Himmelstrup, som holdt parole i et lokale på Herning Rådhus. En undersøgelse af dækaftrykkene i Vedersø Præstegård viste, at dækkene ikke var af dansk fabrikat.

Ligsyn og obduktion

Da politiet var færdig med sine opmålinger, blev Munks lig bragt til Silkeborg Sygehus, hvor ligsynet blev foretaget kl. 15.30 af kredslægen i Kjellerup, N. Bunkeflod, og kriminalassistent P.H. Pedersen. Obduktionen blev foretaget den næste dag (6.1.) kl. 9.15 af prosector Willy Munck fra Aarhus og kredslæge Bunkeflod.

Obducenten var meget omhyggelig, og rapporten er fyldt med detaljer. Her skal kun nævnes: 1) Der var tale om tre skud. To ind i venstre tinding og et ind gennem nakken lidt til venstre for midten. 2) »Overlæben er noget hævet (i ligsynsattesten fra den 5.1. står »stærkt hævet«), og i Kanten af Læben 1 cm til højre for Midtlinjen findes en overfladisk 6 x 5 mm stor Læsion af Slimhinden. Fra denne strækker sig en mere stribeformet

overfladisk Læsion ind mod Indsiden af Læben, hvor den indtager 2 cm til højre for Midtlinjen«. 3) »Omkring begge Øjne ses nogen Blodudtrækning i Huden«. 4) »Ved bagerste Kant af højre Øreflip findes en lille Hudafskrabning«.

I konklusionen lyder det sådan: »der er endvidere paavist en ved stump Vold opstaaet mindre Kvæstelse af Overlæben og en lille Hudafskrabning paa højre Øreflip«.

Tortur

Havde Kaj Munk været udsat for tortur? Den hævede overlæbe kan måske være opstået efter faldet mod den frosne jord i vejkanten? Et foto viser dog et tykt lag græs dér. Læbens hævelse har ikke interesseret vicepolitiinspektør Otto Himmelstrup synderligt, for han spørger kun Söhnlein om en forklaring på den. Söhnlein, der ved en mentalundersøgelse havde en IQ på 129(!), svarer straks, at hævelsen må stamme fra faldet. Havde det ikke været mere naturligt, om Söhnlein var blevet overrasket og f.eks. havde sagt: »Var den hævet?» eller »Det ved jeg ikke!«? Er hans svar en bortforklaring? Har Kaj Munk sagt noget skarpt i bilen og derpå fået et slag på munden? Obduktionsrapporten viser ikke andet, som kunne tyde på tortur.

Morderne

Fælles for de fem var, at ingen af dem brød sig om at skulle likvidere Munk. Men da det var en ordre fra deres overordnede, måtte de parere den for ikke selv at blive likvideret. Mordet på Kaj Munk skyldtes udelukkende *Himlers* ordre til *Mildner* og *Mildners* beredvillighed til at gennemføre den. *Mildners* afløser som chef på Dagmarhus, *Bovensiepen*, »brøkkede« sig over

måden, hvorpå drabet på Kaj Munk var forøvet, og herunder sagde han også som sin mening, at det var forrykt at tage en så omstridt personlighed – oven i købet boende et så afsides sted.

Under sit forhør erklærede *Söhnlein*. »at der overhovedet ikke havde været tale om, at Pastor Munk skulde føres til Afhøring nogen Steder, idet Ordren gik ud paa, at han skulde likvideres«. Det var sandt nok, men det var måske også et dække over deres fejlslagne forsøg på at afsætte Munk til von Hanneken? Over for Lise Munk skulle Otto Himmelstrup have karakteriseret *Söhnlein* som »en kujon«. *Carstensen* hævdede, at han under hele turen ønskede at spæne væk fra de andre, som han absolut ikke brød sig om. Han var også kun indkaldt til aktionen for at være tolk. Var han spænet, vidste han imidlertid, det ville koste ham selv livet.

Om tidsforbrug til køreturen sagde *Carstensen*: »Schwerdt fortalte senere, at Grunden til, at det varede saa længe, forinden de udførte Drabet, var, at han var i tvivl, om hvorledes de skulle udføre det. Han medførte nemlig ogsaa en Giftsprøjte, og han kunde ikke blive enig med sig selv om, hvorvidt han skulle benytte den eller sit skydevaaben«. Denne udlægning forekommer usandsynlig. Schwerdt var en kontant herre og har næppe som en Kong Kr. II sejlet tvivlende frem og tilbage i så lang tid. Under forhøret nægtede Schwerdt desuden ethvert kendskab til en giftsprøjte. Han havde aldrig brugt eller haft en sådan. Hvis han i bilen på vej til Aarhus har nævnt ordet giftsprøjte, kan han måske have sagt, at det havde været lettere, hvis de havde haft en giftsprøjte? Men hvem husker i to år små replikker, man ikke er blevet bedt om at huske ordlyden af?

Schwerdt, der var med til at befri Mussolini, var måske den af morderne, der virkede mest troværdig, idet han under forhøret undskyldte over for dommeren, at han ikke kunne huske så mange detaljer, fordi han havde foretaget flere likvideringer og ikke kunne holde enkelthederne ude fra hinanden.

Under forhøret erklærede *Nebel*, at han var agent for de allierede, og for at dække over det og samtidig være med blandt scorzeny-folkene måtte han nødvendigvis ret ofte likvidere. Scorzeny havde mistanke til *Nebel* og havde sandsynligvis bedt Schwerdt om at holde øje med ham. Kun *Nebel* pegede på *Gföller*, som den ene af morderne. Ellers synes *Gföller* at have forholdt sig nogenlunde passiv ved blot at sidde bag rattet, indtil Schwerdt til sidst kommanderede ham væk fra det.

Otto Himmelstrup

Angående drabet er Himmelstrups konklusion, at Schwerdt skød først (nakkeskud), hvorpå *Nebel* skød to gange (tindingen).

Himmelstrup har ikke interesseret sig særlig meget for den lange køretid. Han spurgte kun *Söhnlein* og *Carstensen* og har formodentlig straks godtaget *Söhnleins* udlægning om langsom kørsel. Det kunne have været ret interessant, om Himmelstrup havde forhørt alle, uden at de var blevet informerede om de andres udtalelser. Som det blev, kunne enhver tilpasse sine svar, rette ind eller nægte.

At alle under forhørene tydeligt husker, at de på Hørbylunde Bakke drejede over i venstre side af vejen og udførte drabet der, og at de på dette ene punkt, i modsætning til alle de andre, var helt enige, kan tyde på, at denne beskrivelse er en i

bilen aftalt løgn for at bevise, at de ikke havde været på Silkeborg Bad, og at de kom fra vest. Den ellers så grundige Otto Himmelstrup har tilsyneladende overset, at politirapporten ikke rummer nogen bekræftelse af udtalelsen om bilens vejsideskift, selv om politiets teknikere ledte ihærdigt efter dækspor. Endog politiets to vejfotos, som ingen krydsende spor har i sneen, må Himmelstrup have haft i hånden. Selvfølgelig var svaret på vejsidespørgsmålet ikke væsentligt i Himmelstrups arbejde på at finde frem til morderne og få dem dømt, men alligevel kunne det have været interessant, om han havde boret i det.

Himmelstrups folk afhørte alle på egnen, som eventuelt kunne have hørt eller set noget usædvanligt om eftermiddagen eller aftenen den 4.1.1944.

Lærling Erik Madsen, Herning Motor-kompagni, havde bemærket, at den sølvgrå Opel Kaptajn, han havde fyldt benzin på, havde 5 personer, hvoraf to var i civil. Desuden huskede han, at bilens nummer var Pol 198-935. Samme bil blev ifølge DSBs oplysning sejlet over Storebælt den 3.1. med færgen »Storebælt« kl. 10.32 fra Korsør og blev sejlet tilbage den 8.1. fra Nyborg med færgen »Nyborg« kl. 15.34.

Den mest interessante oplysning angående mordtidspunktet er nok, at student Jens Vinther Hansen, Pårup Skole, ved godt 23-tiden i det klare måneskin gik en tur ned ad Hørbylund Bakke og tilbage uden at bemærke noget, hvilket han utvivlsomt ville have gjort, hvis mordet da havde fundet sted, fordi Munks skindhue efter mordet blev liggende i en blodpøl i vejkanten.

Konklusion

Det kan fastslås, at Munk ikke var udsat for fysisk tortur, ud over at han måske havde fået et slag på munden. Og der er stor sandsynlighed for, at han i sine sidste timer var en tur omme ad general von Hannekens Silkeborg Bad, og at likvideringen ikke fandt sted før den 5.1. kl. ca. 00.30.

Har tidligere været trykt i »Munkiana« 43.

Litteraturrevisninger:

¹⁾ Ole Drostrup med bidrag af Walter Kienitz: »Den hæmmede kriger. Et portræt af general von Hanneken« (s. 257). Ole Drostrup har ikke kunnet finde frem til artiklens forfatter eller til, hvor den var trykt.

²⁾ se ¹⁾ s. 194.

³⁾ A. Vejen Andersen: »Viborgeggen under anden verdenskrig«, bind 2 (side 44).

Jens Kristian Kjelgaard Lings.
Født i Haunstrup Skole 1933.
Forfatter og tidl. lektor i litteratur og drama ved DLH (nu DPU) i Kbh.
Stifter af Kaj Munk Selskabet.
Kjeldbjergvej 34, Fjaltring,
7620 Lemvig.

Foreningens hjemmeside

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt har en hjemmeside på adressen www.historisksamfund.dk. Her kan du bl.a. orientere dig om foreningen, dens styrelse, kommende arrangementer (med kortudsnit over mødestedet) samt årsberetningerne efter 1994. Ligeledes er der billeder fra nogle af de sidste års arrangementer samt liste over alle foredrag og foredragsholdere siden starten i 1907.

På hjemmesiden kan du endvidere læse alle artiklerne i Hardsyssels Årbog fra 1907 og til og med år 2001.

Indgangen til disse artikler er et søgbart register, hvor der kan søges på titel, forfatter eller de stikord, der i tidens løb har været bragt bagest i årbogen.

Forfattervejledning

Manuskripter, ledsaget af illustrationer, indsendes til redaktøren. Desuden fremsendes artikler på e-mail til redaktøren på jjoh@post10.tele.dk eller på en cd-rom.

Seneste udgave af retskrivningsordbogen følges, men med anvendelse af hidtidige grammatiske kommateringsregler. Anvendelsen af fremmedord begrænses til det strengt nødvendige. Specielle begreber, som det ikke kan forudsættes alment kendt, bør forklares, første gang de optræder.

Noter, som generelt bør begrænses meget, nummereres fortløbende, og notetegnene placeres i teksten efter evt. tegn (punktum, komma o. lign.). Noterne skrives efter artikelteksten. De bør som hovedregel kun indeholde kilde- og litteraturhenvisninger, der skal være så præcise, at læseren uden besvær kan finde frem til det benyttede materiale.

Alle artikler skal forsynes med illustrationer, og der lægges vægt på, at billeder og billedtekster uddyber og supplerer teksten.

Forfatterne modtager kun én korrektur. Rettelser mod manuskriptet tillades normalt ikke. – Redaktionen forbeholder sig ret til at foretage mindre sproglige ændringer og redigeringer, også i overskrifter og billedtekster, uden særskilt forelæggelse for forfatterne.

Årbogsartiklerne bør tilstræbes at fylde 15-20 tryksider inkl. illustrationer.

Dreng og ung mand i Krathede Sogn

Mennesket og digteren Jørgen Nielsen

Af Jon Høgh

Alment om forfatterskabet

På ganske få undtagelser nær foregår digteren Jørgen Niensens romaner og noveller i Jylland, rettere i *Krathede Sogn*, på de små ejendomme i *Dalen*, der ligger langt fra alfarvej, og som er en af utallige slugter mellem højedragene i den midtjyske højderyg. Dette på én gang smukke, men også dystre og voldsomme landskab, er skåret af sidste istids kæmpemæssige isblokke, der kom nordfra og ubønhørligt skurede sig vej sydpå, indtil tiltagende varme og de kolossale mængder af materialer, som de efterhånden skubbende af sted med, tog kraften af dem, hvorefter de blev liggende og tog til at smelte for at sende kaskader af smeltevand af sted i alle retninger.

Mange år senere kom menneskene vandrede hertil sydfra og bosatte sig langs højderyggen, i kratlandet langs åerne.

Personerne i Jørgen Niensens fortællinger er disse indvandreres efterkommere. De tager næringen af den samme jord som deres forfædre, og de lever under den samme himmel og den samme sol. Men *kulden* er ikke gået af *dem*. Den er gået dem i blodet og i de overfølsomme sind, der for manges vedkommende har stærk hang til overtro. Nogle er kolde, andre bundfrosne. Få nøjes med at være kølige, færre er godhjertede! Dette, fordi Jørgen Niensens fædre og mødre og arbejdsgivere og tjenestefolk

kun lader sig mærke af livets modgang og kriser, der efterhånden gør dem til mentale vanskabninger, og som sådanne henlever de en tilværelse, hvor hver dag har nok i sin smerte. Det gælder ikke kun, når de, voksne og børn på lige fod med hinanden, er travlt beskæftigede på mark eller i stald eller i tørvegrav med glædesløst og umenneskeligt hårdt arbejde, som langt fra er proportionalt med udbyttet, men også inden for hjemmets fire vægge i familierne, hvor børnene i nogle tilfælde kun er i vejen, når de ikke er beskæftigede, og hvor ægteskabelig forståelse og tolerance oftest er ukendte begreber. Dog, mand og kvinde ved nok, hvad der forstås ved kærlighed, men de fleste gør det kun i kraft af, at de i den tidlige ungdom valgte den fra, som de elskede, til fordel for den, som de har giftet sig med og henlevet livet sammen med, men som de ikke elsker. Skæbnen har simpelt hen afpillet dem alle varme følelser og i stedet for fyldt dem med kulde der, hvor livet skulle gro med det resultat til følge, at de kun kan tilbyde hinanden mistro, ringeagt og had.

Derfor føler de forfærdeligt voldsomt, at de er blevet straffede med livet, og derfor ser de døden som en befrielse. Mange i Krathede Sogn vælger da også at befri sig selv fra livet, andre har det held at blive befriet af uhelbredelig sygdom. Men der

er også dem, som ikke *kan* komme herfra hverken på den ene eller den anden måde. De søger som regel enten hjælp i religionen, hos stedlige missionsfolk og i Brorsons og Luthers skrifter, eller også går de bestialsk bersærker gang.

Det er klart, at børnene under sådanne dem påbudte livsvilkår også er ramte; men i mindre grad, naturligvis. Ganske vist lever også de i nuet, men de er sig dog i drømme en lykkelig fremtid bevidst. Det er som om barndommen for dem, i det nu de lever, først og fremmest er et forstadium til noget udefinerligt godt, som de vil opnå senere i livet; det være sig hvad som helst, da de opfatter alt som værende godt, blot det er væsensforskelligt anderledes fra, hvad de allerede har erfaret. Jo, de er ramte, børnene; men de er trods alt endnu, som børn, kun neurastenske.

Redegørelse for denne artikel

Krathede Sogn er et lille sogn. Det er identisk med Pårup-Engesvang-området i Hørbylundedalen nogle få kilometer vest for Silkeborg. Befolkningen her udgjordes i begyndelsen af forrige århundrede for størstedelen af bønder. Blandt dem og af dem fødtes Jørgen Nielsen i 1902.

Det er i denne hans midtjyske hjemstavn, i dette mørke bondeland, som han selv beskriver som *et Vinterland uden Sol og Forår og frudige Skove, et Land fuldt af Pine*, vi befinder os, når vi er i Krathede.

Det er her, de lever, *typerne*, i hans værker, der væsentligst tæller tre novellsamlinger, syv romaner, et hørespil og en essaysamling.

I det følgende vil jeg hovedsageligt beskæftige mig med fire romaner: *Det onde Land*, som er digterens første værk, skrevet i 1927 og forkastet af Gyldendal i 1928

Portræt af digteren Jørgen Nielsen (1902-1945). Ingen dansk digter har som han i skønlitterær form kortlagt menneskesindet. Ungdomsvennen Løbde Jensen fortalte mig, at de mennesker, som han skrev hovedparten af sine fortællinger om, var folk, som boede i Hørbylundedalen, og som alle naturligvis kendte. Løbde Jensen tilføjede, at når han læste digterens noveller og romaner, var han aldrig i tvivl om, hvem der var blevet portrætteret. Løbde siger det rigtigt godt sådan: »Det er beboere i slugten, han beskriver. Vi kan kende dem. Jørgen Nielsen kan beskrive dem sådan, at de ligefrem er affotograferede, positionen og det hele, deres sindelag, ja alt, sådan.«

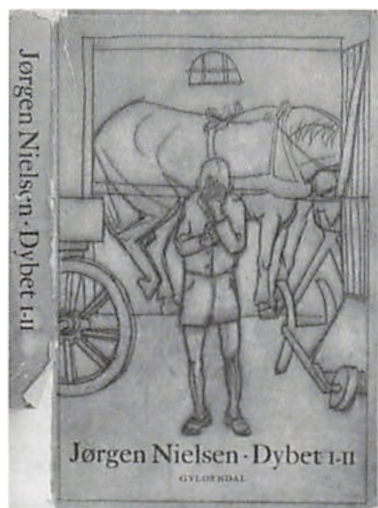
for så sent som i 1957, 12 år efter Jørgen Niensens død og på Tage Skou-Hansens foranledning, at blive udgivet som Gyl-

dendals julebog, *De Hovmodige* (1930), *Dybet* fra 1940 samt fortsættelsen *Et hus splidagtigt med sig selv* (1945), som digteren kort tid før sin selvvalgte død den 27. marts 1945 havde overladt forfatteren Paul la Cour at afslutte. (I 1956 udkom en samlet udgave af de to sidste romaner med efterskrift af la Cour, *Dybet I-II*).

I tre af romanerne er hovedpersonerne to drenge, Emil i *Det onde Land* og Thomas i *Dybet I-II*. De har begge træk til fælles med Jørgen Nielsen som barn og som ganske ungt menneske, mens bankassistenten Al-

fred Eriksen i *De Hovmodige* har træk, der minder om digteren som voksen mand, da han i 1926-27 som journalist sad på avisredaktionen på den radikale avis »Venstres Folkeblad« i Ringsted og som pensionær på Højskolehjemmet i Søgade.

Sammenholder man mennesket og digteren Jørgen Nielsen og hans snævre omgangskreds med romanernes centrale personer og deres også yderst beskedne omgangskreds i fiktionen, drengene og deres fædre og mødrene ophav indbyrdes, nogle skolekammerater og tørvearbejdere,

Det var store kunstnere, der tegnede omslagssiderne til Jørgen Niensens værker. Her er det Dan Sterup-Hansen, der har stået for omslagssiden til *Dybet I-II*.

Et Hus splidagtigt med sig selv er titlen på Jørgen Niensens sidste roman, der udkom i 1945 kort tid efter digterens død. Omslag: Peter Holm. Romanens titel er et lidt omformet bibelcitater fra Mathæusevangeliet kapitel 12, hvor Jesus helbreder en besat, der er stum og blind.

Det får farisæerne til at udbrøde, at det kun kunne være ved dæmonernes fyrste, Beelzebul, at han kunne uddrive dæmonerne. Men Jesus kendte deres tanker, og formanende siger han til dem: »Ethvert rige i splid med sig selv lægges øde, og en by eller et hus i splid med sig selv kan ikke bestå.« Der er virkeligt noget at tage stilling til i Jørgen Niensens store digterværker.

den voksne romanfigur Alfred Eriksen og de par mennesker, han får med at gøre, for samtidig at lade resultatet heraf indgå i en undersøgelse af, hvordan en digter i nogen grad lader sig inspirere til sit værk, ja, så kommer man uvægerligt til det resultat, at Jørgen Nielsen har taget for sig af sine barndoms- og tidligste ungdoms selvbiografiske motiver.

Det er, hvad jeg vil forsøge at bevise.

Ganske vist udtaler han i 1944 i et interview med Kjeld Elfelt, at *Et hus splidagtigt med sig selv*, som han dette år var travlt optaget af at arbejde på, ikke er nogen selvbiografi. Sådan en udtalelse er for mig at se et godt belæg for at tro det modsatte. Hertil kommer også, at en række mennesker på egnen, ungdomsvennen Kristian Løhde Jensen og to fætre til digteren, Alfred og Edvard Nielsen, der alle tre er vokset op på egnen sammen med Jørgen Nielsen, samt hans barndoms lærer i Pårup Skole, Vinther-Hansen, i samtaler med mig (1969) har udtalt, at de havde fundet læsningen af hans bøger interessant, fordi de i dem kunne genkende ikke blot digteren selv, men også andre af personerne, som endnu, mens Jørgen Niensens værker udkom, levede i bedste velgående i Engesvang og omegn, fortrinsvis som bønder og daglejere.

Der hersker næppe tvivl om, at drengene Emil og Thomas, men også Alfred Eriksen, er den kommende digter, og at han er dem. Drengenes forældre er Jørgen Nielsen forældre, Sofie og Søren Nielsen. Og landet, de lever i, er hans land.

Fædrene og arbejdet

I artiklen *En dreng mellem dyr*, der er optaget i essaysamlingen *Hvem er vi?* der er redigeret og udgivet af Tage Skou-Hansen

i 1955, fortæller Jørgen Nielsen, at for ham var i barneårene pligt og arbejde udelukkende legemligt arbejde. Fra sit syvende år var han en lille landarbejder, der først og sidst havde med dyr at gøre. Han gør endvidere gældende, at ingen landarbejder, i forhold til sine kræfter, har arbejdet hårdere end han.

Hans jævnaldrende venner på egnen hævdede mange år senere, at Jørgen Nielsen talte sandt. Der skulle virkelig bestilles noget hjemme hos Søren Nielsen, der selv var en stor slider. Han krævede slet og ret arbejde for føden. Den, der ikke bestilte noget, skulle ikke have noget at spise! Moderen, der til stadighed var svagelig, og som derfor ikke magtede nogen kolossal arbejdsbyrde, var derimod af den opfattelse, som Thomas' mor, Inge i *Dybet I* også er af, at børn skulle have lov til at være børn med tid til leg og læsning, sådan som *hendes* dreng gerne ville. Fiktionsforældrenes og Jørgen Niensens egne forældres forskellige opfattelser af barnelivets betydning for et menneskes senere udvikling gjorde stærkt indtryk på drengene. Derfor tog de afstand fra deres fædre. Derfor elskede de deres mødre.

Emil og Thomas' fædre er, som Søren Nielsen, dygtige slidere, der kræver vanvittigt meget af sig selv og lige så meget af deres børn. At Søren Nielsen vitterligt – af sin søn – krævede arbejde for føden synes også understreget af digteren i tidligere omtalte artikel, hvor han videre fortæller, at det ikke var idyl, der herskede over hans barndomsland. Det var derimod hede og uro og både skærpet og smertende vågenhed, og sådan forholdt det sig som sagt fra hans syvende år og opefter. Hans bevidsthed var til overmål fyldt af tanker om arbejdet, der forårsagede nagende hvi-

leløshed og umålelige sorger. Om sommeren arbejdedes der fra kl. 5 morgen til kl. 10 aften. Han understreger også, at der var fart over arbejdet; bortset fra en kort middagspause var der ikke noget, der hed fritid på Søren Nielsen gård. Pausen skulle anvendes til middagssøvn, men trods strengt forbud anvendte den lille landarbejder den til læsning, hvad Søren Nielsen mente var fuldstændig spild af tid.

Emil og Thomas holder også meget af at læse. Deres fædre har samme mening herom som Søren Nielsen, men også de snyder sig, når sparsom fritid byder sig, til i småbidder at sluge en roman. Appetitten på læsestof var glubende. Men de måtte finde sig i at leve langt under sultegrænsen.

Jørgen Nielsens dag var, som vi har forstået, fyldt af pligter, som det var umuligt at skulke fra – heftig travlhed var dagens mærke. Kun få dage oplevede han i vidunderlig tidløshed og leg.

Søren Nielsen kunne blive meget vred, hvis arbejdet ikke var tilfredsstillende udført. Jørgen Nielsen lagde ikke skjul på, at han aldrig havde kunnet lide sin far, fordi han ikke forstod ham. En barnsoplevelse havde ligefrem mejslet sig ind i hans bevidsthed, og han vendte ofte tilbage til den som voksen, fortæller digterens nærmeste ven igennem 17 år, Nils Nilsson, i sin bog, *Jørgen Nielsen. En Digterskabne*, 1951. Ligesom bonden Peter Svendsen i novellen *Lurt Land* fra samlingen af samme navn modtog billig arbejdskraft i form af drenge fra Værgerådet, således modtog også Søren Nielsens værgerådsgreng, københavnerdrenge kaldtes de på egnen, som han ansatte på sin gård. Et år havde han en stor og stærk kraftkarl, der som få kunne slide og slæbe og mase i og med den genstridige hedejord.

Den lille og spinkle Niels Jørgen, det var digterens døbenavn, kunne slet ikke følge ham. Det forstod faderen ikke, og derfor sagde han til sønnen: »Niels Jørgen, du skulle nu lære af ham, hvordan du skal arbejde.«

Faderen var grov og egoistisk, påstod Jørgen Nielsen. Fætrene Alfred og Edvard Nielsen sagde det sådan: »... han var god til at skælde ud.« Det var sagt på jysk, og dermed havde de jo ikke sagt for meget og givetvis heller ikke mere, end de kunne stå ved. Men så tog de ham alligevel i forsvar ved at føje til, at hans vrede måske nok kunne skyldes det forhold, at Jørgen aldrig var glad for at skulle lave legemligt arbejde, for han ville jo hellere både læse og skrive. De tvivlede nu også på, at han var så skrap som romanfædrene. Jeg vil tilføje, at *det var han forhåbentlig ikke*.

Emil og Thomas' fædre og mødre er lige så væsensforskellige og henholdsvis stærke og svagelige som Jørgen Nielsens forældre.

De to fædre opfatter børnene, deres eget kød og blod, som tjenestefolk, som et tyende, de gerne kunne have undværet, hvis der ikke bestandigt havde været så meget arbejde at udføre i mark og stald. Pløjning, harvning, mugning – det tager alt sammen sin tid for en lille spinkel dreng. Men de voksne mænd forstår ikke, hvor svært sådan en dreng kan have det, når han er alene i marken og skal styre et par genstridige heste foran plov eller harve, når den ene vil slå, og den anden vil bide for derpå, koldblodigt udnyttende plovmandens lidenhed, at stille sig vrantne over for arbejdet. Først ville de ikke starte uden at få svirp af pisken, men da den ikke var så lang, at han kunne nå dem, måtte han slippe plovens håndtag og løbe et par skridt frem med pisken. Så gik de. Men han nåede kun sjældent betids tilbage bag

ploven, hvorfor den ofte hoppede op af jorden, og resultatet blev, at furen blev skæv. Men værst var det, når ploven satte sig fast i uoptrukne trærodde og i gråd og fortvivelse skulle »børdles« løst igen, eller når den tunge harve skulle renses for ukrudt, som i for store mængder havde samlet sig under den. Det kunne gentage sig tit. Markarbejdet var tit kvalfuldt!

Det var det for virkelighedens lille landarbejder, skriver digteren i ovennævnte artikel. På samme måde var det for fiktionens små arbejdsmænd, Emil og Thomas, og det bevirkede jo, at det kun sneglede sig af sted med det ene og det andet, hvilket fædrene slet ikke kunne acceptere, idet de, tro imod deres principper, *krævede mere! mere endnu! mere i dag end i går!* Derfor vidste Thomas, at Graves efter hans hårde dagværk ville sige noget bidende om, hvor jammerligt lidt der var bestilt. Sådan var det altid; hvor *meget* han end bestilte, havde han aldrig bestilt *nok*. Emil vidste, at hans far ville undre sig over, hvordan drengen kunne tro, at han havde gjort nytte for føden. Skønt han selv havde haft en i arbejdsmæssig henseende god barndom som hjorddreng hjemme hos sine forældre, nænnede han at se sin egen søn, barnet, som en hektisk slider.

Men dog! Emil har det måske en lillebitte kende bedre end Thomas, ikke hvad arbejdsbyrde, men hvad mængden af frygteligt udtalte fædre-ord angår: Emil bliver kun to gange, og det i meget alvorlig grad, udsat for virkeligt verbale overfald af sin far. Første gang er, da faderen i vrede sagde til ham, at moderen snart ville dø, men som om det ikke var tilstrækkeligt for en dreng på 11 år, tilføjer han ham det hug, som han aldrig forvandt, og som, når han så tilbage over sin barndom, medvirkede til, at han

så det alt sammen som et stort mareridt. Faderen tilføjer, at moderen vil dø af sorg over, at han, Emil, var sådan en dårlig dreng. Anden gang, Emil overfaldes af ord fra sin far, er han en pubertetsdreng på 14 år, der har sat sig op imod forældrenes mørke og altødelæggende gudstro. Han har kort og godt brudt med sin Gud, fordi hans far forekom ham at være Guds repræsentant på jorden. Ved enhver lejlighed – og der var mange, for faderen førte altid gudelig tale – viste han ham sit oprørske sind. Så er det, at faderen gør, hvad han føler som en tung pligt: han fordømmer, tordnende, sin søn til den evige pine!

Det gør en far mod sin store dreng!

Men Thomas synes alligevel at have det værre. Også hans mor, Inge, sygnede mere og mere hen, hvilket, også her, efter faderen var barnets skyld. »*Det er for al den sorg, du volder bende,*« tordnede Graves. Og så føjer han til, at det bliver døden, og det er din skyld, hvilket han beder Thomas mærke sig.

Faderen i *Det onde Land* giver sin søn, Emil, et par verbale hug, som han aldrig glemte ham. Graves i *Dybet I-II* giver sin søn Thomas ikke et, men adskillige døds-hug, som han heller aldrig overvandt. De var ikke af religiøs art, Graves var ikke religiøs i den forstand. De var sataniske, som udtalt af en belial, når han slynger i hovedet på drengebarnet, at han menneskeligt er som en *stud*, når han med stigende nedværdigelse kalder ham en *skidt knægt*, en *fordærvet knægt*, en *forbandet hvalp*, et *kryb*. Allerværst er det nok, da han opfordrer ham til at skrubbe af hjemmefra.

Alligevel er Thomas ikke sikker på, at faderen havde været værre for ham! Moderen havde måske været endnu værre, for hun havde bragt ham døden og gjort ham

Sofie og Søren Nielsen, Jørgen Nielsens forældre, der er digterens modeller for Emil og Thomas' forældre i Det onde Land og Dybet, I-II. Begge forældre tilbørte den indre mission. Dette til trods opførte faderen sig bestialsk imod sønnen, når han f.eks. nægtede ham mad, hvis han ikke havde arbejdet hårdt på det lille busmandssted. Den altid svagelige mor nærede Jørgen Nielsen megen omsorg for. Hun var god mod ham. (Fortalt mig i 1969 af fetteren Edvard Nielsen, Engestvang).

til mere af et erfarent menneske, end godt var.

Mødrene og drengene og fremtiden

Det havde *hun*, som i de unge år havde været glad og holdt af at synge – hans søde, blide mor, som han elskede – når hun de mange år senere, sengeliggende og tro imod sin indremissionske religion, talte med ham om, at livet på jorden var jammerligt, og at det måtte være langt dejligere at være

oppe i himlen, hvor de frelste, i skinnende hvide klæder og holdende palmegrene i hænderne, gik rundt i gader af guld. Og følgelig håbede hun da ikke, at drengen Thomas, hvis han nu ikke blev ret gammel, ville være ked af at komme derop til hans Frelser. Åh, hvor hun selv længtes efter at komme der og møde sin bror Laust, som hun holdt så meget af.

Hvad var værst – det, far sagde om, at han kunne skrubbe af hjemmefra, eller det,

mor lige havde sagt? Hvor var det svært at være Thomas.

På det punkt var det ikke lettere at være Emil. Også han holder meget af sin mor, der i sin ungdom havde været en fin og sjældnen blomst, og hvis øjne og smil lyste af godhed. Senere reduceredes hun til et sygt menneske, der lå i sengen og lærte sit barn at være angst for livet. Hun talte også – belært af sin religion – med sin dreng om de himmelske boliger som et positivt forhold til de jordiske.

Det samme gjorde digterens mor, Sofie Nielsen. Ligesom de to kvinder i romanerne følte hun sig hjemløs på jorden, og derfor længtes hun efter at komme bort herfra. Det kunne hun ikke lade være med at tale med den lille Jørgen om, og da hun elskede ham lige så højt, som han elskede hende, ønskede hun, at han kunne følge hende, når Vorherre sikkert inden længe løste op for hende, og derfor udtrykte hun over for ham, at han ikke ville leve længe! Hun skabte dødskomplekset hos Jørgen Nielsen, og ubevidst gjorde hun ham dermed meget ondt, fordi hun ikke forstod, at han, så ny han var, søgte livet – hvad ikke sært er. Omtrent sådan udtrykker vennen, forfatteren Niels Nilsson, det.

Det stemmer helt overens med, hvad mine midtjyske meddelere fortalte i 1969, lige fra fætrene, hvis tante hun var, over Løhde Jensen, der jævnligt kom i huset, og som altid havde kendt hende, til skolelæreren, der betegnede hende som *fuldstændig sær og slet ikke til at forstå, hvorved hun gjorde hjemmet til det mærkeligste hjem, man kunne tænke sig.*

Selvfølgerlig tracter en dreng og en ung mand efter *livet*. Et ungt menneske ønsker ikke at dø. Det gjorde Jørgen Nielsen bestemt heller ikke – dengang, i hjemmet

i Dalen. Tværtimod besad han en uindskrænket higen efter livet og fremtiden, hvor han allerede som stor dreng havde forudset, at han ville få et navn i historien som forfatter, idet han takket være sin grænseløse selvtillid troede på, at han ville sejre større end nogen anden dansk digter. Men vejen til parnasset skulle gå over skolen i Pårup. Det var en hård skole for en sensibel dreng. I en artikel *Hvordan jeg blev Forfatter* (1944), fortæller han blandt andet, hvad resultat der kom ud af, at han en dag betroede sig til en kammerat, der havde spurgt, hvad han ville være, når han blev stor. Digteren Jørgen Nielsen skriver: *På hans spørgsmål ... vovede jeg tøvende at svare, at jeg ville jo være – ja altså: digter. Men jeg havde overvurderet ham. Han var en lille Judas. Til min dybe forbitrelse og skuffelse brød han ud i en skraldende latter og løb hen til de andre drenge og hujede: - Nu skal I høre! Jørgen han siger, at han ...* Videre fortæller han, hvordan alle ungerne stimlede sammen om ham og hånede ham sådan, ... *at der sidder mærker i mit sind af det den dag i dag.*

Forelagt digterens erindring fortalte lærer Vinther-Hansen, at Jørgen som 15-årig havde forelagt ham sin fremtids digterdrømme, og så gjorde han i øvrigt gældende, at han meget vel selv igennem længere tid kunne have sparet sammen til ovennævnte intermezzo, fordi – direkte citeret fra min lydoptagelse med ham – *han var så klog og overlegen over for de andre drenge, og så havde han den evne, at han kunne gøre sig forbaadt blandt dem, og så straffede de ham jo.*

Sådan var det, og sådan skulle det åbentbart være. Var man i skolen klog og dermed også overlegen, så gjorde man sig forhadte blandt de mindre kloge, og så skulle man *jo* straffes. Siger Vinther-Hansen ikke det?

Læreren kunne dog ikke underbygge, hvordan og hvorledes han fik kammeraterne på nakken. Men han huskede dog en afstraffelsepisode fra drengens allerførste skoleår, hvor han en sommerdag var på vej hjem fra skole. Her traf han på naboens drenge, der legede ved en stenkiste ved siden af landevejen. Da Jørgen Nielsen var ud for dem, greb de fat i ham og spærrede ham inde i kisten, hvorpå de stillede sig for udgangene i begge ender, så at han ikke kunne komme ud. – *Nu kommer du aldrig ud mere!* råbte de forvorne drenge. Den sensible fange blev ganske ude af sig selv af fortvivelse – og også den hændelse gjorde et uudsletteligt indtryk på ham. I en artikel: *Også en Dobbelmoral i Hvem er vi?* fortæller Jørgen Nielsen herom. Dele af hans fortælling svarer til, hvad lærer Vinther-Hansen fortalte mig. Dog vedgår digteren ikke, at han blev tvunget ned i stenkisten, nej, han blev lokket. Begivenheden – og med den adskillige andre, som at blive slået, sparket, spyttet på, kastet i tjørnehækken af de større drenge og nu dette med stenkisten, til lige med lærerens manglende vilje til at afstraffe de skyldige, de gik fri for tiltale, mens skoledrengen Jørgen blev irrettesat med følgende lærerord: – *Ja, det er jo kedeligt med dig, at du ikke kan komme ud af det med dine kammerater* – alt dette skar dybe, dybe sår og mærker i den overfølsomme drengs sind og sjæl. Sår og mærker, der aldrig nogensinde fuldstændigt lægtes, men som han grufuld bar på livet igennem.

Dybet som begreb i forfatterskabet

De omtalte begivenheder ville have været ganske uinteressante, hvis de ikke netop havde udgjort et par af de selvbiografiske motiver i romanerne *Det onde Land* og *Dybet*.

Også Emil og Thomas sætter deres lid til fremtiden, som de en tid langt og helt tror på. Men vejen til deres lykkeland går også for dem over skolen. Den hårde skole. Trods avede af deres fædre var de af mødrene skærmede som drivhusplanter mod de andre børns vold og falskhed. Som sådanne verdensfremmede og overfølsomme særlinge, moderligt oplærte til mildhed og blidhed, ankommer de til skolen. Og hvad mødte de så her? Det samme som digteren havde mødt! Hårdhed, kulde, en underverdens gru. Et par drenge spærrede Emil inde i et vandrør under landevejen, hvor han er kravlet ind for at hente sin hue, som drengene havde revet af hans hoved og kastet derind.

Thomas får som de andre skolebørn til opgave at skrive en stil om, hvad han vil være, når han bliver stor. Børnene diskuterede i frikvartererne opgaven og kommer til det resultat, at læreren kun vil have dem til at fortælle *for at gøre nar af os bagefter*.

Parallellen til Jørgen Niensens egen oplevelse i skolen er klar!

De aftaler at skrive kun et par linjer hver efter formlen: *Jeg vil være det eller det, fordi jeg har lyst til det eller det. Intet nærmere ...* Thomas nærer ikke digterdrømme; han vil være murer. Derfor gik han hjem og skrev i troskab mod aftalen: – *Jeg vil være murer, fordi jeg har lyst til at bygge huse.* Intet andet skrev han, men da stilene blev sammenholdt tidligt om morgenen, før de skulle afleveres, viste det sig, at han var den eneste, der havde rettet sig efter aftalen, alle de andre havde skrevet stile af almindelig længde. Så rejste hylet sig: – *Gud straffe mig, han har gjort, som vi aftalte. Aldrig i mit liv har jeg kendt mage til torsk!* Den dag gik det op for Thomas, at de alle

var imod ham, han havde ikke længere noget at holde sig til moralsk. *Det var ude med ham*, konkluderer digteren. Det er ikke godt for en trofast skoleelev, som bistås af en gennemskuet og dårlig lærer. Han sank og sank efter dette, kom ud, hvor der ingen bund var.

Hjemme på gården i Dalen var det faderen, der ved sin bestandigt voldske fremfærd, og den syge mor, der ved sin bestandigt voldske tale om døden og himlen, havde banet ham vejen til og vipet ham ud i afgrunden. Han var altså allerede godt på vej ned i det sorte bundløse hul, ned i *dybet*, der ikke blot er en af hans romantitler, men et begreb i hele Jørgen Nielsens digtning, opstået som et resultat af personlige erfaringer, og som af professor Erik A. Nielsen i antologien *Tilbageblik paa 30'erne* er beskrevet som et resonansrum i sindet, der har at gøre med uhyre overfølsomhed over for omverdenen, en hudløs modtagelighed, der fuldstændigt forvrænger det, som man oplever, hvorved man mister evnen til vurdering og nuancering. Angst og vanvid tager over for at opsluge bevidsthed og personlig vilje, og dermed bliver *dybet* angsten for det grænseløse, for vanviddet og for døden.

Emils voldske far og syge mor havde ligeledes, som Thomas' forældre, bragt deres dreng til at falde. Faldet accelererer, da han er hjemme igen, efter at han i desperation havde meldt sig ind i en skole i byen, og som han, da hans penge slap op efter vinteren, atter blev nødt til at forlade for at vende tilbage til sine tørvemoser. Her rammes han af sygdom, der gør ham uarbejdsdygtig. Det var *den bitre skams forår, da han ikke kunne arbejde*. Det kunne de andre, men han kunne ikke! Han bringes dermed af skammen til frit fald, ud i *dybet*

er han i frit fald. Men – kort sagt – Emil når ikke at styrte så dybt, at han mister besindelsen. Foråret kommer tilbage til ham. Det har jo altid været i ham, så ung han er, men nu erkender han det, mørket mister sin magt over ham, afgrunden hører op med at suge bag ham. Han får endog styrke til at se sig tilbage mod afgrunden, men den virkede på ham, som var den fjern og ligefrem uvirkelig i erindringen. Jørgen Nielsen vidste, at livets tanker fører til liv. Det vidste Emil også. Derfor tænkte han livets tanker.

Kornmod og tørvemoserne

Som ungt menneske rejste Jørgen Nielsen til Silkeborg, hvor han blev optaget på præliminærskolen Kornmod, men *da mine penge var brugt, var jeg nødt til at forlade skolen*, fortæller han. Min meddeler, lærer Vinther-Hansen, fortalte mig, at det ikke var hele sandheden derom, måske ikke engang den halve sandhed! Opbruddet skyldtes noget ganske andet. Jørgen Nielsen var nemlig rigtig god til at tegne – talent for ét fører ofte til talent for noget andet – og i et frikvarter tegnede han på tavlen en meget vellignende karikatur af en af skolens lærere, som han ikke havde det allerbedste forhold til. Ved timens begyndelse trådte den pågældende lærer ind i klassen, hvor han så sig selv latterliggjort i Nielsens streg. Samme dag var *han* forhenværende elev på præliminærkurset Kornmod.

Ligegyldigt hvordan: Som Emil vendte han tilbage til tørvemoserne. Om tørvearbejdet og miljøet i tørvemosen har han sagligt, og altså meget erfaringsvidende, berettet i et par kronikker i Social-Demokraten, *Tørv og Tørvfolk* og *Mine Tørvegrave* henholdsvis 30. juli 1940 og 11. april 1942. I fiktionen er vi ofte

i tørvemoserne, f.eks. i den ikke særligt kendte novelle *Otte Mand i en Tørvegrav* (Arbejdernes Almanak, med tegninger af Anton Hansen, 1941). Her er arbejdsdagene solskoldende hede.

I Mosedalen brænder solen den gråbrune nøgne jord og tørven og lyngen og de slidende mennesker, otte mænd, der skærer løs af tørven, blandt andre en 19-årig knøs, der er fører af vogntoget, som bringer tørvemassen til ælteværket, samt en 16-årig, der er med frem og tilbage for at hjælpe ved rangeringen. Ham kalder de andre Thæu, der er en sammentrækning af hans døbenavn, Theodor. Han er Jørgen Nielsen, ganske ung, 16 år, netop hjemvendt fra Kornmod i Silkeborg. Digteren har tjek på sit arbejde, man kan se ham i aktivitet i tørvemosemiljøet i det skumle landskab igennem denne beskrivelse: *Når toget kører, hæfter han sig fast i den bagerste vogn – en skumplende, hjumplende køretur, det ser ud, som om han under farten af usynlige næver fik tildelt voldsomme puf og stød fra alle kanter. Ved endestationen i graven må han hoppe rundt mellem ujævnt lagte skinner, vandpytter og vildfarne tørveklumper og besørge fra- og tilkobling. Det er et rækkerliv, han fører, skulle man tro, men han er altid i et vældigt humør. Der er ingen bestemt benevnelse for den stilling, han indtager ... Her er humor. Trods efterhånden ødelagt i sindet i 1941 havde Jørgen Nielsen stadigvæk øje for de lyse og muntre episoder fra sin ungdoms tørvemoser. En dag står en af mændene, han hedder Hans, i en pause og tørrer sig med håndbagen over øjenbrynene for at lede sveden bort. Han udtrykker da, at det er underligt, at man altid sveder mest fra panden, hvortil en anden siger, at det kun gælder for ham. På bedste kammeratlige vis tilføjer han så: – ... jeg er skrækkelig ked*

af at sige det, men når du ligefrem presser mig – altså: der er jo det, at når man har vand i hovedet, så skal det jo ud.

Den spekulerer Hans over, indtil der opstår en ny pause. Så siger han eftertænksomt: – *Nå, så du tror, jeg har vand i hovedet. Ved du hvad! Mon det ikke snarere er dig, der har det! Mit kommer jo ud, ser du. Når man har vandbovede, kommer det nok af, at der ikke er afløb – sådan som hos dig. Det er nok li' som, når en lukket tørvegrav står fuld af vand. Det er logisk.*

Efter selv i tørvemoserne at have slidt og slæbt så vanvittigt i det, at han kviede sig ved at beskrive det i detaljer, tog han, efter en sygdomsperiode, hvor han et halvt års tid var indlagt på sanatoriet Hald, via aviserne i Silkeborg og Ringsted, det første sted som kontormand, det andet som journalist, turen til København. *Man skal ikke alt for tit skifte fag. Personligt har jeg gjort det nogle gange – dog ikke som følge af abnormt store temperamentssvingninger, men som nødvendige overgange i et desværre ikke altid rationelt, men halvt om halvt forvirret og fortunlet zig-zag-løb frem mod de egentlige interesser,* skriver han som indledning til kronikken *Mine Tørvegrave* (1942).

Som Emil i *Det onde Land* nærmede han sig disse interesser. Det gør han derimod ikke i skikkelse af *Dybet's* Thomas. I *Dybet II*, romanen *Et Hus spildagtigt med sig selv*, synes Thomas endog, som romanen skrider frem, at blive en baggrundsfigur, der i de psykologiske skildringer kommer til at stå i skyggen af sin far, Graves, efter at han havde styrtet sig selv ud i *dybet*, da han forsøgte at ramme sin ny kone, Dagmar, som han havde giftet sig med ikke længe efter Inges død, med en økse, som han kaster efter hende, fordi hun til husmanden Graves' store fortrydelse mener, at folk har

ret, når de taler ringeagtende om husmændene, der i modsætning til de fine folk i byen nok driver det til noget, hvad slid og slæb, men ikke, hvad udbytte angår.

Det er da også Graves, Jørgen Nielsens sidste digterord gælder: – *Og det kunne ikke nytte, han vendte sit blik mod stjernerne. Ulykken var inde i ham selv ...* Graves var kommet i den forfærdelige situation, at han hverken turde leve *eller* dø. Almindelig forgræmmethed har han længe og gerne accepteret som menneskets lod, men smerteligt bevidst om at have styrtet sig ud i en afgrund – som han ikke vidste eksisterede – det kan han ikke klare. Med vendingen: *Ulykken var inde i ham selv*, synes Jørgen Nielsen at være kravlet ud af Thomas og ind i Graves, for Thomas har jo fremtidsdrømme, det har Graves bestemt ikke, digteren Jørgen Nielsen ej heller mere – ulykken var også inde i ham.

Få dage efter nedskrivningen af den stærke sætning berøvede han sig selv livet. Digteren når med andre ord ikke at klarlægge Thomas' videre liv. Ville han ligesom Emil have prøvet at nærme sig de egentlige interesser i byen? Ville han ligesom Alfred Eriksen i *De Hovmodige* have gjort det?

Alfred, Emil og digteren

I 1930 udkom *De Hovmodige*, som er den eneste af Jørgen Nielsens romaner, der foregår i bymiljøet.

Under læsningen af den roman er det umuligt at se bort fra, at den har paralleller til *Det onde Land*, at pubertetsdrengen Emil er identisk med det voksne, men barnlige brushoved Alfred Eriksen – i hvert fald for den del af *Det onde Land*, hvor Emil opholder sig på skolen i byen, og hvor de *hovmodige* unge mennesker der,

foruden Emil selv, udgøres af Svendsen, Simonsen og Egon, der (sidstnævnte) kom til at betyde mest for Emil. De samles alle fire og diskuterer i klubben, der er en intelligensbande af unge outsiders, på Svendsens kvistværelse, hvortil kun fritænkere har adgang, hvorimod den er eksklusivt lukket for kristne og andre mindre begavede, imellem hvilke de unge mennesker dermed – ganske hovmodigt – sætter lighedstegn.

Ja, det er jo Jørgen Nielsen, der som 3. person fortæller det, men han gør det for at tegne et billede af *dem* og af *sig selv*, sådan som han husker det. Som sagt betød Egon mest for Emil. Han synes, at alle grå ting bliver skønne i Egons mund, der havde et kærtegn til overs for hver lille ting, han rørte. Sådant et sprog talte hans stemme, men ellers stillede han sig rå og kynisk til enhver sag. Ham kunne han tale med, han, der hjemme i den 27. kartoffelrække aldrig havde talt om noget ordentligt med nogen. De holder sammen, Emil og Egon, og de var slet ikke i tvivl om, at sammenholderet forhøjede deres selvfølelse ved ikke alene at hæve sig over den profane hob, men også over den øvrige intelligensbande.

Mit ærinde er som bekendt at påvise, hvordan en digter i nogen grad finder inspiration i de selvbiografiske motiver. Det er da nærliggende at stille det spørgsmål: hvem er Egon, Emils bedste ven? Mit svar er, at han hedder A.C. Normann, nu afdød folketingsmand og minister. Han har på Nordisk Bogforlag udgivet Jørgen Nielsens digte, som han indleder med et langt forord.

Normann og Jørgen Nielsen lærte hinanden at kende som journalister i Ringsted. Ligesom Emil og Egon blev de hurtigt venner, og de satte bestemt heller

ikke deres lys under en skæppe. Hør blot, hvad Normann skriver i digtsamlingens forord: *Vi anså begge hinanden og os selv for usædvanlig betydelige unge mænd, der i trykthed afventede samtidens opdagelse af os. Vi fandt det vist begge usandsynligt, at der eksisterede andre mennesker på samme høje åndelige niveau, som os selv.*

Dette sikkert ærlige udsagn om *os* og *de andre*, nedskrevet af en ikke mere helt ung A.C. Normann, svarer ganske godt til, hvad en stadigvæk ung, men meget moden Jørgen Nielsen, alias Emil, mener om *os* og *de andre*.

I *De Hovmodige* er hovedpersonen en ung kvinde, Ketty, der med tog er ankommet til den lille provinsby, Lundved, for at tiltræde en ny plads på et kontor. Hun har aldrig før været i den by, men da et hotel, der også driver pensionat, ligger i banegårdens nærhed, søger hun derind, dels for at finde logi, dels for at købe et måltid mad. Her møder hun bankassistent Alfred Eriksen, der er ungdomsoprører, anarkist og fritænker. Mødet ender i en gensidig forelskelse, der mere og mere aftager for helt at ophøre, efter at Alfred under en dansant-aften på Hotel Royal fører hende sammen med romanens tredje centrale figur, redaktionssekretær på den liberale Lundved Amtstidende Edvard Lüde, som Alfred har lært at kende – dog kun overfladisk tør siges – efter at han uopfordret er begyndt at skrive og tilsende avisen artikler, hvori han gør op med al religion, dens skadelighed, dens urene oprindelse og dens forgiftende indflydelse på al etik og moral.

Disse tre unge mennesker, Ketty, Alfred Eriksen og Edvard Lüde, udgør romanens selvbestaltede og hovmodige intelligensbånd.

Men hvem var den Alfred, der uden at være nødt til at anvende store ord og i en rum så sig selv i spejlet? Han havde meget Emil og Thomas og en ung Jørgen Nielsen i sig. I kapitel 2 hører vi, at understrømmen i *bele* hans livsførelse er *optimisme*, han følte som noget ganske sikkert, at når alt kom til alt, ville han få *lykken* med sig i *alle ting*. Men han kendte også til mismodige stemninger, men dem skulle han sagtens få krænget af sig. Og i bestræbelserne herpå får han god støtte, synes han selv, af Lüde, der – nok uden at tale sandt, men det kan Alfred ikke gennemskue – fortæller ham, at hans revolutionære afhandlinger har bevirket, at hele byen taler om ham og for at gøre det troværdigt, nævner han ansete navne. For en kort stund bliver Alfreds glæde, opstået af naivitet, til en art ønsketænkning for digteren Jørgen Nielsen, der igennem hele livet følte sig miskendt som digter og aldrig kom til at forstå, at han ikke var popularitetsdigter. Lüdes tale opfyldte for en kort stund Alfred med romantisk lykke. Det havde slet ikke anet ham, at man lagde mærke til ham, men dér kunne man alligevel bare se. Han nærmede sig popularitet!

Hjemme på et loftsværelse i forældrenes husmandssted i Moselund ved Engesvang havde Jørgen Nielsen som 17-årig, det var efter Kornmod, og det var om aftenen efter lange dage i tørvemosen, sidet og skrevet en afhandling, som han en dag dristede sig ind på Silkeborg Socialdemokrats redaktion med. Han afleverede manuskriptet til chefredaktør Peder Tabor, som han bad læse det. Tabor har i en artikel, *Digter-tragedie i Situationer og Profiler*, Forlaget Fremad, beskrevet mødet: *Han blev stående ved døren som parat til tilbagetog. Hans ansigt, magert og anspændt i*

udtrykket, hans store klare øjne og hans mærkelige indtrængende blik fængslede mig. Han var tydeligt nervøs, sky, men også selvhævdende. Tabor fortæller videre, at artiklen var en diskussion om, hvorvidt mennesket har en fri vilje. Inspirationen syntes at være hentet fra læsning af den tyske filosof Arthur Schopenhauer, der i sine værker når frem til den anskuelse, at mennesket siden verdens skabelse har sat alle kræfter ind på at eksistere, at leve, at udfolde sig i en verden, der kun består af forestillinger eller fænomener, der alt sammen opfattes af sanserne som tilsyneladende foreteelser. Disse forestillingers årsag skyldes efter Schopenhauer *viljen*, det være sig den kontrollerede vilje og livsviljen. Men viljen og trangen til eksistens bliver, siger Schopenhauer, aldrig tilfredsstillet. Den skaber derimod lidelse og pessimisme, og derfor gælder det om at bekæmpe viljen ved f.eks. at blive asket i forhold til verden, altså at blive ligegyldig i forhold til sig selv, andre, og alt hvad der i det hele taget omgiver én. På den måde opnås en slags ikke-eksistens, som selvmordet ikke kan hamle op med, da det ikke er andet end en reaktion på et eller andet voldsomt menneskeligt dilemma og ikke et definitivt brud med livsviljens trang til at eksistere.

Så vidt Schopenhauer, som jeg har refereret af i relation til Jørgen Nielsens temaer. Dele af den 17-årige vordende digters afhandling var også referat, men det var mere end det, fastslår Tabor: – *hele afhandlingen var gennemsyret af det unge menneskes egen heftige argumentation, en næsten fanatisk hævdelse af, at mennesket aldeles ikke har nogen virkelig fri vilje.*

Jørgen Nielsens subjekter

Da den unge mand blev digter, skabte han konsekvent sine novelle- og romanpersoner som mennesker, hvis gerninger og ugeringer var betingede af det miljø, som hvert enkelt subjekt lever i, og her forstår jeg det ord subjekt, *både* som et inden for mulighederne handlende menneske og et sølle og stakkels menneske. Sølle mennesker er *bundet* af deres søllehed, ligesom mennesker, der sidder i held og har gå-på-mod *drages* efter endnu større held. I Jørgen Nielsens Krathede-miljø i Dalen er Emil og Thomas og forældrene på sin vis uden vilje til det nære liv, fordi noget i deres sjæleliv sætter sig imod og ligefrem bekæmper viljen. I stedet for er de blevet *bundne* af ulykke, undertrykkelse, pine, selvgjort terrorisme, fattigdom, sygdom. Kort sagt dårligdom.

Livet bliver på den måde dårligdommens årsag, og på det grundlag handler Jørgen Nielsens subjekter.

Jeg mener hermed at have slået fast, at mennesket, og ikke mindst digteren, Jørgen Nielsen ikke troede på den frie viljes eksistens. Han var determinist. Fiktionens Alfred og digteren Jørgen Nielsen skriver som unge artikler med fælles emner. Desuden ligger på Alfreds natbord Georg Brandes og en cowboy-roman. De har ikke kun ligget der, de er også blevet læst. Jørgen Nielsen læste også Brandes. Han beundrede meget højt Brandes, som han tillige med Johs. V. Jensen anså for Danmarkshistoriens største personligheder, fordi de som fritænkere kæmpede imod menneskelig dumhed og forlorenhed, forårsaget af den for ham skadelige kristendom. I sin hyldestartikel i bogen *Til Johs. V. Jensen på 60-Årsdagen* siger han det således: *At læse Jensen er ikke*

et arbejde, et besværligt forsøg på at trænge ind i en fremmed og mærkelig tankeverden, det er hvile, lægedom for nerver, der er forpinte af til daglig at skulle tilpasse sig efter det banale, der er det samme som det kunstlede og kunstige – det er en hjemvenden til oprindeligheden.

Emil og hans intelligensbande dyrker og ordner verdenssituationen ud fra – jo, såmænd ud fra Arthur Schopenhauer. Før den tid, hjemme i Dalen, 14 år gammel, havde Emil siddet og spekuleret over, om Gud var til. Han var kommet til det resultat, at han troede, at Gud var til, men at han var en ond og blodig Gud, fordi han ikke ville ham noget godt. Emil var ikke fritænker; han vidste slet ikke, hvordan en fritænker tænkte, men han regnede dog med, at det var et menneske, som gik i rette med Gud.

Schopenhauer, Brandes, Jensen, de var guder. Alfred dyrkede den ene. Emil kunne være kommet til at dyrke alle tre, hvis han ikke var gået tilbage til sine tørvemoser. Måske kommer han til det, vi ved det ikke, men i hvert fald tager han på erobrerfærd ud i den store verden. Hvorhen? Og i hvilket ærinde? Det ved vi heller ikke. Men når digteren er Emil, og han er digteren, så har vi lov til at gøre os en forestilling – som menneske og digter dyrkede Jørgen Nielsen dem alle.

Men hvordan med Thomas? På vegne af ham i *Dybet 1*, kapitel 9, der hedder Optimistisk Forår og Forårstanker, siger digteren, at hans kår blev *slid, slid, slid, ensomhed, ensomhed, ensomhed*. Det, som han længes efter, er lediggang i mosen og bakkeslugterne og skoven. Han længes efter frihed og ensomhed! Skønt ensom nok i forvejen er det ikke selskab og adspredelse, han savner, men mere ensomhed. Men han øjner jo håb forude, alt vil blive godt,

tænker han, hvis han bare kan komme i ly et sted et par døgn og få tænkt sig om. Han lider under det voldsomme arbejdspress og under det, at han har en fornemmelse af, at en ledetråd er gået tabt i al det hurlumhej, hvoraf hans liv, hans barndom med en bestandig voldsom far og en bestandig døende mor, bestod.

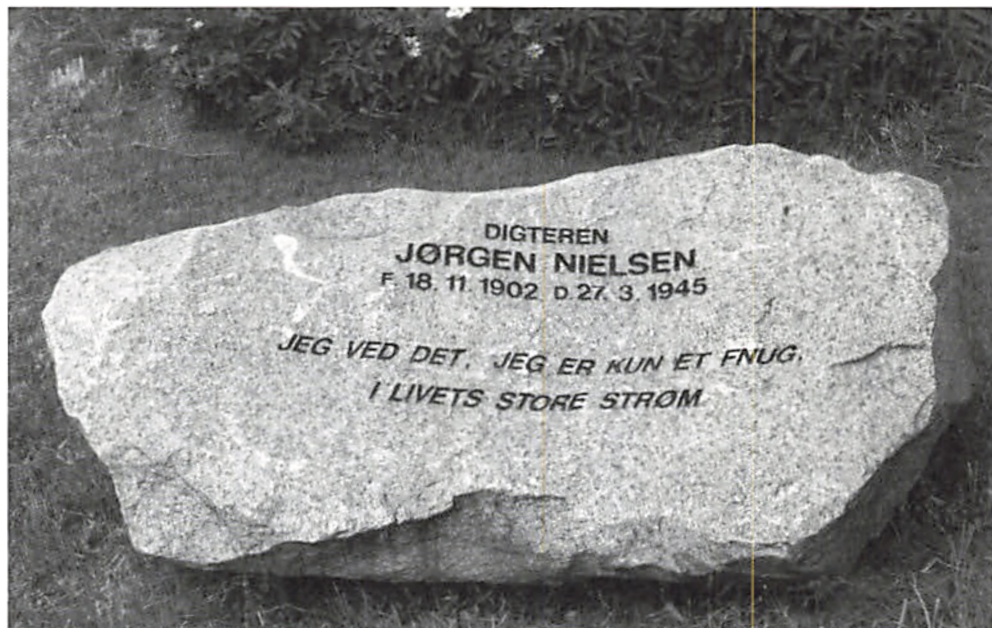
Hvad var værst?

Det er i hvert fald satanisme. Netop det er et psykisk ordmaleri i meget få ord om det fattige hedelands tilbud til en dreng, der står i sit livs forår og gør sig forårstanker. Thomas er på den jordlod, hvorpå han arbejder, også en del af den moderne vesteuropæiske civilisation. Han har også sin ret. Og så er det, at Jørgen Nielsen siger dette vigtige: *Civilisationens gølge pres, dens feber spænder hårdest i de yderste forgreninger, ikke i hovedkvartererne, som det tros, men ude i den syvogtyvende kartoffelrække.*

Afrunding

Efter det foregående skulle man tro, at menneskefigurerne i Dalen aldrig havde dejlige oplevelser. Kan det være rigtigt? Nej, det kan det ikke. Og det er det ikke. Jeg vil meget kort påpege et sidste eksempel på, hvordan digteren har anvendt et selvbiografisk motiv. Til det formål skal vi nok engang slå op i *Hvem er vi?* rettere i artiklen *Underlige Mennesker*, trykt i Social-Demokraten 1. april 1945.

Jørgen Nielsen døde for egen hånd den 27. marts samme år, artiklen er altså bragt få dage efter digterens død. Hvornår han har skrevet den eller indleveret den til avisen, ved jeg ikke. Men han har nok sendt den af sted kort tid før, at den blev trykt, altså engang i marts. Derimod har jeg meget svært ved at tro, at han også har skrevet den på denne tid, fordi han da led

Mindestenen for Jørgen Nielsen, der i 1987 rejstes af borgere fra Ikast. Stenen står ved hans barndomshjem i Hørbylundedalen i Moselund. Indskriptionen er første verselinje i digtet Et Fnug. Første strofe lyder således:

*Jeg ved det, jeg er kun et fnug
i livets store strøm.
jeg svinder som morgendug,
mit liv er kun et sagte suk,
en sælsom nattedrom.*

voldsomt af en depressiv psykose, der netop forårsagede hans selvmord. De få skabende kræfter, som han har været i besiddelse af, har han – man må undre sig over, hvordan han har kunnet – anvendt på romanen *Et Hus splidagtigt med sig selv* og på en artikel *Hvad er en depression?* (KRITIK 54, 1980), og ikke på et så lyst og livsbekræftende essay som *Underlige Mennesker*.

Essayets titel afslører, at de alle sammen – i Dalen forstås – er underlige, dvs. originale typer. De er omflakkende men-

nesker, der hyppigt indfandt sig hos bønderne. De kom også i stort antal i digterens hjem, hvor de fik lidt mad for arbejde – ikke sandt! Og når det blev aften henvistes de til høløftet eller laden, hvor de kunne indrette deres natteleje, efter at de først højtideligt havde lovet moderen, der var meget bange for ildebrand, at de ikke ville ryge i høet eller halmen.

De bragte, hver på deres måde, et sus af livet med sig ind i smågårdene, det være sig lidt glæde, megen livsbekræftelse og stor

adspredelse i dagligdagen. En af dem, som kom i Jørgens Nielsens barndomshjem, var Hans Høwl. En af dem, som kommer i romanfiguren 'Thomas' barndomshjem, var den lidet flatterende kunstmaler Francios Desmoulins. De kan begge to den samme vise på én eneste strofe, som de underholder

med i de missionske husmandshjem i Dalen – der er digterens og Thomas':

*Der skal ikke synges salmer ved min grav,
men der skal spilles på harmonika,
så nydeligt. så frydeligt.*

Jon Høgh.
Lærer på Tim skole.
Født i Ebeltoft 1946.

Sange fra Agger til Esbjerg – et kulturhistorisk vue over vestjysk populærmusik gennem de sidste 25 år

Af Niels Kayser Nielsen

Lørdag eftermiddag 11. juli 2009 var der fest på havnen i Hvide Sande. Den årlige revy »Æwl o æ Kle't« løb af stablen. Navnet refererer til titlen på det julehæfte, betitlet *Yul o æ Kle't*, som – redigeret af lokale folk med tilhørsforhold til Holmslands Klit – hvert år sendes på gaden i december måned. Indholdet i revyen

er stort set det samme år efter år: pud-sigheder, skandaler, sladder og skrøner om kendte og ukendte i Hvide Sande. Der indledes med frokost med masser af øl og snaps – og fællessang til levende musik. Derefter revy i ca. halvanden time, efterfulgt af dans til et lokalt orkester. Det hører med til traditionen, at man på et vist

tidspunkt står op, som regel på bænken langs de veldækkede borde, og synger med på de lokalpatriotiske sange, såsom »Hvide Sandevalsen« og »Lyngvig frit« på melodien: »Kom, kom, kom til Frelsermøde«. De samme sange bliver sunget ved den årlige fest i Nr. Lyngvig Havn, som foreningen Lyngvig

*Tidligere fiskeskipper
Villy Møller er en af de
drivende kræfter bag
Nr. Lyngvig havnefest.
Han er uofficiel »havnefoged«
i den lille fjordhavn.*

Havns Venner arrangerer. Med i revyen 2009 var et indslag om fodboldtilskuere fra den jyske vestkyst på Brøndby stadion, der støttede Efb fra Esbjerg. Musikken hertil var baseret på en lokalt set »verdensberømt« sang af Tørfisk fra Thyborøn med følgende omkvæd:

*Det kan da godt vær' æ louter lidt af
fisk i dau.*

*men det er fordi æ kommer lig' fra arbe' au.
'Ta' næ' som æ er; æ har charme å forstand,
og under æ kjedeldraut der oser æ af mand.*

Kombinationen af selvironi og stedsstolthed var ikke til at tage fejl af. Hele det store partytelt sang med af karsken bælg. Ud fra en stolthedsfornemmelse af, at dette er vores. Det kan godt være, at nogle synes, at dette er udkants-Danmark, og at det er synd for de mennesker, der bor dér. Sådan oplever de lokale ikke situationen. De ser ikke sig selv i nogen offerrolle, men markerer både selv- og stedsbevidsthed. Det handler også meget af musikken fra Vestkysten om. Man synger om sig selv for sig selv – og andre. På billederne fra festen i *Ringkøbing Amts Dagblad* mandagen efter kunne man bl.a. se to af de mest lokale musikfolk på scenen, ejendomsmægler Niels Møller og muremester John F. Andersen, også kaldet »Den røde« på grund af sin hårpragt og sin ansigtskulør. Begge har været med i musikmiljøet i Hvide Sande i en menneskealder, og begge har de med deres musik været med til at sammentømre en lokal identitet. Det er de ikke alene om.

Det er dette vestjyske musikmiljø – på kysten fra Limfjorden til Esbjerg – der er i fokus i denne artikel, hvor der skal ses nærmere på, hvem der er med, og hvad

der synges om. Det sker i ønsket om at give mæle til en normalt overset del af det danske populærmusikalske liv, der har den styrke, at den handler om jordnære og lokale forhold. Også her rimer »hjerter« måske nok på »smerte«, men det er vestjyske hjerter og smerter, det drejer sig om, og ikke følelser i ingenmandsland – eller i hovedstaden.

Enstrengt, centraliseret populærmusik

Som hovedregel er der gennem de sidste 50 år foregået dels en angloficering, dels en ungdommeliggørelse af den danske populærmusik, således at der i dag ikke er den store forskel på musiksmagen hos de unge og hos 50plus-generationen. Denne tendens er ledsaget af en tilstræbt intellektualisering og avantgardisering af populærmusikken, der har medført fjernelse af eksempelvis Dansktoppen fra DR's høreflade. Giro 413 udgør én af de få tilbageblevne bastioner for en folkelig musiksmag, der ikke er udgået fra rockens univers. Den udprægede centralisering og homogenisering har indebåret udgrænsning af andre dele af det samlede populærmusikliv, som har store vanskeligheder med at komme til orde i den herskende centrifugalbevægelse inden for populærmusikken. Denne udgrænsning er en del af en samlet centralisering af kulturlivet, der med udgangspunkt i dels hovedstadens kulturelite, dels den internationale kulturindustri har udvist en yderst begrænset interesse i kulturmanifestationer, som ikke kan indplaceres i disse universer – udover med mellemrum at optræde som eksotisk folkløse.

Man kunne måske have forventet, at interessen og respekten for minoriteterne i det danske samfund og for de multi-

kulturelle islæt i dansk nutidskultur i nogen grad ville have rettet op på majoritetsmiseren. Indvandrere og flygtninge ytrer sig jo dog flittigt i både radio og tv, ligesom bl.a. det tyrkiske og mellemøstlige køkken er en fast bestanddel af gadebilledet og med stor fornøjelse besøges af såvel danske som ikke-danske kunder. På det musikalske område er det imidlertid så som så med interessen. Der spilles f.eks. meget lidt afghansk og marokkansk populærmusik i radioen – det gælder både lokalradioerne og P3 – ligesom man heller ikke støder på hverken vietnamesisk eller tyrkisk sang i tv i den »brede« sendetid. Bevæger man sig ud på markedet hos de pladeforhandlere, der sælger populærmusik, er billedet det samme. Her er der adskillige hyldemetre med dansk og engelsk musik, medens andre dele af verden er gemt væk under betegnelserne »world« eller »folk« med en vis overrepræsentation af afrikansk og brasiliansk populærmusik. Især er sambalen godt repræsenteret, måske fordi den foregår i marchtakt og derfor er letgenkendelig og -tilgængelig, og der måske dertil knytter sig billeder af liv og glade dage fra turistbrochurer og andre reklamer, som glemmer den brasilianske fattigdom.

En »forbihørt« musikkultur

Ud fra denne synsvinkel kan det næppe heller undre, at også indenlandske »minoriteter« lyser ved deres fravær på den populærmusikalske scene. Som hovedregel er de bands og orkestre, der markedsføres i radio og tv samt i pladeforretningerne, fra hovedstadsområdet med Aarhus på en god andenplads. Resten af landet bliver normalt »forbihørt« og forbliver urepræsenteret. Kun sjældent bliver der sunget

populærmusik på dialekt eller med et markeret stedstilhørskab, udført af musikere og sangere fra provinsen og periferien af Danmark.

Denne artikel er et forsøg på at råde bod herpå. Den er båret af en bestræbelse på at give mæle til den populærmusik, der forekommer i en dansk periferi og i periferien af den danske populærmusikalske kultur. Nærmere bestemt drejer det sig om populærmusik på den jyske vestkyst. Det er tesen, at denne musik er underrepræsenteret i de danske statslige musikmedier, og at denne underrepræsentation er udtryk for en mangel på kulturelt demokrati, der ser bort fra de kulturelle rettigheder til at blive hørt og fra retten til et kulturelt medborgerskab, forstået som ligeværdig adgang til offentlighedssfæren på nationalt plan.

Optakt: To fra Thyborøn

At synge sange om at bruge sin krop som et arbejdsredskab og befinde sig et stedovre i Jylland kan ikke tilrådes, hvis man vil gøre sig håb om at være et ideal eller et pop-idol på den nationale populærmusikalske scene. Hør blot, hvad gruppen »West for Vrist Band« synger om at være fisker i Thyborøn:

*Han kom o æ hau, da han var fjouten år,
fik gebis i hans mund og crem i æ hår.
En stor tatovering o hans øverarm
sku' hjælp' ham mod søsyge og storm.*

Den slags går ikke. Arbejdet, alderens uigenkaldelighed og det kropslige forfald, for slet ikke at tale om Vestjylland i det hele taget, giver dumpekarakter i de landsdækkende medier. Dette er den kulturelle elites og den såkaldt kreative klasses

Fest på Nr. Lyngvig Havn 2009. Alt klares ved lokale kræfters frivillige indsats.

direkte modpol. Der er ikke stil over tingene. Ganske vist får fiskeren, fremgår det af sangen, en tatovering på sin overarm, som ellers er blevet moderne, men kontekstualiseringen af denne så populære foreteelse er helt hen i vejret, når alt det andet ikke dur. Det er bøvet. Og smækfyldt af tradition og dermed trummerum, vane og gentagelse. Den går ikke, og samtidig er de kropslige egenskaber for særegne, og så går det helt galt.

Vi kan tage et andet eksempel: Gruppen »Tørfisk«. De er bl.a. kendte for at have lavet en sang om den lokale jernbane VLTJ, som fragter passagerer på strækningen Vemb, Lemvig og Thyborøn, for at have skrevet en hyldestsang til den ellers så dopingudskældte Bjarne Riis i

anledning af, at han vandt Tour de France, samt for at være én af tidligere sports- og underholdningsdirektør Flemming Østergaards (»Don Ø«) yndlingsaversioner. Helt galt for dem går det, når de kommer ind på kærligheden:

Æ mot bin' te en bal o Humlum Kro.

Hun kom fra Hvidbjerg av.

ku' æ forstå.

Og æ ku' hverken sammel ellers sans'.

dengang bun kom og spurgt, om vi sku' dans'.

Uha! Alene lokaliteterne...

Johnny Madsen fra Thyborøn

Lad os slutte med en tredje fra Thyborøn, Johnny Madsen, den begavede sangskriver

og fine kender af modernitetens samspil mellem binding og opbrud, som det fremgår af en af hans måske tænksomme sange, »Glasmanden« fra cd'en *Checkpoint Charlie*. I Thyborøn har han fået en vej opkaldte efter sig. Andre steder er man noget mere påholdende med anerkendelsen; »ustylet«, som han er. Problemet er ikke kun, at han besynger såvel drukturere i sin hjemby som Dronningens Boulevard i Herning, og at han kommer både på værtshuset Peter Gift og frokostrestaurant Kohalen på havnen i Aarhus. Det er også hans fedtede hår og hans cigaretter – og om at han kan synge om at »komm' a' si' bousser«. At han er begavet og rå kan endda gå, men at han er en rod med rødder, der kan lave en »Langerhuse Blues« – det går ikke. Provokation er godt, men kun med stil. Og denne stil må for alt i verden ikke være lokal; altså set fra en centralistisk synsvinkel. I randområderne ser det anderledes ud, mener Johnny Madsen:

Den dag i dag er det også sådan, at når jeg spiller vestpå og i Nordjylland, altså helt ude ved kysterne, så er der nærmest landskampstemning. Så jeg blev eksponent for et oprør fra provinsen – imod københavneriet. Det er i hvert fald min fornemmelse, uden at jeg helt kan vide det. Jeg kan bare huske, at da jeg skulle spille på Bornholm for første gang, spekulerede jeg på, om de mon kendte mig derovre. Men da jeg ankom, var det til overskrifter i lokale medier som 'Johnny er på Bornholm', og tv mødte op nede på kajen. Bornholm er jo også et afsides liggende sted – ligesom Fanø og Thyborøn. I Grønland og på Færøerne er de også helt vilde med min musik.

Med disse tre eksempler er også nogle af de tematikker berørt, som er i fokus i sange-

ne fra Vestkysten: Arbejdet, kærligheden og stedsbevidstheden. Hertil kommer i en del sange lokal folkløse, politik, religion og socialhistorie. Hovedparten af disse temaer figurerer ikke normalt i dansk populærmusik. Her lyser ikke mindst arbejdet ved sit fravær.

Hvem er de? – Vestkystens musikere

Både Johnny Madsen og »Tørfisk« er blevet kendte på den landsdækkende musikscene. Deres musik bliver spillet i radioen, og de er faste indslag ved større og mindre koncerter og festivaler i ikke kun Vestjylland, men hele landet. Det samme kan næppe siges om »West for Vrist Band«, om end de også har medvirket i dansk tv¹. Lokale er også en række andre orkestre og musikere på den jyske vestkyst. Ved siden af de tre omtalte grupper fra Thyborøn vil følgende blive inddraget nedenfor: »Sand på Gulvet« fra Esbjergområdet, »Krukker og Korsfisk« fra Hvide Sande, diverse spillemænd fra Fanø, som bl.a. spillede op til bal i Sønderho i 1977, »Den rødes« orkester »Klitdrene« fra Hvide Sande samt »Iversen Band« fra Agger. Disse musikere er ikke alle hjemmehørende i Hardsyssel, men der er tætte forbindelser mellem dem: Johnny Madsen fra Thyborøn har spillet sammen med flere af medlemmerne fra »Sand på Gulvet« og bor i dag selv på Fanø. En af musikerne i »Iversen Band« er minkavler på Holmslands Klit. Man hører hjemme i et fælles verden.

Et kærlighedsunivers

I Tørfisk-sangen om et bal på Humlum Kro opstår der sød musik. Hovedpersonen og pigen fra Hvidbjerg begynder at danse tæt, så tæt »så æ ku' lisså tydlig mærk' hinne

Købmand Carsten Jespersen, længst tv., er født og opvokset i Thyborøn. Han bor i dag i Hvide Sande, men går nødtigt glip af de fester, hvor der er musik på batnen i hans hjemby.

krop«. Det forlyder, at sådan »danser ingen hjem' o Harbøre«. »Du danser godt«, får han fremført, »så kom mi' bror å sa', at vi sku' hjem«. Han ser ikke pigen mere og kan ikke komme i kontakt med hende, »for mi' knallert er død«. Med andre ord en uforløst pubertetskærlighed. Den giver til gengæld anledning til at aftegne et stort længselslandskab, der omspænder hele Nissum Bredning mellem Harbøre Tange og Thyholm, hvor land og vand opgår i et hele som ét stort fællesrum – ikke ulig den situation, hvor man står på stranden på vestsiden af Thyholm og ser Thyborøn (og Cheminova) aftegne sig langt ude som øer i et stort himmelhav af næsten kosmiske dimensioner. Hovedpersonen finder det forunderligt at tænke sig, at pigen står ovre

på den anden side og længes efter ham, således at den fælles dragning indgår i symbiose med vandet og himlen og til sammen skaber et rum, der i kraft af disse dragninger forvandles fra at være et abstrakt rum og bliver til et sted – et hjemsted. Og skulle man være i tvivl om, hvorvidt det hele nu ikke bare foregår i et abstrakt ingenmandslandskab, kan man hæfte sig ved, at han udmaler pigens dejlighed ved at sammenligne hende med en stor klump rav. Så er scenen sat. Dette er hjemstavnslyrik og knytter sig til en tradition fra Thøger Larsen og Erik Bertelsen om at besyngte et rum for herved at tilegne sig det og gøre det til ikke kun et tomt rum, men også et sted; og til ens eget sted. Sangen »Mi far han var fesker«

indledes med, at en rå guitar spiller et citat fra Erik Bertelsens velkendte sang om Limfjordens kuling fra Hals og til Harbør.

Kærlighed – med havet som ledsager

Andre steder på Vestkysten skildres kærligheden mere robust og håndfast som f.eks. hos »Sand på Gulvet« fra Esbjerg og Fanø i sangen om Hans Nielsens fåreflok, der hånende kommer løbende efter frieren, da han tror, at han kan sjakre sig til den skønne Sidsels' kærlighed ved at referere til sin rigdom og sin grundmurede gård. Hun afviser ham skarpt ved at henvise til hans »forbandet« skæve ben. Epikken refererer ganske vist til det romantiske borgerlige kærlighedsideal som grundlag for giftermål snarere end landbrugets traditionelle fornuftsalliancer, men gør det i et regi af får, køer og grise som ramme omkring friersceneriet. Det borgerlige kærlighedsunivers, som vi kender det fra guldaldermaleriet og -litteraturen, er her omsat til et miljø, som lugter særdeles landligt.

Mere skillingsvisepreget er sangen om »Du lille svale« om den fattige unge pige, der forføres af den rige ungersvend for senere, forsmået, at mindes ham med længsel og afsavn: »Jeg er forladt og ene må jeg vandre«. Sangen med det velkendte tema ulykkelig kærlighed er bl.a. indspillet af »Fisker Thomas« fra Skagen og »Krukker og Korsfisk« fra Hvide Sande og kan siges at udgøre en del af et fællesrepertoire på Vestkysten. Teksten er såre banal, men melodien er smuk, og sangen er med melodiens betoning af mange lange og åbne vokaler god at synge med på, når lejlighed gives ved sommerfester i lyse aftener rundt om i havnene.

Mindre sentimental og nok så original er en anden af de populære klassikere fra »Fisker Thomas'« repertoire, nemlig »Anna Lovinda«, der har sin egen drømske uforklarlighed som et skib, man uklart aner i mørket på havet. Sangen har »Fisker Thomas« hentet i Norge hos den folkekære visesanger Erik Bye, og det er i sig selv et vidnesbyrd om de traditionelt tætte kulturforbindelser mellem Vestkysten og Sydnorge². Erik Bye siges at være blevet inspireret til sangen ved synet af en gravsten – vistnok på New Foundland – over Anna Lovinda, der uvist af hvilke grunde døde som 20-årig enke efter styrmanden på »den sorte skude«, som selv omkom på havet i en alder af 25 år.

En sang med en sådan tematik må nødvendigvis vinde genklang overalt i Vestkystens fiskeri- og havnebyer med de talrige mindesmærker over forliste søfolk, redningsfolk og fiskere. Dødens nærvær bliver man bestandigt mindet om på Vestkysten. Sangen er desuden et vidnesbyrd om, at Vestkystens kontakt med omverdenen mere er gået over vand end over land, og at den mere var orienteret i retning af Sydnorge, Altona, Hamburg, Hull, Grimsby og Amsterdam end mod Sjælland og København. Heri ligger der et overset stykke kultur- og socialhistorie og en del af den danske kulturarv, der er tolt udgrænset.

Andre steder er man mindre poetisk og diskret. Hos »West for Vrist« hører man om parret, der søndag morgen vågner op bag det røde gardin. Der er lir i luften: »Som et rovdyr efter bytte ligger han på spring«. Efter denne flotte optakt føles det som noget af et klichéfyldt tilbageskridt, at idyllen forstyrres af svigermor – hvem ellers?

Kristentroen

Dette tema spiller ikke den store rolle i sangene fra Vestkysten, men er dog på ingen måde et anatema. I Tørfisk-sangen ovenfor om Nissum Bredning og Humlum Kro nævnes historien fra Gamle Testamente om Moses, som kunne beherske vandene, i forbifarten, men ellers er det især »Iversen Band« fra Agger, der er kendt for at være en missionsk bastion, som inddrager kristendommen i deres sangunivers – både i sangene på rigsdansk og på dialekt. Det er imidlertid karakteristisk, at det kristne kærlighedsbudskab bestandigt er indsat i en konkret hverdagsagtig kontekst, således at det fremtræder som hjemmevant og uanstrengt nærværende, når kristentroen placeres i en kontekst af »neon over Nordhavn« og »ved Sildekajens bolværk«. Det kristne budskab er, lavmælt, til stede i næsten hver eneste af bandets sange, men uden de store forkyndende falbelader og angloamerikansk vækkelsespræg med gospelkor og »happy-clappy«. I stedet spilles der solid rockmusik, der både forholder sig til den store utopiske dag, hvor alt kommer til alt, og til medfølelsen med mennesker, der er udsatte, frygtsomme eller fordrevne. Det at være fremmed og uden tilhørsforhold skildres som skrækscenariet over alle. Det gælder ikke kun dem, der er stemplede som outsiders og anderledes, men også ensomme gamle og flygtninge fra Mogadishu. Ad den vej får man samtidig indirekte peget på den positive modpol: at høre hjemme et sted. Om det nu er i lokalmiljøet, i den kristne tro – eller i begge dele. Og så kan man i øvrigt i den raffinerede metaforik og det udtrykfulde symbolsprog høre, at »Iversen Band« har lånt en del af den underfundige ordgøgler ovre fra den søndre

side af Thyborøn Kanal. Johnny Madsen kunne også have skrevet dette vers:

*Den græske gyros roterer
på gaden restaurant.
De mørke »sultkuréer«
styrer slagets gang.*

Og dette:

*Ud' i horisonten, nær det blanke hav,
på kanten af verden, fra vugge til grat.*

Og dette:

*Flagermusen finder det sorte hul
på en månetur, månetur – retur.*

Og alligevel er der forskel. Johnny Madsen har sin rod i modernismens forandrings- og opbrudstænkning, som man kan høre det på hans cd *Le New York*, der kom på markedet kort før jul 2011 som en tematisering af hans erfaringer fra en rejse i USA – set gennem vestjyske briller. »Iversen Band« er utryg ved disse opbrud og har forankret deres (om)verdensforståelse i troen på Kristus. Det fælles for dem er stedsbevidstheden. Selv når de skriver om den store verden, dens farer og udfordringer, er man aldrig i tvivl om, at det sker med rødder i Vestjylland. Lokalforankringen er aldrig til at tage fejl af. Det er den, der giver perspektiv på tingene og skaber en position at se tingene ud fra. Hos »Iversen Band« er det lokale og den kristne tro to sider af samme mønt og noget, der hænger sammen som strandbred og hav.

Arbejdet

På »West for Vrist Band«s cd *Morgensol* er der et nummer om noget så ordinært som at

være langturschauffør. »Trucker i Europa« hedder det. Der er finstemt socialrealisme, som er tæt på virkeligheden, uden hverken heroisme eller jammer. Det antydes, at livet på landevejene kan være ensomt. Stilen er nøgtern og ligefrem og bærer præg af et intimt kendskab til branchen med en synsvinkel indefra. Truckertilivet romantiseres ikke, men en vis fagstolthed skinner alligevel igennem. Der er kun én ting, som gælder for »landevejens cowboy«: at hele lasten kommer frem, på trods af rastepadsbanditter, tyvebander og andre farer. Samtidig er sangen et godt vidnesbyrd om, at Vestkysten heller ikke i dag er en ø uden forbindelser til omverdenen. På samme måde, som trafikken over hav altid har åbnet for nye horisonter i nye lande og med nye erfaringer, sørger containertrafikken over land for at holde omverdenskontakten vedlige, så lokalsamfundet ikke lukker sig om sig selv og falder til ro i selvfed hjemstavnsliebhave. Her synges om »dybet i tunnelen nede ved Hamburg«, om Hollands tulipanmarker og Spaniens aftenrøde himmel. Truckeren, som er ham, der vinker dig frem med et smil, når trafikken er håbløs, er også ham, der har set pladser, som andre kun har drømt om. Et overskudsmenneske.

På samme cd handler nummeret »Mi far han var fesker« om livet på havet, sunget på Thyborøn-dialekt. Her lægges der ingen fingre imellem.

*Han bløw føj' benne i Vrist.
De levede af kål og flæsk.
Sked han i hans bowser,
så fik han tæsk.*

Man er ikke i tvivl om, at det er et barskt liv, vi har med at gøre. Traditionsbevidstheden

kommer til udtryk i den intertekstuelle reference til jyden, som er stærk og sej, og det kunne der nok være brug for, når man var på havet »i treogtyve daw'«; men også her økonomiseres der med de store ord og florumvunden sømandsromantik. At være på havet er først og fremmest et erhverv, et erhverv som har sine omkostninger: Han blev aldrig vasket, før han kom hjem, så hans »underbowser lowtet grim«, hedder det, ligesom der uskrømtet synges om byldeerne på fiskerens arme, som næres godt af saltvandet, og om at blive skyllet over bord, fordi man har fået sit ben i et tov, og om at blive reddet i sidste øjeblik; »det var en løk'li' daw«, hedder det karakteristisk underspillet.

I andre sange er det fastlåsheden og trummerummen, som tematiseres. I Johnny Madsens sang »Æ kør o æ motorvej« fra debut-cd'en *De tørre er de best...Men våde er de flest* om at fantasere sig ud i verden og op i de højere luftlag er modpolen til denne frigjorte eksistens arbejdets jordbundethed og smålige indeklemthed, om det nu er som bud ved »æ kjømme« eller som arbejdsdreng »o æ bedding«. Arbejdet knuger og holder den nede, der som en anden Charles Lindberg vil ud og op i friheden, som det hedder i sangen herom på cd'en: *Den blinde lotterisælger sidder ganske stille på et flersfarvet lysstofrør og kigger opmærksomt ud mod havet.*

Slid og længsel

I de fleste af de sange fra Vestkysten, der har fokus på arbejdet, er det dog ikke trummerummen, men sliddet, som lyser igennem. »Vi er oppe fra tidlig morgen, ænsér knap solopgangens glød«, synger »Fisker Thomas« om fiskernes kamp for at »bjærge det daglige brød«, en sang, som

»Den rødes« orkester »Klitrængene fra Hvide Sande« også har som fast indslag, når de spiller op til fællessang ved sommerfesterne på Holmslands Klit. Ikke at alle deltagere i disse fester er fiskere, men lange arbejdsdage – nogle har endda to erhverv: Et fast lønarbejde og så løsarbejde af forskellig art og farve, f.eks. sort, derefter – kender man nok til i disse egne, hvor man pr. tradition har været snart fisker, snart bonde, alt afhængig af sæson og vejrlig. Men uden klynk.

Ej heller i »Sand på Gulvet's« sang: »Mod Sankt Hans« klynkes der. Dagene på havet er ganske vist lange, og man længes mod land, men erindringen om livet som

strandjæger med hunden og »jollen, jeg købte af Gunner« tilsidesætter for en stund tristessen. Kontrasten mellem det ende- og grænseløse hav på den ene side og livet som fritidsfisker og -jæger i fortrolighed med de velkendte omgivelser omkring Ho Bugt er tydelig nok, men holdes her som i de fleste andre arbejdssange i ave af omtalen af de nære ting, som sanses midt i arbejdet: »Nu går det, styrmand, mod Sankt Hans, nu bliver rejserne lange«.

Noget så hverdagsagtigt som færgetrafikken mellem Thyborøn og Agger indgår også i repertoiret, hvor personalet om bord nævnes ved navn. Endda øgenavn, som skikken foreskriver det på Vestkysten.

Th. ses én af Holmslands Klits mest prominente musikskikkelser, tidligere fiskeskipper Eigil Andersen. Han har et stort repertoire, spiller banjo og harmonika til udendørs gudstjenester, og retyer, danseaftener, auktioner, familiefester etc. En stor del af repertoiret er svensk.

»Kaptajn Mappe, Jens Rok og Bent te Carls« omtales eksplicit, ligesom de tyske turister.

Politik

Som noget forholdsvis enestående beskæftiger »West for Vrist Band« sig også med så kontroversielle problemer som politik. »Drengen fra Sarajevo« er en illusionsløs sang om at være offer for krigen og anlægger aldeles ikke en fremmedfjendtlig holdning, som folk, der er fordomsfulde og uvidende i forhold til Vestkysten, måske ellers ville have forventet. I små samfund, hvor der ikke er muligheder for ghettoer og mytedannelser, behandler man indvandrene og flygtningen godt og sørger for at få dem integreret i lokalsamfundet. Drengen drømmer sig tilbage, men fortiden er blevet et fremmed land. Den gamle skole er væk, og kirkegården blevet en fodboldbane. Bevægelsen den modsatte vej, hvor danskere bevæger sig ud i verden for at være krigere, synger de om i sangen »Soldier i Bosnien«, hvor man går i kamp for freden. I sangen hører man om noget så sjældent som optræning til kamphandlinger. Den slags er ikke hverdagskost i dansk populærmusik. Det er op til lytteren at mene om det, hvad man vil.

Udenrigspolitik er også et anliggende for Johnny Madsen. Det sker f.eks. i sangen »Sergei og Johnny« fra cd'en *Johnny Madsens Septiktanker* fra 1986, der er baseret på en rejse, som han og broderen foretog til Moskva året før³. Madsen har her bevæget sig ud på det dybe vand: »Der er langt fra La Porta til Den røde plads«, hedder det med en henvisning bagud til det værtshus og spillested i Lemvig lige overfor Damernes Magasin, hvor han havde sin bastion i de

glade amatør-dage i 1980'erne. Sangen er en bittersød kommentar til sovjetrussernes betagelse af vestlige konsumvarer. Den er en foregribelse af Jeltsin-epokens kapitalismeorienterede smadring af traditionel russisk folkekultur:

*Der står Sergei med sin rubel
og kigger mod den finske kyst.
Og der raser en blues
i hans kyllingebryst.*

...

*Sergei for satan! Drop den dollarbutik.
Spil balalaika, æ sensisajermusik.*

Indenrigspolitisk har Johnny Madsen ved flere lejligheder været ude efter konformitet og kontrolsamfund. Mest gennemgribende i et af de længste numre, han har lavet: »Den blinde lotterisælger« fra cd'en af samme navn, hvor der velopløst og bidende satirisk langes ud efter både politisk korrekthed på venstrefløjen og rigtige meninger hos den såkaldt kreative klasse. Johnny Madsen er selv socialistisk orienteret, men kan hverken lide uforkelige mennesker eller »amtsfilosoffer«, som selvretfærdige marcherer af sted for at uddele »statsfinansieret næstekærlighed«, for slet ikke at tale om »feltornitologen, der havde forgrebet sig på en skefuld Foie Gras«. Han har i et interview fortalt, at han helst ser finske, polske, ungarske, islandske og italienske film, fordi de har en fordybelse og et timingspunkt, der ligger et andet sted end i Hollywood¹. Mainstream har aldrig været hans ideal, og den, der gifter sig med tidsånden, bliver hurtigt enkemand...

»Lyngvig frit«, som i hård konkurrence med »Hvidesandevalse« er navnet på Holmslands Klits »nationalsang«, er en

sang, der muntert og med selvironisk distance beskæftiger sig med Lyngvigs selvstændiggørelse, men det er samtidig en sang, som kritiserer kontrol og forbud af alskens slags.

*Lyngvigbo, din tid er inde.
Lad dem få det sort på hvidt.
Kom nu bedstemor og -far.
Vi skal vis', hvor vi er fra.
Nu skal Lyngvig atter være frit.*

Her som i flere andre sange fra Vestkysten fornemmer man en indædt modvilje mod hovedstaden. Ikke at man føler sig som »underdog« og som svagere end Østdanmark, men København ligger langt væk og udmærker sig først og fremmest ved at gøre livet besværligt for folk, der helst vil leve i fred og passe deres arbejde. I julehæftet *Yul o æ Kle't*, der udgives i Hvide Sande, har det gennem årene vrimlet med historier om trakasserier med myndigheder, styrelser, skatteforvaltninger, toldmyndigheder etc. Det er baggrunden for, at »Lyngvig frit« er fast repertoire ved egnens lokale fester. At høre den spillet i Danmarks Radio ville være utænkeligt; lokalt kan man omkvædet udenad.

Hjemstavnsfølelsen

»De gyldne Løver« fra Vendsyssel kan både synge en sang om det gode skib Martha og om konen fra Læsø, »og på Læsø var hun født; hun elsked' højt sin mand, men mer' en anden, hun havde mødt«, men kiler også på med en nok så offensiv lokalpatriotisme:

*Folk siger, der er skønt på Mallorca og Als,
men hvem siger noget om Asaa og Hals
og Nielstrup og Napstjært, og hvad det nu kald's
i den nordlige ende af landet.*

»Tørfisk« kommer også på banen med intimitet og lokalkendskab: »Kursen er sat, så nu stævner vi ud, Hanse, Karl Viggo og Børge og Knud« fra cd'en *Kursen er sat*. Om navnene er fiktive eller ej, spiller en mindre rolle. Hovedsagen er, at de virker lokale og hjemligt genkendelige.

Andre sange er direkte hyldester til en hjemstav. Meget af lyrikken i disse hyldester er klichéfyldt og banalt. Det er afgørende er da heller ikke indholdet heri, men funktionen. Det at synge sammen er nok så afgørende. Stemmerne og de kroppe, som stemmerne bor i, føjes sammen og bekræfter herved sin egen og de andre sangeres identitet. Sangene er fællesskabsbekræftende. Når »Krukker og Korsfisk« synger en hyldestsang til Hvide Sande, er det næppe for at gøre rede for et sagsforhold eller for at informere lytteren, men snarere ment som en invitation til meningssamvær med henblik på et fællesskab og en »os«-fornemmelse, som er andet og mere end en addering af enkelt-individer. Selve udsigelsen og lydhørheden over for den er det vigtige. Det drejer sig om en slags samhandling lig den, der finder sted, når to mænd saver en træstamme over, hvor det snarere end to individer er et syntese-fællesskab, der udfører handlingen. Det samme sker, når spillemændene i Sønderho på Fanøs sydspids slutter en glad aften i 1977 af med at invitere til fællessang med temaet: »At samles skilles ad« efterfulgt af »Fanø oh Fanø«. Det handler om bekræftelse mere end om information og oplysning.

Den mest landskendte sang med sted-sans fra Vestkysten er måske »Sand på Gulvet«s »Mellem Esbjerg og Fanø«. Det lokale islæt er ikke til at tage fejl af. Hovedpersonen hedder »Las', og han

sejled' i en smadderkas«, inden han landede på havets bund, hvor han hilser med en kaffepunch. Så er scenen sat. På disse egne ved man nok at værdsætte en »bette svot«. »Krukker og Korsfisk«s sang »Flaskeskibsdrukkerne« fra cd'en *Det værste skidt fra havet* vidner herom, men sangen har også sin pointe i, at man adskiller sig fra dem, »der spiller håndbold i KFUM & -K«. Henvisningen refererer givetvis til Hvide Sandes stolte håndboldtraditioner.

I andre tilfælde er stedsbevidstheden mere indirekte. Johnny Madsens sange kan høres som én eneste stor hyldelse til hans barske hjemby – også udover de sange, der i titlen eksplicit drejer sig om Thyborøn. Kender man lokaliteterne på Harboøre Tange, er man ikke i tvivl og nikker genkendende, når hans synger om et kirketårn, der kan ses på lang afstand. Vi er på vej sydpå fra Thyborøn og kan se Harboøres karakteristiske profil i horisonten. Sangen »Sanduglen og natørnen« bærer kun betegnelsen: »Sang til min hjemby« som undertitel. Alligevel er man ikke i tvivl om lokaliteten:

*Det er nat ved den sidste kaj.
Sanduglen synger ved molen.
Vinden blæser den anden vej
tværs gennem solen.
Bakkerne lyser mildt.
Engen er stille og redt.*

Kajen, molen, strandengene, bakkerne på den anden side af Krik Vig peger alle i samme retning: Hjemad.

Sange finder sted

Det afgørende ved en lang række af sangene fra Vestkysten er, at de er lokaliserede.

Ved lokalisering forstår man geografisk, at stedet er unikt og singularært placeret i et objektivt fastlæggeligt koordinatsystem med længde- og breddegrader. Det synger »Fisker Thomas« og »Krukker og Korsfisk« om, når det i sangen: »Hjem fra langfart« angiver positionen »40 grader vestlig længde, 45 nord«. En rent faktisk oplysning, der ikke siger noget om stedets kvaliteter; desuden ligger det et sted ude i havet. Men lokaliseringsangivelsen indebærer mulighed for en skelnen mellem her og der og mellem nært og fjernt og er i dette tilfælde et budskab om, at man befinder sig ude på de store have.

Et sted er også materialitet. Om det nu er naturligt eller menneskeskabt eller en blanding af begge dele, er et sted altid forlenet med stoflighed. Steder *er* noget; de er konkrete. Selv når de kun foreligger i tanken eller fantasien, udgøres de af noget. Man kan ikke tænke på et sted uden at tænke på noget. Man tænker ikke på et sted som ingenting. Vi udformer steder og gør dem til vores, samtidig med at de foreligger som steder for os. Sociale processer såsom forskelssættelse, magtudøvelse, kollektive aktioner etc. foregår i, gennem og ved hjælp af de materielle former, som vi skaber og bruger. Den materialitet, som vi forholder os til kulturelt ved hjælp af tanker, menneskerelationer og gøremål, er altid allerede til stede. Om end selv menneskebearbejdet foreligger den dog for os som stoflighed; på samme måde som vores handlinger altid finder sted¹.

For det tredje indgår der i et sted også betydning og værdi og dermed subjektive og emotionelle tilknytninger til et sted. Denne tilknytning sker i første række ved navngivning og identifikation, som er med til at gøre et sted til andet og mere end blot

fysisk foreliggende. At så mange af sangene fra Vestkysten nævner steder og lokaliteter, fiktive og faktisk forekommende personer, vidner om en bestræbelse på at gøre stederne og lokaliteterne til »vores«, dvs. tilegnede og fortroliggjorte. På den måde bliver steder til hjemsteder.

Musikalsk påvirkning

Sangene fra Vestkysten er hjemmehørende i et åbent landskab. Der er påvirkning både fra rock n' roll, sømandsvals, blues, country and western, dansktoppen, skilingsviser, Elvis Presley, både finsk og svensk harmonikamusik, irsk folkemusik etc. Måske er mangfoldigheden i genrehenseende det nok allertydeligste vidnesbyrd om mange og forskellige musikalske kulturpåvirkninger. Der er uahæmmet gjort brug af stiltræk fra mange egne og kanter i en sådan grad, at det hører til sjældenhederne i dansk populærmusik. Mainstream er der meget lidt af.

Samtidig er der også tale om nogle særligt distinkte træk. Alene titlerne vidner om, hvorfra og -til færden er gået: »Æ Hollænder«, »Helgolandsfærden«, »Leif Erikssons Vals«. Man er orienteret vestpå og nordpå. Ikke mindst fra Norge og Sverige har man modtaget påvirkning. Den norske visesanger Erik Bye er omtalt i forbindelse med »Fisker Thomas« repertoire, som også omfatter en oversættelse af »Han hade seglat förr om masten«, som er en svensk sømandsklassiker. »Krukker og Korsfisk« i Hvide Sande spiller en del svensk musik: Evert Taubes »Linnea«, Alvar Krafts »Alla är vi sjömän på livets stora hav«, sangen om Axel Öhman, Lasse Dahlqvists »Havnevals« etc. Jo længere sydpå på vestkysten man kommer, desto stærkere bliver den engelske og hollandske

påvirkning, især i de instrumentale numre. På nogle af live-optagelserne med »Sand på Gulvet« kan man høre dansetrinene, der i visse tilfælde har et tydeligt reelpræg. Det er nu den ene side af sagen.

Den anden side af sagen består i det næsten totale fravær af fiol og violin. Kun i optagelsen fra Sønderho forsamlingshus fra 1977 er der fiol med – sammen med klaver og trommer. Påvirkningen fra spillemandsmusik er ikke stor – heller ikke den svenske og norske. Ved havet spilles der på strengeinstrumenter. Johnny Madsen er også her den, der udlægger tingene:

Fiskere og hele den kultur er jo vilde med nogle bestemte instrumenter: Guitar, banjo og mundharpe – hvorimod violinen var et landinstrument. Min bedstemor købte engang en harmonika til mig, fordi jeg spillede sammen med en violinspiller. Sådan noget pak kunne man ikke spille sammen med. Du kan heller ikke forestille dig en fisker stå i stormstyrke 10 og spille violin. Sådan er det, musik og instrumenter er kulturelt betingede. Og Thyborøn har tradition for rock'n'roll, blues og country⁶.

Det er dette træk, som gør det forsvarligt at sammenstille Johnny Madsen med både »Krukker og Korsfisk«, »Fisker Thomas« og »Sand på Gulvet«, som ellers spiller noget, som normalt går under betegnelsen »folkemusik«.

Opsamling

Er der et fælles mønster bagved de forskellige analytiske tematiseringer, der her er foretaget? Svaret på dette spørgsmål er overordnet set »ja«. Gennemgående i sangene er for det første en nærhed til tingene, således at der er flere henvis-

ninger til de faktisk forekommende omgivelser, end man normalt støder på i populærmusikken. Det være sig samfundsforhold, naturen, indlejringen i konkrete fællesskaber, et sanseligt nærvær. Både kærligheden, arbejdet og religiøsiteten er placeret i en sammenhæng og en konkret kontekst, der er rodfæstet og har sit eget sted i verden. En abstrakt, generel og mainstreamagtig gengivelse af disse temaer er ikke gængs, sådan som man ellers kender til det a la »She loves you, yeah, yeah« og dansktoppens tekster, der spiller på mindste fællesnævner og dermed må være befriet for sådanne lokaliseringer, hvis de skal nå ud til et bredt publikum og blive en del af en majoritetskultur.

Den slags musik bliver naturligvis også sunget og spillet på Vestkysten – f.eks. i lokalradioen »Radio Klitholm« i Hvide Sande. Både ungdommen og det voksne publikum kan deres Kandis og det sidste skrig i P3, ligesom man er lige så optaget af både Melodi Grand Prix og X-Factor som alle andre steder i landet, men ved siden af deltagelse i denne majoritetskultur har man en fortrolig omgang med den lokale musik og dens forskellighed i forhold til majoritetsnormens almindelighed.

Stærkest kommer denne forskellighed til udtryk i den udprægede stedsbevidsthed og hjemstavnsfølelse med reference til konkrete steder og levende mennesker. Det er nærliggende at bruge begrebet autenticitet, når blot man hermed ikke sigter til enklaver af indelukket og hengemt kultur med relikter af oprindelighed og uforanderlighed, men til lokalpræg i selvvalgt og selvskabt foranderlighed. Som Johnny Madsen har betonet, var Thyborøn i hans barndom hverken isoleret eller hengemt. Fiskerne købte både grammofo-

og plader i England. Der var irere, skotter, englændere og nordmænd på havnen, og Grimsby var en slags venskabsby, hvor fiskerne landede masser af fisk. Hans fiskerbedstefar på mødrene side hævdede at kunne begå sig der ubesværet på Thyborøn-mål⁷.

Det er denne kombination af noget såre lokalt og en markant omverdensåbenhed – mere nord-, vest- og sydværts end i retning af hovedstaden og det centraliseret snævre danske kulturliv – der sætter den vestjyske folkelige populærmusik i relief, og som et væsentligt, men stort set upåagtet korrektiv i ord og toner kompletterer billedet af det at være dansk

Musik:

Frits Brinch m.fl.: *Sønderbo* 1977

– *Bal i forsamlingshuset.*

Iversen Band: *Profer eller gøgler?*

Johnny Madsen: *Checkpoint Charlie.*

Johnny Madsen: *De tørre er det best... De våde er de flest.*

Johnny Madsen: *Den blinde lotterisælger sidder ganske stille på et slerfarvet lysstofrør og kigger opmærksomt ud mod havet.*

Johnny Madsen: *Madsens Septiktanker.*

Johnny Madsen: *Udenfor sæsonen.*

Johnny Madsen: *Le New York.*

Fisker Thomas: *Bundgarnsfiskerne.*

Krukker og Korsfisk: *Det værste skidt fra havet.*

Krukker og korsfisk: *Opfejning og garnrester.*

Sand på Gulvet: *Det bedste af det bedste.*

Sand på Gulvet: *Imellem Esbjerg og Fano.*

Tørfisk: *Kursen er sat.*

Tørfisk: *Ti.*

West for Wrist: *Limfjordstur.*

West for Wrist Band: *Morgensol.*

Interview:

Telefonsamtale med Per Olesen, Thyborøn 23. 3. 2009.

Litteratur:

Houmøller Thomsen, Anders 2008: *Særling fra verdens ende. Samtaler om og med Johnny Madsen.* København: People's Press.

Kayser Nielsen, Niels 2005: *Steder i Europa. Omstridte byer, grænser og regioner*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Langer, Anders V. 1998: Sluppen »Uforlist«s forlis 17. november 1812 – om kystmilitsen og om norsk skudehandel, i: *Hardsyssel Årbog* 1998.

Madsen, Johnny 1998: Interview med Kasper Harboe, i: *Ud & Se. DSB-Magasinet*, august 1998.

Madsen, Johnny 2001: Interview med Lisette Arent Greve, i: *Morgenavisen Jyllands-Posten* 18. 3. 2001.

Noter:

1 Interview med Per Olesen 23.3. 2010.

2 Langer 1998.

3 Houmøller Thomsen 2008, s. 122.

4 Madsen 2001.

5 Kayser Nielsen 2005, s. 14ff.

6 Madsen 1998, s. 18.

7 Houmøller Thomsen 2008, s. 17.

Niels Kayser Nielsen.
Lektor i kulturhistorie,
Historisk Afdeling,
Aarhus Universitet,
bygning 1461, lok. 430.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Foreningsmeddelelser

BERETNING FOR ÅRET 2011

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt har til formål at udbrede kendskabet til og øge interessen for det gamle amts lokalhistorie i alle former. For at leve op til dette formål udgives »Hardsyssels Årbog«, og der arrangeres hvert år to møder skiftende steder i amtet, hvor lokalhistoriske emner er på programmet. Vore møder arrangeres oftest i samarbejde med Folkeuniversitetet og er tilgængelige for alle.

Styrelsen

Historisk Samfunds årsmøde med generalforsamling blev i året 2011 afholdt 27. marts på Pårup Kro. På generalforsamlingen var der genvalg til styrelsen af Anna Marie Touborg og Jens Peter Andersen og nyvalg af Jens Olufsen, Ringkøbing. Mogens Elming blev genvalgt som revisor, mens Børge Sørensen blev nyvalgt.

Styrelsen konstituerede sig med Anna Marie Touborg som formand, Bent Skaarup Pedersen som næstformand, Jens Peter Andersen som kasserer og Inge Lise Jensen som sekretær. Ansvar for årbogen fik Jens Johannesen (redaktør) med Kurt Guldbæk og Jens Olufsen i redaktionsudvalget. Kurt Lyhne, Knud Munk Nielsen og Bent Skaarup Pedersen påtog sig afholdelse af møder. Ansvar for foreningens hjemmeside blev hos Kurt Guldbæk.

Styrelsen har i det forløbne år afholdt fire møder med planlægning af årbog og møder.

Møder

Af hensyn til vore mange medlemmer skal Historisk Samfunds mødeprogram dække Ringkøbing Amts kommuner så godt som muligt. Vi prøver efter kommunalreformen at komme omkring i de tidligere 18 kommuner så godt som muligt. I 2011 afviklede vi vore møder på Pårup Kro (Ikast) og Hotel Ringkøbing (Holmsland).

Vore møder er gratis tilgængelige for enhver, også for ikke-medlemmer. Alle er lige velkomne, men vi vil ikke undlade at sige til eventuelle ikke-medlemmer, at hvis man indmelder sig i Historisk Samfund, er man med til at sikre Historisk Samfunds arbejde fremover samtidig med, at man modtager foreningens årbog. – Grundlaget for enhver forening er et så stort medlemstal som muligt, så alle opfordres til at hjælpe med at skaffe nye medlemmer.

Årsmødet 27. marts 2011 blev afholdt på Pårup Kro. Godt 50 kunne efter generalforsamlingen høre museumsinspektør Søren Toftgaard Poulsens meget engagerede beretning om Bølling søs tilblivelse og livet med tørvefabrikation før den nye store Bølling sø blev en realitet. Med jernalderens køligere kystklima voksede den oprindelige sø til med et flere meter tykt lag højmosetørv og dannede baggrund for næsten hundrede års tørveproduktion. I 1872 blev søen udtørret, og søbunden blev til landbrugsland. Efter

mange års diskussioner om naturgenopretning opstod søen igen i 2005. Med mange kort og billeder ledte foredragsholderen os gennem de mange årtusinder med størst vægt på tørveværkerne, fabrikanten Emil Ernst, arbejderne og disses arbejdsforhold, en rigtig spændende eftermiddag, der sluttede med mulighed for sammen med Søren Toftgaard Poulsen at se ud over søen fra p-pladsen ved Kragelundvej.

Sommermodet 19. juni 2011 var henlagt til Hotel Ringkøbing. Små hundrede interesserede mødte frem. En meget engageret Magne Lund gav med baggrund i sine arkivstudier et spændende indblik i det sporadiske forsvar af vestkysten under Englandskrigene 1807-14. Han fortsatte med at berette om den særdeles farlige affære med at sejle korn fra Ringkøbing til sultne nordmænd, bl.a. ved at følge skibet »De tvende brødre« og dets besætnings skæbne. Der blev ligeledes fortalt om engelske krigsfanger i Ringkøbing og Holstebro samt om engelske troppers landgang på Holmsland, hvor de plyndrede små fiskehytter og røvede kvæg og får, men hvor der efterfølgende blev ydet hjælp til de fattige beboere ved henvendelse til Kong Frederik VI.

Efter kaffen gav Jens Aarup Jensen en kort introduktion til »Jesper Malers Ringkøbing« på Ringkøbing Museum, og rigtig mange benyttede lejligheden til at opleve den flotte udstilling med utrolige forstørrelser af små akvareller, der præcist og detaljeret gengiver byens liv, huse og mennesker i perioden 1800-1850. At udstillingen opleves i en Plesnerbygning fra 1905, der har været embedsbolig og dommerkontor, gør den ikke mindre seværdig.

Den årlige udflugt er indtil videre stillet i bero. Vi har de sidste år forsøgt med nye former for tilbud i form af kortere arrangementer med vægt på historisk indhold, adgang til steder, hvor man normalt ikke har mulighed for at komme og gerne med kyndige vejledere/omvisere, evt. som aftenekskursioner. Et sådant arrangement blev

Afjunktur til Karup Flyveplads / Fliegerhorst Grove. Torsdag den 25. august 2011 fik 15 medlemmer en utrolig spændende aften på Flyvestation Karup. Arrangementet var forsøgsvis kun annonceret på foreningens hjemmeside og ved udsendelse af mails til medlemmer, der har opgivet en mailadresse, dels for at spare de store omkostninger til annoncering / porto, dels for at vise, at der er fordele ved at give foreningen denne mulighed for at kommunikere med sine medlemmer. Endelig havde dette tilbud i sig selv en begrænsning på deltagerantal. På en stille, lun august-aften med enkelte regndråber på et heldigt tidspunkt førte tidligere pilot Mikael Svejgaard deltagerne rundt på flyvestationens kæmpestore areal, dels i private biler, dels til fods i et lyngklædt, kuperet terræn omkring / mellem / med lygte nede i en række bunkers fra 2. verdenskrig. Undervejs fik vi engagerede beretninger om tilblivelsen af Fliegerhorst Grove under besættelsen, brugen af bygningerne og den nu pågående registrering af de bevarede dele. Aftenen sluttede med kaffe i en af bunkerne og en debat om flygtningene i lejrene i Karup og Kølvrå efter krigen.

DEN NYE ÅRB OG 2012

er nr. 105 i årbogsrækken og foreligger hermed som 2. række, bind 46. Redaktø-

ren af årbogen efterlyser vedvarende historiske artikler fra Hardsyssel-området – og som måtte have en bred, almen interesse. Emnerne kan være mange, så fremsend blot til ham, så skal I nok høre nærmere. Adressen er: Jens G. Johannesen, Birkevej 11, 7830 Vinderup, tlf. 97441393, eller mail til: jjoh@post10.tele.dk

Forfattere, der får deres artikel optaget i årbogen, belønnes med 10 eksemplarer af årbogen.

Vi har også i år prøvet at nedbringe omkostningerne med distribution af årbogen, ved at de enkelte styrelsesmedlemmer har sørget for at bringe bogen ud til mange af medlemmerne i deres respektive områder.

LOKALLITTERATUR TIL SALG

»Hardsyssels Årbog«

Vi har stadig nogle enkelte eksemplarer af ældre årbøger, nogle nye og andre brugte. Selv om de er nye, kan de være mærket af tidens tand, dvs. at de kan være gulnede i kanten.

Styrelsen har fastsat en ny prispolitik, idet vi gerne vil glæde medlemmerne med en billig årbog frem for at ligge med dem på lager!

Årgang	Medlemspris	Ikke-medlemmer
1920-1966	20 kr.	30 kr.
1967-2004	50 kr.	75 kr.
2005-2009	100 kr.	120 kr.
2010	160 kr.	180 kr.

Alle oplyste priser er ekskl. forsendelsesomkostninger.

Medlemmer

Ved medlemsoptrællingen 31.12.2011 havde Historisk Samfund 888 medlemmer. I 2011 fik vi 16 nye medlemmer, men

havde også en afgang på 61 medlemmer. Dette skyldes hovedsagelig naturlig afgang pga. medlemmernes høje alder. Vi vil her byde de nye medlemmer velkommen. Desuden vil vi bede medlemmerne huske at meddele adresseforandring til kassereren, så at årbog og indbydelser ikke skal udeblive. Oplys ligeledes gerne e-mail adresse.

Økonomi

Regnskabet, som følger denne beretning, fortæller om foreningens økonomiske forhold. Her skal kun siges, at Historisk Samfund lever af medlemmernes årskontingent, som vi altid har søgt at holde så lavt som muligt. Vi vil gerne takke alle, der har ydet tilskud til Historisk Samfunds virke i 2011, hvilket også gælder tilskud fra kommuner og lokale pengeinstitutter.

Lokalhistorisk samarbejde

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt er medlem af Dansk Lokalhistorisk Forening (DLF), der er en paraplyorganisation for lokalhistoriske foreninger. Denne forening stiller lokalhistoriske konsulenter til rådighed for dem, der arbejder med lokalhistorie. Så har du brug for rådgivning i forbindelse med en udgivelse, kan du altid rette henvendelse til den lokalhistoriske konsulent, arkivar Peter Korsgaard, Stillevej 27, 4300 Holbæk.

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMT

Alle interesserede kan blive medlem. Det årlige kontingent er 160,00 kr., som opkræves via PBS.

Indmeldelse kan ske til alle styrelsesmedlemmer eller ved henvendelse til kassereren Jens Peter Andersen, Skråvejen 17,

6920 Videbæk, tlf. 97178107, eller via hjemmesiden:
www.historisksamfund.dk

Alle nye medlemmer kan få den sidst udkomne »Hardsyssels Årbog« tilsendt til normal medlemspris, hvis det ønskes. Udmeldelse kan ske ved henvendelse til kassereren.

Oversigt over tilskud til foreningens virksomhed

Tilskud fra kommuner 2011

Ringkøbing-Skjern.....	5000,00 kr.
Struer.....	1000,00 kr.
Lemvig.....	1000,00 kr.
Holstebro.....	1000,00 kr.

Tilskud fra pengeinstitutter 2011

Vestjysk Bank.....	1000,00 kr.
--------------------	-------------

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMTS STYRELSE pr. 1. april 2012

Anna Marie Touborg Jensen
Klostermøllevej 4, Gudum, 7620 Lemvig
Tlf. 97 86 30 03 · annamarie@touborg.dk
Indvalgt 1999, formand fra 2010.

Jens Peter Andersen
Skråvejen 17, 6920 Videbæk
Tlf. 97 17 81 07 · jpa@post8.tele.dk
Indvalgt 2008, kasserer fra 2009.

Gudrun Gormsen
Tjørnevej 46, 7500 Holstebro
Tlf. 21 41 00 43 / 51 53 65 60
ggo@billund.dk
Indvalgt 2012, sekretær fra 2012.

Jens Johannesen
Birkevej 11, 7830 Vinderup
Tlf. 97 44 13 93 · jjoh@post10.tele.dk
Indvalgt 2007, redaktør fra 2007.

Kurt Guldbæk
Hasselholtvej 4, 7830 Vinderup
Tlf. 97 44 36 01 / 51 28 85 54
kurt@arkivet-vinderup.dk
Indvalgt 2006, webmaster og medlem af årbogsudvalget fra 2006.

Bent Skaarup Pedersen
Fælledmosen 1, Stauning, 6900 Skjern
Tlf. 97 36 94 01 · beskpe@hotmail.com
Indvalgt 2004, mødearrangør fra 2004.

Kurt Lyhne
Storegade 29, 7620 Lemvig
Tlf. 97 82 11 22 · kurt@viauc.dk
Indvalgt 2010, mødearrangør fra 2010.

Knud Munk Nielsen
Teglgårdsvej 10, 7441 Bording
Tlf. 86 86 12 96 · akmunk@mail.dk
Indvalgt 2010, mødearrangør fra 2010.

Jens Olufsen
Marktoften 2, 6950 Ringkøbing
Tlf. 61 28 63 50 · j.olufsen@email.dk
Indvalgt 2011, medlem af årbogsudvalget fra 2011.

Per Lunde Lauridsen
Bundsækvej 25, 6900 Skjern
Tlf. 22 99 96 39 · pll@levendehistorie.dk
Indvalgt 2012, medlem af årbogsudvalget fra 2012.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt.

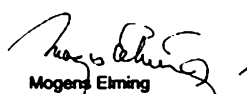
Årsregnskab for perioden 1. januar - 31. december 2011

	2011	2010
Indtægter:		
Kontingentindtægter vedr. 2010		5.490,00
Kontingentindtægter vedr. 2011	138.948,00	139.108,50
Tilskud fra off. Myndigheder - se note 1	8.000,00	15.300,00
Tilskud fra banker - se note 2	1.000,00	1.000,00
Salg af årbøger	13.777,50	20.039,00
Renteindtægter	542,46	632,51
Overskud ved møder	240	
Indtægter i alt	162.507,96	181.570,01
Udgifter:		
Udgifter vedr. årbøger	97.092,75	89.358,90
Udgifter ved foredrag og møder	16.258,13	28.541,25
Porto og fragt	10518,25	19.595,70
Kontorartikler		1.390,25
Øvrige administrationsudgifter	17.040,57	17.273,56
Kontingentudgifter	2.500,00	2.575,00
Bestyrelsesudgifter	7.751,50	6.316,00
PR og lignende	2.448,25	5.764,01
Udgifter i alt	153.609,45	170.814,67
Periodens resultat	8.898,51	10.755,34
Status pr. 31. december		
Aktiver:		
Vestjysk Bank 76502139322	114.975,01	106.076,50
Aktiver i alt	114.975,01	106.076,50
Passiver:		
Egenkapital		
Saldo primo	106.076,50	95.321,16
periodens resultat	8.898,51	10.755,34
Passiver i alt	114.975,01	106.076,50

Videbæk, den 19.01.2012

Regnskabet er revideret 13/2 2012

Jeppe Peter Andersen
kasserer

Mogens Elmig
revisor

Børge Sørensen

Register

omfattende personer (personer, der bare er nævnt, men ikke videre omtalt, er udeladt), stednavne og emner.

B angiver billeder, og K angiver kort.

-Dagmarhus-: 84
»Ekbatane«: 66
»Flying Enterprise-: 61
»Genboerne-: 61
»Hans Hedtoft«: 70
»Husmandsskolen-: 84
»Kvit eller dobbelt-: 63
»Lars Præst«: 21
»Lykkebjerg«: 25
»Rosalie-: 69
»Ulveskansen-: 84
»Ywl o æ Kle't«: 111, 122
»Ævl o æ Kle't«: 111

A

A. Arndal, rektor: 67
A.C. Nielsen: 51, 52
A.C. Norman: 104-105
A. Nielsen, Erik: 102
Aalborg Byorkester: 61
Adjunkt Henning Buhl Nielsen: 65
Adjunkt Holm: 65
Adjunkt Olesen: 67
Affairen i Sundeved: 7
Agger: 115, 118, 120
Agner Frandsen: 79
Albæk i Skjern: 16
Alfred Eriksen: 96
Alfred Nielsen: 96-97
Allan Vinge Nielsen: 69
Alma Jensen: 86
Almindelig forberedelseksamen: 55
Altona: 24, 117
Amtsprovst Krarup: 6
Anders Møller Nielsen: 73
Anders Pagh Pedersen: B11, 11-12, 15
Anders Pedersen Vendelbo: 5, 6, B11
Anders Poulsen, Enggaard: 18
Anders Sørensen: 20
Anders Vendelbo: 6
Andersen Vendelbo, Mikkel: 14
Andersen Vendelbo, Peder: 14
Andersen, Eigil: B120
Andersen, John E.: 210
Andersen, Mikkel: 7
Andersen, Steen, lærer: 53
Ane Jensdatter fra Grindsted: 14
Ane Kirstine Pedersen: 16
Angloficering: 112
Anna Ludvigsen: 80

Anne Sophie Seidelin: 66
Annexbønder: 21
Annexpræstegården: 25
Anskar Simonsen, Jens: 77
Anton Seithen: 88
Antonsen, Johanne: 51
Arndal, A., rektor: 67
Arndal, rektor: B66
Arne Elbæk: 60
Arne Henriksen: B66
Arne Kirkegaard: 80
Arthur Schopenhauer: 106-107
Asmussen, bager: 53
Assing: 16
Astrup Mejeri: 80
Astrup: 75

B

B. Bjerg: 60
B.M. Jensen: 64, B66
Bager Asmussen: 53
Bager Morsing: 53
Bagladegevær: 10
Bech's Hotel: 68
Befrielsessten: B46
Begæring: B13
Bent Skaarup: 12
Bern, løjtnant: 8
Bertelsen, Erik: 116-117
Bjarne Nielsen Brovst: 83
Bjarne Riis: 114
Bjerg, B.: 60
Bjerg, Morten: 75
Bjergbæk, Robert: 80
Bjerre, Jens, opdagelsesrejsende: 53
Bjørn Kraft, Ole: 85-86
Bjørn Westh-Hansen, lærer: 60
Boas, Kristian: 65, B66
Bonde Pedersen, Jacob: 16
Borbjerg: 58, 69
Borgholm: 46
Bork Havn: 22
Bornholm: 59, 115, B59
Borris kirke: 6, B10
Borris: 5-6, 10-11, 14, 16, 72, 75
Bovensiepen: 89
Bramminge: 79
Brandes, Georg: 106
Brøgaard: 14
Brorson: 94

Brovst, Bjarne Nielsen: 83
Brunkul: 36, 71-75, 77-79, 81,
B74, B76
Brunkulsgraven: B78
Brunkusarbejdere: B81
Brændelscirculære: 36
Buhl Nielsen, Henning, adjunkt:
65, B66
Bunkellod, N.: 89
Bye, Erik: 117
Bækgaard, Ejnar: 64, B66
Bækgaard: 64
Borge Jensen: B66
Børge Rasmussen: B66
Børneværnet: 50
Bøvling: 7

C

C.E. Larsen: 65, B66
C. Lund, N.: 36
C. Nielsen, A.: 51, 52
C. Norman, A.: 104-105
Carlsen, Kurt: 61, 62
Carsten Jespersen: B116
Carstensen: 83, 85-86, 90
Catrine Marie Pedersen: 15
Centralisering: 112
Checkpoint Charlie: 115
Chr. Dam: 85-86
Chr. Sondergaard: 72-73
Chresten Pedersen: 7, 44
Christen Pedersen Vendelbo: 15
Christen Rahbek: 15
Christen Vestesen Rahbek: 15
Christensdatter, Mariane: 15
Christensen, Marius: 71
Christensen, Michael: 78
Christian Jensen: 71
Christian Ludvigsen: 80
Christian Pedersen: 71
Christiansø: 59
Christine Pedersen: 43, B38
Civil beredskab: 31, 32
Claus Jørgensen: 21, 23, 26
Clausdatter, Mette: 23
Clausen, Jürgen: 24
Clausen, Lars: 17, 21, 23-24, 29, B23
Cornelins, Victor: 53
Cour, Poul la: 95
Cresten Pedersen: 31

D

Dalen: 93, 100, 102, 106-107, 109
 Dalgaard-Knudsen: 85
 Dam, Chr.: 85-86
 Damerus Magasin: B121
 Dania Briketter: 79
 Dansk Luftværnsforening: 32, 43
 Danske Kvinders Beredskab: 32, 43
 Dansk toppen: 112
 De Dansk-vestindiske Øer: 53
 De Gamles Hjem, Nr. Bork: 17, 29
 De Gyldne Løver: 122
 De hovmodige, bog: 95, 104-105
 De samvirkende Sognerådsforeninger: 44
 Debelmose: 15
 Deibjerg: 75
 Den brune diamant: 71
 Den Rødes: 115, 120
 Desmoulins, Francios: 109
 Det onde land, roman: 94, 98, 101, 103-104
 Digter-tragedie, artikel: 105
 Drongstrup: 13, 15
 Dronningens Boulevard: 115
 Duedal, Nr. Bork: 21
 Duedal: 21, 26, B23
 Dybbøl Kirke: 7, B8
 Dybbøl: 7-8, 10, 24
 Dybet I og II: 96, 98, 101, 103

E

E. Larsen, C.: 65, B66
 Edvard Nielsen: 96-97
 Eigil Andersen: B120
 Ejlersen: 71
 Ejnar Bækgaard: 64, B66
 Ejstrup: 71-76, 78-81
 Ejstrupholm: 11
 Ekkodalen: 59
 Elbæk, Arne: 60
 Elfelt, Kjeld: 96
 Elkjær, Thomas: 69
 Ellen M. Pedersen: B66
 Elmegaard, Herluf: 60-61
 Elmegaard, Lise: 61
 Emil Pedersen: 39
 En dreng mellem dyr, artikel: 96
 Engesvang: 96
 Enggaard: 25
 Enggårdsvvej: 23
 Erik A. Nielsen: 102
 Erik Bertelsen: 116-117
 Erik Bye: 117
 Erik Madsen: 85, 91
 Erik Munk Nielsen: B66
 Erik Nissen, Poul: 69
 Erik Riis-Olesen: 66, B66
 Eriksen, Alfred: 96
 Esbjerg: 79, 111-112, 115, 117
 Esbøl: 26

Eskesen, Laurids: 22
 Estvadgaard plantage: 60
 Et hus splidagtigt med sig selv, roman: 95-96, 103, 108

F

F. Andersen, John: 112
 Falen Kro: 18
 FASTER Kirkeby: 81
 FASTER: 71-72, 81
 FASTERlundvej: 76
 Finn Søborg: 66
 Fischer Simonsen: 71
 Fiskbæk Briketfabrik: 71, 75-76, 79, 80
 Fisker Thomas: 117, 119
 Flemming Østergaard: 114
 Foged, Jens: 43, 44
 Foged: 46
 Folkeregistret: 38
 Folklore: 112
 Forladere: 10
 Forlaget Fremad: 105
 Forvaltningsnævnet: 42
 Fra Gjellerup Vagtværn: B45
 Francios Desmoulins: 109
 Frandsen, Agner: 79
 Frandsen, Mads, Ådum: 16
 Frederik Hansen: 77
 Frederiksen, Martinus: 36
 Fritænkere: 104-106
 Frølund: 44
 Funder Bakke: 86
 Fusgaard: 17, 19, 22, 28
 Færøerne: 115

G

G. Gram Rasmussen: 36
 Gagarin: 63
 Galgebjerger: 20-21, 26, B27
 Gamle Duedal: B25
 Generatorbrænde: 36, 38
 Georg Brandes: 106
 Gföller: 84, 86, 90
 Gift, Peter: 115
 Giro 413: 112
 Gjellerup Kirkeby: 44
 Gjellerup sogn/kommune: 32, 36, 39, 45, 47, 48, K31
 Gjellerup sogn: 45, 47, K31
 Gjellerup sogneråd: B35
 Gjellerup Sogns Avis: 32-33
 Gjellerup: 31, 44
 Gl. Fusgaard: 20, B27
 Glasmanden: 115
 Grand, tilsynsførende: 74
 Graves Nielsen: 33, 34
 Gregersens Hotel: 85
 Grindsted: 73
 Grubbesholm: 22
 Grundesbøl: 81

Grønberg-Pedersen, Henning: 69
 Grønlund, kaptajn: 8, 9
 Gudrun Holst: B66
 Gudumkloster: 15
 Gunnar Hanghøj: 64
 Gyldendals julebog: 94-95

H

H. Johansen: 43-44
 H. Pedersen, P.: 89
 Hakon Rahbek: 5
 Hammerum Hovedgade: B33
 Hammerum Landbrugsskole: B41
 Hammerum Luftværnsforening: 43
 Hammerum skole: 42
 Hammerum Vagtværn: 44
 Hammerum: 32, 38-39, 40, 42-44, 47
 Handbjerg strand: 54
 Handelsministeriet: 32, 36
 Handelsskolen: 50
 Hanghøj, Gunnar: 64
 Hanneken, Hermann von, general: 83, 86, 88
 Hans Høwl: 109
 Hans Pahl: 84-85
 Hans Peter Aase: 28
 Hans Zink: 26
 Hansen, Frederik: 77
 Hansen, Jens Vinther: 91
 Harbøre Tange: 116
 Harder-Nielsen, O.: 59, 62
 Harder: 56-58
 Hardsyssel: 115
 Hasselholt: 49, 54, 58, 64, 68
 Haugaard, Oscar M.: 75, 79
 Havlund, Kirsten: 22
 Hemmet kirke: 19
 Hemmet, Marinus: 71, 75
 Hemmet: 20, 71, B25, B27
 Henning Buhl Nielsen, adjunkt: 65, B66
 Henning Grønberg-Pedersen: 69
 Henrich Muff: 23
 Henrik Pedersen, Jens: B46
 Henrik Pedersen, Johan: 31, 33
 Henriksen, Arne: B66
 Herluf Elmegaard: 60-61
 Hermann von Hanneken, general: 83
 Herning Husmoderforening: 43
 Herning Motorkompagni: 85, 91
 Herning: 83, 115
 Herskind, J.: 59
 Hesselbjerg: 71, 74-75
 Himler, general: 84, 86
 Himmelstrup, Otto: 84, 89, 90-91
 Hjallerup marked: 18
 Ho Bugt: 120
 Hoffman & Sønner: 75, 78
 Holk, Niels: 72-73
 Holm, adjunkt: 65
 Holm, Peter: B95

Holmen, Nr. Bork: 19, 22
Holmsland Klit: 66, 111, 115, 120, B121

Holmsteen, Peder: 46
Holmvang: B27, B28
Holst, Gudrun: B66
Holst, Lydik: 63, B66
Holst: 64
Holstebro: 64
Houmgårdene: 22
Humlum Kro: 114, 118
Hus, Otto: 79
Hvad er en depression?, artikel: 108
Hvalsø: 71, 74-75
Hvem er vi, artikel: 96, 101, 107
Hvidbjerg: 114-115
Hvide Sande: 111-112, 115, B116, 120, 122, B116

Hvordan jeg blev forfatter, artikel: 100
Højskolehjemmet: 40, 41, 47
Hør Institut: 6
Hørbylunde Bakke: 83-84, 87-88, 90-91, B88
Hørbylundedalen: 94, B94, B108
Howl, Hans: 109

I

Ikast: 31
Indre Mission: 99, B99
Ingrid Knudsen, lærerinde: 50-51
Iver Kjeldsen, Houm: 19, 22
Iversen Band: 115, 118

J

J. Herskind: 59
Jacob Bonde Pedersen: 16
Jacob Jacobsen: 9
Jacobsen, Johanne: 9
Jens Anskar Simonsen: 77
Jens Bjerre, opdagelsesrejsende: 53
Jens Foged: 43-44
Jens Henrik Pedersen: B46
Jens Jepsen, Nr. Bork: 19
Jens Kristian Lings: 83
Jens Legaard: 15
Jens Luff: 77
Jens Mikkelsen Vesterby: 15
Jens Pedersen: 7
Jens Vendelbo: 9
Jens Vinther Hansen: 91
Jensdatter fra Grindsted, Ane: 14
Jensdatter, Kirsten: 25
Jensen, Alma: 86
Jensen, B.M.: 64, B66
Jensen, Børge: B66
Jensen, Christian: 71
Jensen, Johs.V.: 106
Jensen, Kristian Løhde: 96
Jensen, Kristian: 71-72, 75, 80, B80
Jensen, Lauritz Stampe: 44
Jensen, Løhde: B94

Jensen, Stampe: 45
Jespersen, Carsten: B116
Johan Henrik Pedersen: 31, 33
Johanne Antonsen: 51
Johanne Jacobsen: 9
Johansen, H.: 43, 44
John F. Andersen: 112
Johnny Madsen: 114-115, 119, B121
Johs. V. Jensen: 106
Jonassen, Mogens: 60
Jonstruphus: 29
Jørgen Clausen: 24
Jørgen Jørgensen: 69
Jørgen Muff: 23
Jørgen Nielsen. En digterskæbne: 97
Jørgen Nielsen: 93-109, B94, B108
Jørgensen, Claus: 21, 23, 26

K

K. Østergaard: 58
Kaj Munk: 83-91, B85
Karabin: 12, B12
Karen Marie Larsdatter: 23
Karen Sørensen: 21, 26, B23
Karup Flyveplads: 31
Kirkegaard, Arne: 80
Kirkehøjvej: 22
Kirsten Havlund: 22
Kirsten Jensdatter: 25
Kirsten Marie: 21, B23
Kirsten Mikkelsdatter Nørsgaard: 6
Kirsten Tønnes Pedersen: 48
Kirstine Nielsen, Maren: 18, 26
Kirstine Pedersen, Ane: 16
Kirstine, Maren: 19-20
Kirstine: B23
Kjeld Elfelt: 96
Kjeldsen, Iver, Houm: 19, 22
Kjellerup: 89
Kjølhede: 14
Klegod: 66
Klitdrenge: 115, 120
Klokemose: 73
Knudsen, Ingrid, lærerinde: 50-51
Kohalen: 115
Kongelen: 5
Kornmod: 103, 105
Kr. Vestergaard: 17
Kraft, Ole Bjørn: 85-86
Krarup, amtsprovst: 6
Krathede Sogn: 93-94
Krathede: 106
Krigsforsikringen af Løsøre: 42
Kristian Boas: 65, B66
Kristian Jensen: 71-72, 75, 80, B80
Kristian Lings, Jens: 83
Kristian Løhde Jensen: 96
Kristian Møller: 33, 41, 45
Kristianssand: 61
Krog, Nr. Vium: 15
Krukker og Korsfisk: 115

Krukow, Niels: 67
Kræ Najbjerg: 11
Kul: 71-73
Kulturrelite: 112
Kulturlivet: 112
Kurt Carlsen: 61, 62
København: 117
Københavns Universitet: 69

L

La Cour, Poul: 95
Landbrugsskole: 40-41, 43-44, 47
Landsarkivet i Viborg: 84
Langerhuse Blues: 115
Lars Clausen: 17, 21, 23-24, 29, B23
Lars Larsen Præst: 25, B22
Lars: B23
Larsdatter, Karen Marie: 23
Larsen Præst, Lars: 25, B22
Larsen, C.E.: 65, B66
Larsen, Lars: 21
Larsen, Sidsel: 21, 24, 25, B23
Larsen, Thøger: 116
Lauenburg: 24
Laumann & Haugaard: 75
Laurids Eskesen: 22
Lauritz Stampe Jensen: 44
Laursens Tilskærerskole: 77
Lavt Land, novelle: 97
Legaard, Jens: 15
Lemvig: 114
Leonhardt Sigfred: 26
Legitimationskort: 35, 37-38, B38
Likvidere: 84
Limfjorden: 112
Lindberg, Charles: 119
Lings, Jens Kristian: 83
Lisager, læge: 43
Lise Elmegaard: 61
Lise Munk: 90
Livgarden: 73
Ludvigsen, Anna: 80
Ludvigsen, Christian: 80
Luff, Jens: 77
Lund, N.C.: 36
Lund: 44
Lydik Holst: 63, B66
Lykkessæde: 6
Lysbro: 86
Løhde Jensen: 96, B94
Lütken, Margrethe: B66

M

M. Haugaard, Oscar: 75, 79
M. Jensen, B.: 64, B66
M. Pedersen, Ellen: B66
Mads Frandsen, Ådum: 16
Mads Pedersen Søndergaard: 15
Madsen, Erik: 85, 91
Madsen, Johnny: 114-115, 119, B121
Maren Kirstine Nielsen: 18, 26

Maren Kirstine: 19-20
 Maren: 22, B23
 Margrethe Lütken: B66
 Margrethe, Karen: 22
 Mariane Christensdatter: 15
 Marie Larsdatter, Karen: 23
 Marie Pedersen, Catrine: 15
 Marie, Kirsten: 21, B23
 Marinus Hemmer: 71, 75
 Marius Christensen: 71
 Marth, Preben: 67
 Martinus Frederiksen: 36
 Mellemkoleeksamen: 55
 Mette Clausdatter: 23
 Mette Vraa: 19, 23
 Michael Christensen: 78
 Mikkel Andersen Vendelbo: 14
 Mikkel Andersen: 7
 Mikkelsdatter Nørgaard, Kirsten: 6
 Mikkelsen Vesterby, Jens: 15
 Mildner: 84-86
 Mindretavle for 1864: B10
 Mine Tørvegrave, krønike: 102
 Misionshuset Silo: B40
 Missionsfolk: 94
 Missionshotellet: 85
 Modstrandsbevægelsen: 5, 84
 Mogadishu: 118
 Mogens Jonassen: 60
 Mommne Pedersen: 79
 Morsing, bager: 53
 Morten Bjerg: 75
 Morten Nielsen: 19
 Moselund: B108
 Mourids Mouridsen: 22
 Mouridsen, Mourids: 22
 Muff, Henrich: 23
 Muff, Jørgen: 23
 Munk Nielsen, Erik: B66
 Munk, Kaj: 83-91, B85
 Munk, Lise: 90
 Munk: 86, 89
 Murens fald: 5
 Musikkultur: 113
 Mussolini: 84, 90
 Møller Nielsen, Anders: 73
 Møller, Kristian: 33, 41, 45, B41
 Møller, Niels: 112
 Møller, Villy: B111
 Møller: 44, 46
 Mørch, Søren: B66

N

N. Bunkeflod: 89
 N.C. Lund: 36
 Najbjerg, Kræ: 11
 Nebel: 83-84, 86, 90
 New Foundland: 117
 Niels Holk: 72-73
 Niels Krukow: 67
 Niels Møller: 112

Niels Nielson: 100
 Niels Skallebæk: 71
 Niels Vendelbo Pedersen: 7-8, 10, B11, B15
 Nielsen Brovst, Bjarne: 83
 Nielsen, A.C.: 51, 52
 Nielsen, Henning Buhl, adjunkt: 65, B66
 Nielsen, Alfred: 96, 97
 Nielsen, Allan Vinge: 69
 Nielsen, Anders Møller: 73
 Nielsen, Edvard: 96-97
 Nielsen, Erik A.: 102
 Nielsen, Erik Munk: B66
 Nielsen, Graves: 33-34
 Nielsen, Jørgen: 93-109, B94, B108
 Nielsen, Maren Kirstine: 18, 26
 Nielsen, Morten: 19
 Nielsen, Sofie: 96, 100, B99
 Nielsen, Søren: 96, 97, B99
 Nielsine Nielsen: 15
 Nielson, Niels: 100
 Nils Nilson: 97
 Nissen, Poul Erik: 69
 Nissum Bredning: 116, 118
 Nordena: 29
 Nordisk Bogforlag: 104
 Norman, A.C.: 104-105
 Nr. Bork kirkegaard: 19
 Nr. Bork Vesterby: 25
 Nr. Bork: 22, 25-26, 29
 Nr. Lyngvig Havn: 111, B114
 Nr. Lyngvig havnefest: B111
 Nr. Lyngvig Havns Venner: 112
 Nr. Vium: 71, 77-78
 Nygaard, Gudum: 7, 15
 Nørgaard, Kirsten Mikkelsdatter: 6

O

O. Harder-Nielsen: 59, 62
 Obling: 22
 Også en Dobbeltmoral, artikel: 101
 Ole Bjørn Kraft: 85-86
 Olesen, adjunkt: 67
 Olga Schrøder: B66
 Oluf Thorm: 58-59, 61, B57, B59
 Oscar M. Haugaard: 75, 79
 Otte Mand i en Tørvegrav, novelle: 103
 Otto Himmelstrup: 84, 89, 90
 Otto Hus: 79
 Otto Pedersen Vendelbo: 15
 Otto Scorzény: 84

P

P. H. Pedersen: 89
 Pagaard, Hemmer: 19
 Pagh Pedersen, Anders: 11-12, 15, B11
 Pahl, Hans: 84-85
 Panche: 84
 Paradisbakkerne: 59
 Peder Andersen Vendelbo: 14

Peder Holmsteen: 46
 Peder Tabor: 105
 Peder Wernberg: 58
 Pedersen Søndergaard, Mads: 15
 Pedersen Vendelbo, Anders: 5-6, B11
 Pedersen Vendelbo, Otto: 15
 Pedersen, Anders Pagh: 11-12, 15, B11
 Pedersen, Ane Kirstine: 16
 Pedersen, Bent Skaarup: 5
 Pedersen, Catrine Marie: 15
 Pedersen, Christian: 71
 Pedersen, Christine: 43, B38
 Pedersen, Cresten: 31
 Pedersen, Ellen M.: B66
 Pedersen, Emil: 39
 Pedersen, Jacob Bonde: 16
 Pedersen, Jens Henrik: B46
 Pedersen, Jens: 7
 Pedersen, Johan Henrik: 31, 33
 Pedersen, Kirsten Tønnes: 48
 Pedersen, Mommne: 79
 Pedersen, Niels Vendelbo: 7-8, 10, B11, B15
 Peter Gift: 115
 Peter Holm: B95
 Peter Åse, Hans: 28
 Petersen, Svend: 63
 Polio: 54
 Popidol: 113
 Populærmusik: 111-113
 Poul Erik Nissen: 69
 Poul la Cour: 95
 Poulsen, Enggaard, Anders: 18
 Poulsen, Vilhelm: 75
 Preben Marth: 67
 Præliminærskolen Kornmod: 102
 Præliminæreksamen: 55
 Præst, Lars Larsen: 25, B22
 Pårup Kro: 88
 Pårup Skole: 91, 96
 Pårup-Engesvang: 94
 Pårup: 88, 100

R

Rahbek, Christen Vestesen: 15
 Rahbek, Christen: 15
 Rahbeksminde: 15
 Rasmussen, Børge: B66
 Rationeringskort: 35, 48
 Realeksamen: 55
 Rigsarkivet: 84
 Rigsdagen: 32
 Riis, Bjarne: 114
 Riis-Olesen, Erik: 66, B66
 Ringkøbing Amts Dagblad: 111, 112
 Ringkøbing Amtsråd 1966: 50, B50
 Ringkøbing: 85
 Robert Bjergbæk: 80
 Rokkestenen: 59, 68
 Roslev: 69
 Ryes Brigade: 7

Rysensteen: 15
Røper, Villy: 76

S

Sahl sogneråd: 50
Sahl: 60
Salling: 69
Sand på Gulvet: 115, 117, 120
Schopenhauer, Arthur: 106-107
Schrøder, Olga: B66
Schwerdt: 83-87, 90
Schwitzgebel: 86-87
Scorenzenyfolk: 84, 90
Scorzeny: 84, 90
Sdr. Lem: B27
Sdr. Vium: 20, 22, 26
Seidelin, Anne Sophie: 66
Seithen, Anton: 88
Sepstrup, Thomas: 33
Setesdalen: 61
Sevelvej: 53
Shakespeare: 65
Sicherheits Dienst: 84
Sidsel Larsen: 21, 24-25, B23
Sigfred: 26, 28
Silkeborg Bad: 83-84, 86-87, 91, B87
Silkeborg Socialdemokrat: 105
Silkeborg Sygehus: 83, 89
Silkeborg: 102-103
Silo: 41
Simonsen, Fisher: 71
Simonsen, entreprenør: 79
Simonsen, Jens Anskar: 77
Situationer og Profiler, artikel: 105
Sjælland: 117
Skaarup Pedersen, Bent: 5
Skallebæk, Niels: 71
Skallesøgaard: 60
Skive Seminarium: 62
Skjern: 64, 68, 71, 77
Skou-Hansen, Tage: 94, 96
Skærback Savværk: 43
Slesvig: 24
Snekastere: 54
Social-Demokraten, avis: 102, 107
Socialdemokratiet: 50
Sofie Nielsen: 96, 100, B99
Sophie Seidelin, Anne: 66
Spanien: 65
Sputnik: 63, 69-70
Staby: 15
Stampe Jensen: 44, 45
Statsadvokaten: 84
Steen Andersen, lærer: 53
Stenkul: 36
Stokholm: 60
Store Fusgaard: 20, B21
Struer Gymnasium: 62
Stubkjær: 69
Sukkerrationering: 37
Sundeved: 7-8

Svanholm: 80, B80
Svend Petersen: 63
Sydnorge: 117
Søren, pedel: 67-68
Sühnlein: 83-87, 89, 90
Søborg, Finn: 66
Søby brunkulslejer: 39
Sønderborg: 9
Søndergaard, Chr.: 72-73
Søndergaard, Mads Pedersen: 15
Søren Mørch: B66
Søren Nielsen: 96-97, B99
Sørensen, Anders: 20
Sørensen, Karen: 21, 26, B23

T

Tabor, Peder: 105
Tage Skou-Hansen: 94, 96
Tangsigvej: 22
Tanks (kampvogne): 42
Tarm: 62, 64, 68-69
Th. Olesen: 64, B66
Thalbitzer: 7
Thaysen: 71
Thomas Elkjær: 69
Thomas Sepstrup: 33
Thorn, Oluf: 58-59, 61, B57, B59
Thyborøn Kanal: 118
Thyborøn: 114-115, 116, 120, B116
Thyholm: 115
Thøger Larsen: 116
Ticker-tape parade: 61
Tilbageblik på 30'erne: 102
Tinna Thorn: 58-59, 61, B59
Tjipperne: 18
Torgau: 24-25
Tour de France: 114
Træårskrigen: 7
Trolldhede station: 78
Trolldhede: 73, 78-79
Tuberkulose: 54
Tuberkulosevogn: 54
Tyskland: 65
Tønnes Pedersen, Kirsten: 48
Tørfisk: 114-115, 118
Tørv og Tørvefolk, krønike: 102
Tørv: 36

U

Udenrigsministeriet: 44
Udenrigsministeriets Pressebureau: 41
Underlige Mennesker, artikel: 107-108

V

V. Jensen, Johs.: 106
Vagtværn: 44
Varedirektoratet: 32, 37
Vedersø Præstegaard: 84, 89
Vedersø: 83, 85, 87
Vejlby-Risskov: 65
Vemb: 114

Vendelbo Pedersen, Niels: 7-8, 10, B11, B15
Vendelbo Tokkesdal Pedersen: 15
Vendelbo, Anders Pedersen: 5-6, B11
Vendelbo, Anders: 6
Vendelbo, Christen Pedersen: 15
Vendelbo, Jens: 9
Vendelbo, Mikkel Andersen: 14
Vendelbo, Otto Pedersen: 15
Vendelbo, Peder Andersen: 14
Vendelbogaard: 5, 6, 7, 16, B15
Venstres Folkeblad, avis: 95
Vera K. Madsen: 17
Vesterby, Jens Mikkelsen: 15
Vesterby: 24
Vestergaard, Kr.: 17
Vestesen Rahbek, Christen: 15
Vestjylland: 65, 113, 115
Vestkysten: 115, 117, 120, 122
Vestlysk Gymnasium: 49, 62, B63, B69
Victor Cornelins: 53
Vig (lærer): 58
Vilhelm Poulsen: 75
Villy Møller: B111
Villy Røper: 76
Vinderup Avis: 50
Vinderup Hotel: 53, 61
Vinderup Kommuneskole: 49, 54, B52
Vinderup Realskole: 49, 54-56, 60, 68, B55, B57
Vinderup Tekniske Skole: 50
Vinderup: 51, 56, 58, 60
Vinge Nielsen, Allan: 69
Vinther-Hansen: 91, 96, 100-102
Viumkrog: 15
VLJ: 114
von Hanneken, general: 83, 87, 90-91
Vraa, Mette: 19, 23
Vraagaard: 19, 22-23, 26
Værnemagten: 41
Værnet: 18

W

Wernberg, Peder: 58
West for Vrist Band: 113, 115, 117-118, B121
Westh-Hansen, Bjørn, lærer: 60
Willy Munch: 89

Z

Zink, Hans: 26

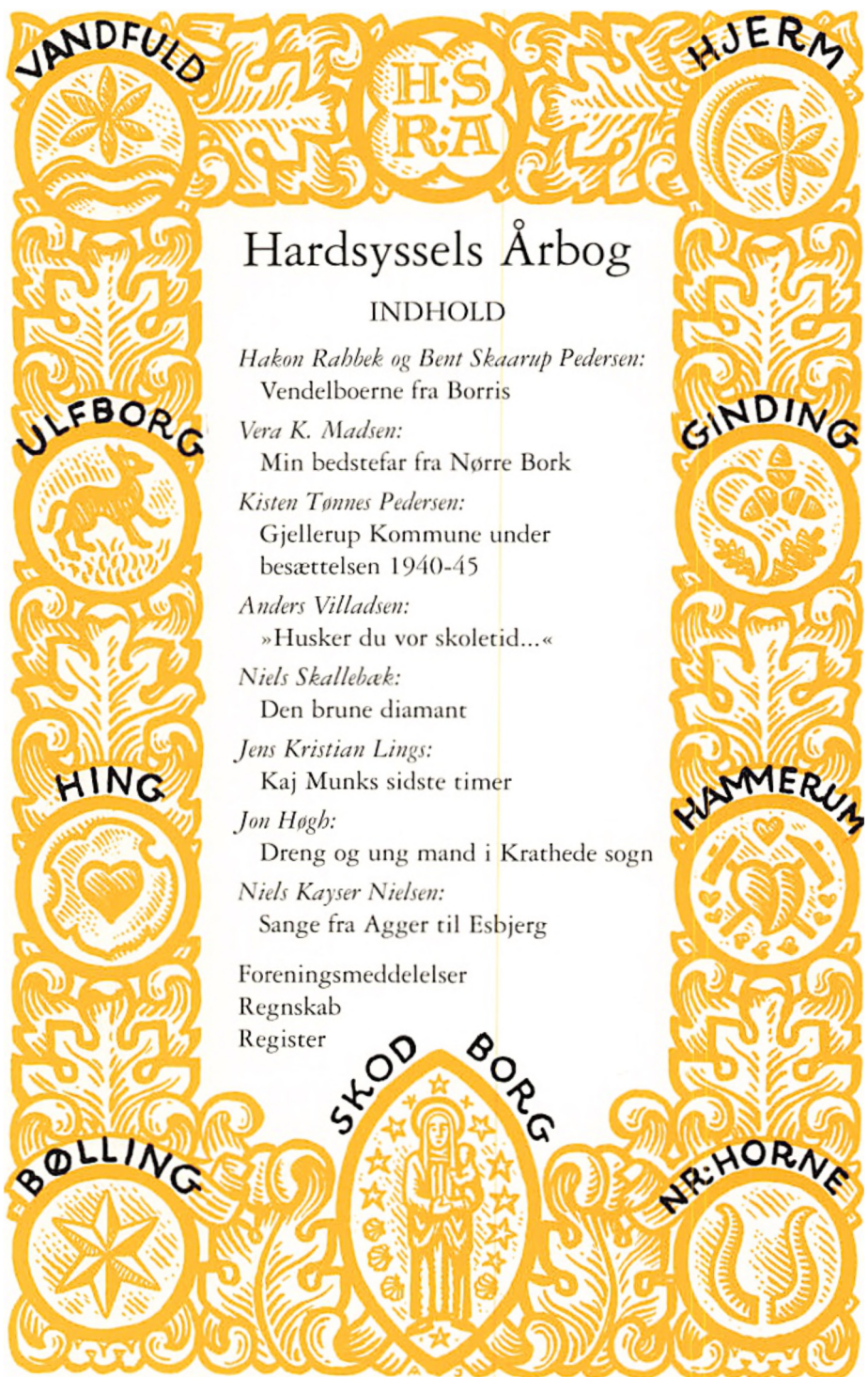
Ø

Ølgod: 69
Østergaard, K.: 58

Å

Århus Universitet: 58
Århus: 69, 83
Åse, Hans Peter: 28

Hardsyssels Årbog

INDHOLD

Hakon Rabbek og Bent Skaarup Pedersen:

Vendelboerne fra Borris

Vera K. Madsen:

Min bedstefar fra Nørre Bork

Kisten Tønnes Pedersen:

Gjellerup Kommune under
besættelsen 1940-45

Anders Villadsen:

»Husker du vor skoletid...«

Niels Skallebæk:

Den brune diamant

Jens Kristian Lings:

Kaj Munks sidste timer

Jon Høgh:

Dreng og ung mand i Krathede sogn

Niels Kayser Nielsen:

Sange fra Agger til Esbjerg

Foreningsmeddelelser

Regnskab

Register